T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

EKONOMİK KRİZLERİN BOŞANMALAR ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Sevde YAYLA

200021066

İstanbul, 2023

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

EKONOMİK KRİZLERİN BOŞANMALAR ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Sevde YAYLA
200021066

Danışman: Dr. Güldenur Çetin

İstanbul, 2023

ETİK BEYAN

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Öğrenci Adı-Soyadı: Sevde Yayla

ÖZET

Konjonktürel dalgalanmalar, krizlerle birlikte ekonomiyi, siyaseti ve hatta sosyal hayatı da etkisi altına alan önemli bir kavramdır. Herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz, durgunluk ve tekrar canlanma dönemleri, diğer ülkeleri doğrudan ya da dolaylı yoldan etkiler. ABD'de 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik kriz, bulaşıcılık etkisiyle bütün ülkelere yayılmış dolayısıyla insan yaşantısına direkt etki etme kapasitesine sahip olması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ekonomik krizlerden etkilenen bireylerin sosyal ilişkileri zedelenmiş ve aile hayatları olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik krizler kaynaklı bunalımlar, psikolojik reaksiyonlar ve devamında aile hayatının bozulması, boşanma ve hatta intihara kadar giden sosyal etkilere yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de kriz dönemlerinde aile birliklerinin bozulma eğilimi gösterip göstermediğini analiz etmektedir. Çalışmada istatistiksel verilere dayanarak değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, kriz dönemlerinde aile birliklerinin bozulma oranlarında artış olduğu ve psikolojik iyi oluşu bozulan bireyin hayatına son verme eğilimin arttığı yönündedir. Dolayısıyla kriz dönemlerinde bireyin psikolojik iyi oluşunu tesis edebilmek adına politika yapıcıların psikolojik destek sağlanması için bir eylem planı oluşturması ve proaktif davranması son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Krizler, İşsizlik, Boşanma, Konjonktürel Dalgalanmalar*

ABSTRACT

Business cycles are an important concept that affects the economy, politics, and even social life along with crises. The economic crisis, recession, and revival in any country directly or indirectly affect other countries. As an example of this situation, the global economic crises that occurred in the USA in 2008 spread to all countries by its contagion, and thus had the capacity to directly affect human life. The social relations of the individuals affected by the economic crises have been damaged and their family lives have been adversely affected. The depression arising from economic crises causes several social effects such as psychological reactions and subsequent deterioration of family life afterwards, divorce, and even suicide. The purpose of the study is to analyse whether family unity tends to deteriorate in times of crisis in Turkey. In this study, evaluations were made according to the statistical data. Findings of the study shows that the rate of deterioration of family unity tends to increase in times of crisis, and the tendency of an

individual who is psychologically damaged to commit suicide increases. Therefore, during the relevant cyclical fluctuations, it is essential that the policymakers create new action plans and act proactively to ensure the individual's psychological health.

Keywords: *Economic Crises, Unemployment, Divorce, Business Cycles*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN i
ÖZET ii
TABLOLAR LİSTESİ vi
ŞEKİL LİSTESİ vi
KISALTMALAR vii
GİRİŞ 1
1. EKONOMİK KONJONKTÜR 5
1.1.Konjonktür Devresi 6
1.2. Ekonomik Krizler 9
1.2.1. Reel Kesim Krizi 12
1.2.2. Finansal Krizler 12
1.2.3. Para Krizleri / Döviz Krizi 13
1.2.4. Bankacılık Krizi 13
1.2.5. Sistematik Finansal Krizler 14
1.2.6. Dış Borç Krizi 15
1.3. Türkiye Ekonomisinde Gerçekleşen Ekonomik Krizler 15
1.3.1. 1994 Ekonomik Krizi 16
1.3.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler 18
1.3.3. Asya Krizi 22
1.3.4. Rusya Ruble Krizi 22
1.3.5. 2008 Küresel Finans Krizi Genel Sebepler 23
1.3.6. 2008 Krizi Sonrası Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler 30
1.3.7. COVID-19 Krizi 32
2. EKONOMİK KONJONKTÜRÜN DARALMASININ SOSYAL ETKİLERİNDEN BOŞANMA 40
2.1. İşsizlik ve Geçinememek 40
2.2.Yoksulluk 41
2.3. Sağlık 42
2.4. Suç 42
2.5. İntihar 42
2.6. İş Hayatında Oluşabilecek Sorunlar 43
2.7. Bireylerde Oluşabilecek Psikolojik ve Fiziksel Rahatsızlıklar 43
2.8. Beyin Göçü 43
2.9. Boşanma 44

2.9.1. Boşanmada Kullanılan Sistemler 46
2.9.2. Boşanmaya İzin Verilmeyen Sistem 46
2.9.3. Boşanmaya İzin Verilen Sistem 46
2.9.4. Sebeplerine Göre Hakim Kararıyla Boşanma Sistemi 46
2.9.5. Boşanmanın Dayandığı İlkeler 46
2.9.6. Medeni Kanun'a Göre Benimsenen İlke 47
2.9.7. Türk Medeni Kanunu'n 'da Boşanma Sebepleri 47
2.9.8. Özel Boşanma Nedenleri 48
2.9.9. Genel Boşanma Nedenleri 49
3. EKONOMİK KRİZLER VE BOŞANMA 50
3.1. Kadınların İş Gücüne Katılması ve Boşanma Oranları 57
SONUÇ 63
KAYNAKÇA 67

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2000-2021 Yılları Arası Evlilik Oranı Kaba Evlilik Hızı Oranı Boşanma Sayısı Kaba Boşanma Hızı Oranı Verileri.....54
Tablo 2. Enflasyon İşsizlik Boşanma Oranı ve Boşanma Sayısı Verileri.....55
Tablo 3. Medeni Duruma Göre Kadın İş Gücüne Katılım Oranları 57
Tablo 4. 2021 Yılın Nedenlerine Göre Boşanma Oranları Yüzdeleri.....61

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. 2008 ve 2020 Yılları Arası Ekonomik Büyüme-Dış Ticaret Dengesi 9
Şekil 2. ABD Konut Fiyat Endeksi 23
Şekil 3.Türkiye Ekonomisi 2000-2021 İşsizlik Oranları 51
Şekil 4. 2002 ve 2021 Yılları Enflasyon Oranları 53
Şekil 5.Türkiye 2000-2021 Boşanma Verileri 54

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

FED: Amerikan Merkez Bankası

GEP: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu

KDV: Katma Değer Vergisi

KOBİ: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

TAYA: Türk Aile Yapısı Araştırması

TEFE: Toptan Eşya Fiyat Endeksi

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Ülkelerin belirli bir refah seviyelerinde olmaları için farklı konjonktürel dalgalanma evrelerinden geçmektedir. Konjonktür hareketler ekonomideki dalgalanmalarla oluşmaktadır. Bu dalgalanmalarda ekonomi piyasalarındaki iniş çıkışlardır ve en çok hareketlilik ekonomik krizler nedeniyle olmaktadır. Ülkelerin ekonomik konjonktürün çöküş dönemine girdiğinde; fiyatların sürekli artış göstermesi, kur farkının yükselmesi, yüksek işsizlik oranı, finans sisteminin yıkılması, piyasaların çıkmaza girmesi gibi ekonomik istikrarsızlıklarla kendini belirtir. Bu yüzden ülkelerde görülen bu değişim süreçleri farklı ekonomik konjonktür teorileri altında krizi durdurmak ya da ekonomiyi canlandırmak ve refahı yükseltmek için ekonomi politikaları uygulanmaya başlamıştır. Birçok kriz çeşidi, etkisi ve şiddeti bakımından ülkelerin ekonomik ve sosyal bünyesini büyük miktarda etkiler. Makro ölçekte ülkeleri, mikro ölçekte ise bireylerin ev ekonomisini, markalaşmış ya da marka olmamış şirketler, ticari piyasayı yani ekonomi için gerekli bütün yapı taşlarını etkiler. Ekonomide istikrar sağlanabilmesi için uygulanan ve düzenlenen programlar ve politikalarla ekonomi sentezlenir. Yüksek enflasyon, artan döviz kuru, ekonomik resesyon, istihdamın azalması, işsizlik gibi olumsuzluklar ekonomik istikrarsızlıkların bir sonucu olarak doğmuştur ve bu durumlar için ayrı yaptırımlar uygulamaya koyulur. Reel ve finansal kesimlerde, arz ve talep dengesizliklerinden yola çıkarak daralan ekonomi enflasyon veya işsizlik artışlarının etkisiyle değişen konjonktür dalgalanmalarını sadece bu şekilde etkilenmez. Ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan doğal afetler, sel deprem, yangın gibi birçok kazalarda ekonomiyi etkiler. Örneğin 1999 Marmara depremi her yönü ile Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Yaşanan can kayıplarının yanında ciddi maddi zarara da sebep olmuştur. Yaşanan bu doğal afet 2000 ve 2001 Krizlerine de sıçramıştır. 2008 Krizi gibi küresel bazda yayılım gösteren krizler daha geniş bir alanı etkilediği için tüm dünya etkilenmektedir fakat ülkelerin gelişmişlik ve küresellik boyutuna göre de krizden çıkma süresi ve toparlanma evresi farklılık göstermektedir. Kriz zamanlarında ekonominin kıpırdayamaz duruma gelmesi, intihar, aile yıkımlarının yaşanması gibi sosyal olumsuzluklar krizlerin bir diğer etkisini oluşturmaktadır.

Çalışma da Türkiye'de ortaya çıkan 2000 ve 2001 Krizi, ABD'de ortaya çıkıp tüm dünyanın olduğu gibi Türkiye'nin de etkilendiği 2008 Krizi, Türkiye ekonomisini ilgilendiren Arap Baharı karışıklıkları, 15 Temmuz darbe girişimi ve yine tüm dünyayı yakından ilgilendiren COVID-19 pandemisinin etkilerinin temel makro değişkenlerine

yansımaları incelenecektir. Yine krizlerin etkilerinden sıyrılmak için düzenlenen; enflasyonu düşürme programı, güçlü ekonomiye geçiş programı, enflasyon hedeflemeleri Türkiye ekonomisine genel bakış çerçevesinde anlatılacaktır. Krizlerin ülke ekonomilerinin yanında bireylerin hayatlarına etkisi de araştırılıp aile hayatına etkisi de incelenecektir. Ülkelerin finansal krizleri ekonomiyi etkilediği kadar sosyal birtakım değişimlere de sebep olmaktadır. Ekonomik krizler ülkelerin gelişmişlik yapısına ya da güçlü ekonomilerine göre makro ya da mikro etkiler gösterir. Aynı durum krizi hangi şekilde atlatan ülkede yaşayan bireyler için de geçerlidir. Yaşanan krizlerle birlikte bireylerin işsiz kalması ve işsizlikle beraber eski sosyal alışkanlıklarını kaybeden bireyler bütünleşik ekonomide sürekli artan fiyatlarla alım gücü eksikliği yaşaması bireyleri, aile hayatlarını ve toplumu ruhsal bunalıma sürükleyebilir. Sadece ruhsal bunalım olmamakla birlikte kişilerde farklı tipte hastalıklarda belirlenebilir. Yaşanılan bu problem; bireylerin işsiz kalması, hane halkının alım gücünün düşmesi stres bunalım gibi hastalıklarla da birleşince evli çiftler arasında karamsarlığa dönüşebilmektedir. Çünkü yaşanılan olumsuz durumlar ilk önce bireyleri negatif etkilerden çevresi de aynı şekilde negatif olarak etkilenir. Yaşanılan bu gerçeklik evli çiftler arasında boşanma seviyesine kadar gelebilmektedir. Krizlerin yanı sıra Çin'de ortaya çıkan ve tüm dünyanın karantinaya girmesine sebep olan COVID-19 hastalığının ekonomiye etkileri ve sosyal olarak insan hayatlarına etkileri değerlendirilecektir (Balcı ve Çetin, 2020). Çalışma içerisinde ekonomik krizlere bağlı olarak ortaya çıkan sosyal etkilerini ve sosyal etkiler içindeki boşanmak kavramını daha detaylı bir şekilde incelenecek. Boşanmanın genel sebepleri ve özel sebeplerini incelenerek boşanma kavramını detaylandırılacak. Boşanma nedenleri içinde yer alan ekonomik sebeplerle boşanma nedeni ve ekonomik şiddet, ekonomik krizlerin yaşandığı yıllarda daha detaylı incelenerek örneklendirilecektir.

Bu araştırma ekonomik konjonktür dalgalanmalarının hareketlerini etkileyen Türkiye'de yaşanan krizleri ve dünya da yaşanıp etkisinin de Türkiye'de yaşandığı krizlerin incelendiği sosyal bazda ise bu krizlerin bireylerin ve sonra aile hayatına etkisinin öneminin belirlendiği literatüre katkısı olan çalışmadır. Ekonomi kavramının oluşması ile meydana gelen kriz kavramı, iktisatın fazlasıyla ilgilendiği durumlardan bir tanesidir. Kriz kavramı üzerinde durulmasının en belirgin nedeni ise 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'dan kaynaklanmaktadır. Sistemin kar elde etmesi talebin fazla olması ile ilgilidir. Kriz sonucunda işsizlik arttığı içinde tüketim talebi düşmüştür bu durumda çok büyük

toplumsal acılara sebep olmuştur. Ekonomide kriz birçok sebepten çıkabilir çıkma şekline göre de kriz kelimesi anlam da değiştirebilir ve küreselleşen ülkelerle birlikte krizlerde yayılım göstererek ülkelerden ülkelere sıçrayabilir. Önemli olan ise krizlerin nasıl atlatıldığıdır. Global iktisadi gelişimler, ülkelerin bütünleşme seviyesine bağlı olarak, düzenin içindeki bütün ülkeleri etkisi altına alabilmektedir. Bu yüzden yayılım gösteren krizlerin etkisi her ülkede farklı hissedilir. Aynı doğal afetlerin coğrafya bakımından farklılık göstermesi gibidir. Ancak burada farklı olarak gelişmiş bir ekonomide görülen kriz gelişmemiş veya gelişmekte olan bir ekonomide görüldüğünde farklı sonuçlar doğurur. Örneğin Almanya'da hiper enflasyonun yaşandığı dönemlerde sık sık kuyruk kavgaları olmuştur. Bunun sebebi ise kuyruğun başında olan fiyatla kuyruğun sonuna gelindiğinde fiyatın artmasıdır ve Alman markının bir değeri yok idi (Parasız, 2014). Bu dönemi çeşitli politikalar ve gelişen sanayisi ile atlatan Alman ekonomisi günümüzde en güçlü ekonomi ve yüksek teknolojiye sahip ülkelerdendir. Zamanla değişim gösteren dünya ekonomileri yeni krizlerle karşılaştığında da tecrübeye dayanarak tutumları değişeceği için olumsuz etkileri de değişmektedir ve bu yüzden kriz kavramı da etkisine göre anlamını yitirmektedir.

Krizlerin sonucuyla ortaya çıkan işsizlik, enflasyon gibi etmenler bireylerin hayat motivasyon isteklerini etkiler. Bu düzeneğin bozulması bireyin motivasyonunu bozduğu gibi geri kazanmasını da zorlaştırabilir. Motivasyonunu ve inancını kaybeden bireyler tekrar işgücüne katılma süresini uzatabileceği gibi çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşabilir. Bununla birlikte edindiği birikimleri de kaybedebilir. Ciddi bir sorun olarak da ekonomik krizler sadece ekonomiyi değil toplumu oluşturan bireyleri de etkiler. 2008 yılındaki Küresel Ekonomik Kriz 'den de anlaşılabileceği gibi krizlerin bulaşıcılık etkisinden dolayı tüm ülkeleri etkileyerek toplumun buhran yaşamasına neden olur. Bu yüzden krizlerle ilgili olarak ülkeler gerekli önlemleri almalıdırlar.

Ekonomik konjonktürün değişiklik gösterdiği 2000-2021, 2008, 2020 ve sonrası dönemlerin temel makroekonomik göstergeleri ele alınıp ve bu göstergelerin geçmiş dönemlerdeki krizlerle mukayesi yapılmıştır. Böylelikle Türkiye'nin krizlerden nasıl kurtulduğuna dair tecrübesine bakılmıştır. Türkiye'nin etkilendiği krizlere bakarak gelecekte yaşanacak herhangi bir kriz durumuyla da nasıl mücadele edilebileceği göz önüne alınacaktır. Ekonominin rahatlayıp genişlemesi veya daralması, likidite gerekliliğinin değişmesi gibi zamanlarda talep eğrisi de değişeceğinden denge fon

faizlerini de değiştirebilir. Taleple tüketim etkili olduğu için ve işsizlik ve enflasyon gibi durumlarda tüketim düşer bu da talebi düşürür ve ekonomik konjonktür hareketlenmeleri artar. Şüphesiz ekonomik durgunluklar, krizler ve bu sistematik dönemeçler insanları da içine dâhil ederler. İnsanlardan oluşan toplumda ise sosyal bozulmalar başlar. Özellikle krizin etkilendiği orana göre de değişiklik gösterir.

Bu durumda yaşamın ortasında bütünleşmiş olan ekonomik statü ile birey ve toplumu oluşturan aile kurumu arasındaki ilişki çok spesifiktir. Bu çalışmanın önemi Türkiye'de konjonktür dalgalarını değiştiren ve kaçınılmaz olan krizlerin sonuçları incelenmiştir. Kriz sonucunda doğan bu olumsuz etmenlerin aile hayatına etkisi incelenmiş olup uygulanan politikalar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ile insan yaşamının ferahı, aile hayatının önemi ile kaçınılmaz olan diğer krizlerle mücadele edilmesi işlenmiştir.

1. EKONOMİK KONJONKTÜR

1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında konjonktürel dalgalanmalar ekonomik araştırmaların en önemli konuları arasındadır çünkü iktisat tarihinin en önemli ve etkili krizi 1929 tarihinde gerçekleşen 'Büyük Buhran' dır. Böylelikle konjonktür aşamaları dört dönemden oluşur; çıkış, tepe, iniş, dip aşamaları şeklindedir. Bu dönemde farklı ekonomik durumlara göre şekil almaktadır. Örneğin dip noktası eksi alanı yani ekonominin küçülmesini ifade eder. Eğer ekonomi küçülmenin yaşandığı durumda en az iki çeyrek daha durmuş ise buna resesyon denir (Bocutoğlu, 2015). Bir ekonomide küçülme dönemi birkaç yıl sürekli hale gelmiş ve diğer ekonomi büyüklüklerini aynı konjonktürde güçlü bir çıkış yakalayan ve bu çıkış ekonomide uzun dönemde de varlığını sürdürmüş ise bu duruma genişleme denir. Toplam ekonomik faaliyetler zaman içinde sistematik olarak ilerlemez, bazı zamanlar artarken bazı zamanlar azalarak dalgalı bir şekilde ilerler. Toplam ekonomik hareketlenmelerdeki bu hızlı iniş çıkışlar konjonktür dalgaları olarak tanımlanmaktadır (Abdioğlu, 2015).

Tarihin en başından beri her medeniyet topraklarını geliştirmek zenginleşmek ve refahını arttırmak ister. Aynı şekilde her ülke kendi ekonomisiyle teknolojisi ve sanayisiyle kalkınmak ister ve bu kalkınmayı sürekli hale getirmeyi amaçlar. Buna göre, reel GSYH'nin yükselmesi toplam ekonomik faaliyetlerin artması, reel GSYH'nin düşmesi ise ekonomik faaliyetlerin azalması anlamına gelir (Bocutoğlu,2015). Ekonomik dalgalanma hareketleri süreklilik gösteren, belli aralıklarla yinelenen, dönemsel olan ve belli bir eksene göre ölçülenemeyen bir sistemdir. Ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmalar, ekonomik sosyal, psikolojik vb. gibi çeşitli nedenlerden dolayı yön ve yoğunluğundaki değişikliklere göre trend, konjonktür dalgalanmalar, mevsimsel dalgalanmalar, düzensiz veya tesadüfi dalgalanmalar olarak ayrılır (Kartal, 2010). Mevsimlik dalgalanmalar, iklim koşullarına göre oluşan şekillerdir. Örneğin yaz aylarında mevsiminden dolayı salatalık ve domates sebzelerinin tüketimi daha yoğun iken kışın hastalıktan koruyan vitamin desteği sağlayan portakal mandalina gibi meyve ya da kereviz gibi sebzelerin tüketimi daha yoğundur. Kışın kar lastiğinin yasa gereği kullanılması zorunluluğu kar lastiklerine olan talebi arttırması gibi mevsimsel olaylar gereği oluşan durumları çoğaltmak mümkündür. Bu yüzden den mevsimsel dalgalanmaların tahmini kolaydır. Tesadüfi dalgalanmalar ise normal düzenin dışında oluşan hareketlenmelerdir. Örneğin 1968 Fransa direnişi tesadüfi dalgalanmalara örnektir. Fransız direnişi dışında deprem veya kuraklık gibi doğal afetlerde tesadüfi

dalgalanmalar içindedir. Bu sebeple de tesadüfi dalgalanmaların belirlenmesi zordur. Çünkü aynı doğal afetler gibi nerede ne zaman oluşacağı belli değildir. Konjonktürel dalgalanma hareketleri, üretimin içinde normal trend arasında var olan büyüme ve küçülmelerdir (Barutca, 2000). Konjonktürel dalgalanmalar; doğal kaynaklar, emek, sermaye, girişim gibi üretim faktörlerindeki değişmeleri ve bu değişimlerin istihdamda etkisini de içine almaktadır. Konjonktür dalgalanmalarında trend eğrileri de önemlidir. Çünkü piyasanın eğiliminin daha net görünmesini sağlar. Ekonomide fiyatlar ya artar enflasyon gerçekleşir yani yukarı trend olur, ya da fiyatlar aşağı iner deflasyon gerçekleşir aşağı trend olur ve fiyatlar ne artar ne düşer sabit kalır yatay trend olur. Trend; emek, sermaye gibi üretim faaliyetlerinin çokluk oranına ve ücretlerine göre değişen eğimlerdir (Yayla, 2022). Bu durumlardan kaynaklı istatistiklerde konjonktürü gösterir. Konjonktür hareketleri devamlılık gösterir fakat belli zaman çizelgeleri yoktur. Genel olarak konjonktür dalgalarının değişim zamanı bir yıldan on veya on iki yıla kadar farklılık göstermektedir. Buna göre konjonktürel dalgalanmaların belli özellikleri vardır; ilk olarak konjonktürel dalgalanmalar kar amacı güdülerek işletilen yani sermayeci ülkelerde yoğunlukla takip edilir. Başka bir özelliği ise fiyatlar, yatırımlar, faiz gelirleri gibi getirilerin birlikte azalması veya yükselmesine bakılır. Konjonktür hareketleri dönemsel farklılıklar gösterebilir veya bu zaman serileri paralel bir şekilde de gözükebilir. Burns ve Mitchell ‘Konjonktür Dalgalarının Ölçülmesi’’ adlı kitabında ülke ekonomisi güçlü, kalkınmış ülkelerin ekonomilerinde konjonktür dalgalanmalara daha sık rastlanıldığı görüşü vurgulanmaktadır. Bir ekonomik konjonktürü hareketi, aynı zamanda birçok miktarda etkileşim sağlayan genişlemeler ile genişlemeleri takiben meydana gelen küçülmelerden ve bir sonraki gelen dalgalanma hareketinin genişleyip büyüme seviyesine doğrulan ve yoğunluğu artan canlanmadan meydana gelmektedir (Bocutoğlu,2015).

1.1.Konjonktür Devresi

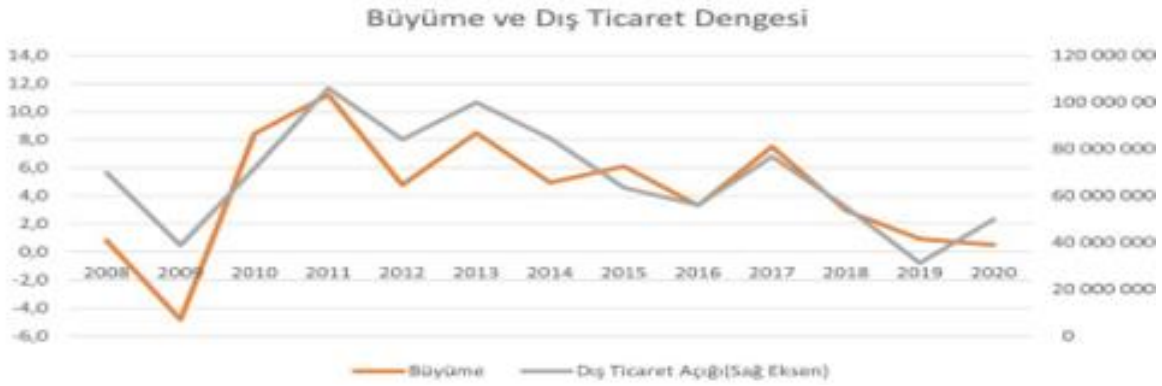
Bir tepe noktasından diğer tepe noktasına ya da dip noktasından diğer dip noktasına kadar geçen zaman periyoduna bir konjonktür devresi denir (Bocutoğlu,2015). Konjonktür devreleri şöyledir; genişleme devresi; ekonominin büyümeye başladığı evre (expansion or boom), daralma devresi; ekonominin yavaş yavaş küçülmeye gidilmesi (stagnation or decline) şeklinde ayrılır (Fırat, 2012). Üretimde kullanılan hammaddelerden işlenmiş ticari olarak kullanılan ürünlere kadar fiyatlardaki değişim her şeyi etkilemektedir. Bu ekonomi döngüsünde gerçekleşen düşüşler daralma olarak adlandırılır. Eğer daralmanın sonrasında

da dip yani ekonomi depresyona dönüşür. ‘’Depresyon’’ (Ekonomik Buhran) ekonomik faaliyet seviyesinde şiddetli bir düşme (reel gayri safi milli hasılada ani ve kuvvetli bir azalma) anlamına gelen konjonktür devresini ifade eder. Bu devrede reel hasıla ve yatırım çok düşük seviyelere iner ve yüksek bir işsizlik baş gösterir (Orhan, 2006). Ekonominin daralmadaki en son evresine dip(through), ekonomi burada depresyon dönemindedir. Genişleme, refah döneminin en yüksek noktası ise zirve veya tepe noktası(peak) noktası yani refah seviyesinin yükseldiği dönemi vurgular.

Burns ve Mitchell’e göre Reel GSYH, bütün ekonomik faaliyetleri gerçeğe uygun bir şekilde inceleyen en uygun etmendir. Bu yüzden GSYH’nin arttığı zamanlara genişleme, düşüş gösterdiği zamanlara ise daralma evresi denir. Tepe ve dip noktaları da dönüm noktalarıdır çünkü bu noktalardan sonra ekonomi tekrar değişmeye başlamaktadır. GSYH’nin değişmesine yol açan iki sebep vardır. Birincisi üretim faktörlerinin miktarının değişmesi, ikincisi de üretim faktörlerinin kullanımının değişmesidir (Bocutoğlu, 2015). Eğer üretim faktörlerinin kullanımı artarsa ekonomide genişleme dönemi yaşanır ve cari GSYH, GSYH’nin üzerine gelir. Konjonktürün genişleme safhasının en temel özelliği üretimi sık sık yapmak ve üretime bağlı olarak ve satışların yükselmesi durumunun zaman içinde daha güçlü bir durum kazanmasıdır (Barutca, 2000). Genişleme evresinde fiyatlar artar fiyatların artmasıyla karlar da artmaya başlar ve bu durum ücretlere yansıyarak ücretleri de arttırır. Böylelikle talep artar, talebin artması daha fazla üretim yapılmasını sağlar ve bu genişleme piyasada da etkisini gösterir. Genişleme evresinde yaşanan rahatlama ile birlikte finans sektöründe piyasaya olan güven ile birlikte düşük faizle kredi verilmeye başlanılır, düşük faizle verilen kredilerle yatırım teşvikleri artar. Ülke ekonomisi rahatladığı için devlet gelirlerindeki olan artış kamu yatırımlarını da arttırır. Fakat yapılan aşırı üretim ve yatırımlar sonucu talep yetersiz kalır ise ekonomi yine dalgalanır ve durgunluğa sebep olabilir. Toplam talebin azalması kar oranlarını düşürebilmektedir. Oluşan şartlarla beraber üretim ve istihdamdaki düşüş ekonomiyi daralma evresine sürükler. GSYH, cari GSYH’nin altına düşer ise ekonomide daralma baş gösterir ve üretim azalır. Üretim kapasitesinin tam kullanılamaması ve kullanılan üretim miktarı arasındaki fark ise GSYH açığını oluşturur. GSYH açığı da sermaye kapasitesinin eksik kullanılması ve üretimin beklenildiği şekilde yapılamaması sebebiyle ekonomiyi eksik istihdama çeker, firmalar küçülmeye başlar ya da talep olmadığından kapanmaya başlar ve böylelikle de işsizlik oranlarında bir artış meydana gelir. Talebin olmaması ve üretimin durması

ekonomi de krizin çıkmasına sebebiyet verebilir. Toplam talebin azalma gösterdiği daralma döneminin en son noktası dip olarak adlandırılmıştı ve dip noktasından sonra artık ekonominin canlanma ve tekrar genişleme adını almıştı. Yani dip noktasından sonra gelen canlanma evresinde ekonomide tekrar toplam talep artmaya ve böylelikle fiyatlar artış göstererek ekonomi tekrardan hareketlenmeye başlamaktadır. Bu döngü böyle sürerken dönemlerin ne zaman değişeceği tam olarak zaman süreleri bilinmemektedir. Günümüzde anlatılan dört konjonktür devresinin her zaman olamayacağı ve genişleme-daralma şeklinde iki devre olarak incelenme türü yaygındır. Konjonktürel dalgalanmalar birçok modelle açıklanmaktadır; Keynesyen Konjonktür Teorisi, Parasalcı Konjonktür Teorisi ve Rasyonel Konjonktür Teorisidir. Keynesyen konjonktür teorisinde, konjonktür dalgalanmalarının sebeplerini beklentiler sonucunda ortaya çıkan değişimlerle olduğunu anlatmaktadır. Beklentiler değişir ise talepte de bir düşüş olur böylece ekonomide küçülme eğiliminde bir durum ortaya çıkar. Beklentiler tekrar değişip düzelir ise talep artışı olur ve bunun sonucunda da canlanan ekonomi çıkışa geçer.

Parasalcı konjonktür teorisinde ise, para arzında meydana gelen beklenti haricindeki değişikliklerin konjonktür dalgalanmalarına göre para arzındaki artış ya da azalış konjonktür dalgalanmalarını çıkış veya iniş şeklinde etkiler. Rasyonel bekleyişler teorisine göre, toplam talepte meydana gelen beklenti haricindeki bütün dalgalanmaların konjonktür dalgalanmalarını oluşturduğu görüşü hakimdir (Eğilmez, 2008). Reel konjonktür teorisi ise, görevlilikte ortaya çıkan değişimlerle konjonktür dalgalanmalarının değiştiğini ileri sürmüştür (Özer ve Taban). Türkiye ekonomisinde meydana gelen konjonktürel dalgalanmaların bu teorilerdeki sebeplerle bir bütün oluşturduğu ileri sürülmektedir. Örneğin 2001 krizi öncesi enflasyona dayalı parasal genişlemede parasalcı konjonktürel teorisinin etkisi vardır (Parasız ve Bildirici, 2006). Keynesyen konjonktür teorisinin etkisi olması ile birlikte ikinci resesyon döneminin sebebi olan küresel krizin reel konjonktür teorisi ve kredi kullanımlarının artışa geçilmesi ve bu durumun sonradan düşürülmek istenmesinde konjonktür teorinin yine etkileri vardır (Abel ve Bernanke, 2001).

Şekil 1. 2008 ve 2020 Yılları Arası Ekonomik Büyüme-Dış Ticaret Dengesi
Kaynak: TÜİK 2008 2020 Dış Ticaret Açıkları

Burada önemli olan ise ekonomide tam kapasite üretimin olması, tam istihdamın gerçekleşmesi, ekonominin büyümesi ya da küçülmesi toplam talep ve toplam arz ile ilgili etkisi büyük detaylardır. Çünkü toplam talep ve toplam arz üretimin azalmasına yada artmasına sebebiyet vererek tam kapasite çalışmayı etkiler bu da istihdamın artmasını veya azalmasını etkiler yani diğer makro değişkenleri ve tüm ekonomik faaliyetleri etkileyerek ekonomiyi daralmaya(resesyon) ya da daha ileri ki boyut olan depresyonun oluşmasını sağlarken ekonomiyi de krize sokmuş olur.

1.2. Ekonomik Krizler

Tepe ve dip noktalarında seyir gösteren konjonktür dalgalanmaları tepe noktasının ardından hızlı bir düşüşün gerçekleşmesinin temel nedeni ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan ekonomik krizlerdir. Bu durum ise konjonktür dalgalarındaki hareketlerin temelini ekonomik krizlerin varlığı oluşturur görüşünü ortaya çıkartmıştır.

Ekonomik kriz kavramı, iç ve dış durumlara göre oluşan, tahmin edilen sonuç olarak ya da zamanı belirli olmayan bir şekilde meydana gelen zor bir zamanı içinde barındırır. Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Abanoz, 2012). Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur (Şen ve Aktan, 2001). Mali finansal krizler; para krizi, bankacılık krizi, dış borçlar ve döviz kurlarındaki istikrarsızlıklarla meydana gelmektedir fakat finansal krizlerin sonucuyla ekonominin daralmasının altındaki diğer nedenler ise bilgi, teknoloji ve yönetim problemleri gibi sosyal konularda geçerlidir. Ekonomik krizler

beklenmedik şekilde ortaya çıktığında tüm ülkelerin ekonomisi olumsuz yönde etkilenmektedir, bu etkilenmede ise makro düzeyi halk oluşturur (Yayla, 2022).

Kriz kelimesi ekonomi dilinde, çöküntü, bunalım, durgunluk, güç dönem ya da buhran gibi olumsuzluk belirten bir durumu kapsar, genel bir anlatım olarak ise ülke ekonomisini önemli derecede işleyecek ve umulmadık zamanda yaşanan durumların bir sonucu olarak ekonomik yıkılma, kriz adıyla tanımlanır ülke ekonomisini önemli derecede sarsacak ani ve beklenmedik bir durumda ortaya çıkan olayların bir sonucu olarak yaşanan ekonomik yıkılma kriz tanımı olarak tanımlanır (Yücel ve Kalyoncu, 2010). Günlük kullanımda ekonomik kriz denilen durum, konjonktür dalgalarının daralma(resesyon) dönemlerine verilen isimdir, resesyonun derinleşmesi ise depresyon adını alır (Bocutoğlu, 2015). Ekonomilerdeki dalgalanmalar ülkeler arasındaki ticaret sebebiyle birbirlerini etkilerler. Bu sebeple bir ülkenin piyasa ekonomisinde meydana gelen herhangi bir kriz diğer ülke ekonomisini de etkiler. Özellikle dolar Euro gibi ulusal geçerliliği olan paraların ülke ekonomisine etkisi büyüktür. Bu paralardaki kur farkı piyasadaki malın üretimine kadar etkilemektedir. İstihdam oranıyla bağlantılı olan üretim ülkenin milli geliriyle de paralellik göstermektedir. Dolayısıyla yayılım gösteren bir kriz başka bir ülkenin milli gelirini etkisi altına alabilmektedir.

2008 Ulusal Krizi'nin tüm dünyada etkisinin gözükmesi bu konuya örnek gösterilebilir. Üretimin daha da azalması eksik üretim yapan olağan bir işletmenin iflas etmesiyle artış gösteren işsizlik oranını giderek arttırır. Canlanma döneminde ekonominin hareketlenmesi ve büyümesiyle ilgili yeni iş sahaları artmaya ya da mevcut iş alanlarının canlanması yine ekonomiyi büyüterek istihdamı arttırır. Bununla birlikte konjonktür dalgalarında ortaya çıkan üretim kazançları ve kayıplarının bir kısmı kalıcı olabilir bu yüzden oluşabilecek zor durumlara karşı konjonktür dalgaları araştırmalarının temel hedeflerinden birisi de dönüm noktalarının ne zaman gerçekleşeceğini öngörmektir (Bocutoğlu, 2015). Fakat konjonktür dalgalanmalarında zaman farklılıkları vardır. Örneğin işsizlik süresi geciken konjonktür göstergelerindendir bu yüzden de hesaplanması daha güçtür. Yani önceden belirlenen göstergeler durgunluğun yüzde yüz ne zaman olacağı sonucunu tam net göstermez. Krize sebep olan birçok sebep olduğu gibi krizin sonuçları da birçok duruma sebebiyet vermektedir. ''Ralph T. Byrns ve Gerald W. Stone (Economics)'' kitabında Byrns ve Stone (1995), suç oranlarında da depresyonla beraber artış gözlenmektedir. Krizin en önemli sonucu ve en önemli konjonktür göstergesi işsizliktir. İşsizliğin artması sonucu da

birçok sosyal zorluklara sebep olmaktadır özellikle ekonomik konjonktürün depresyon dönemlerinde boşanma oranlarında artış olduğu incelenmiştir ki yine evlilik oranlarında azalmalar ve bekleyişler sürmektedir. Yine depresyon dönemlerinde insanlarda oluşan psikolojik veya strese dayalı oluşum gösteren tansiyon, kalp, şeker rahatsızlıklarında artış meydana geldiği bulguları vardır. Ekonomik krizlerin sosyal etkilerine ve sosyal etkilerinden biri olan boşanma kavramına daha detaylı bir şekilde üçüncü bölümde yer verilecektir. Bu kısımda ise kriz çeşitleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.2.1. Ekonomik Kriz ve Kriz Çeşitleri

Kriz kelimesi Yunan kökenli bir kelime olup 'krisis' sözcüğünden türemiştir. Esas anlamı ise karar vermek demektir (Altaşlı ve Işık, 2017). Krizler her ekonomiye değiştiği için ülkelerin ekonomi piyasasına göre de anlam farklılıkları bulunmaktadır. Ortak özellikleri bakımından bilinmeyen ve tahmin edilemeyen bir zamanda ortaya çıktığı için genelde 'buhran' olarak nitelendirilir. Fakat şiddetleri ve aşamaları farklı olduğu için 1929 Büyük Buhran gibi tüm dünyayı etkisi altına alan bir tanım olması da çeşitlilik gösterir. Genel bir tanımı ise kötü giden bir ekonomide krizlerin varlığını hissetmek güç bir durum olmadığına dairdir. Çünkü büyük ya da küçük ölçekte kötü giden ekonomide krizin görülüp görülmeyeceği önceden tahmin edilebilmektedir. bir zamanda oluşan ve ülkelerin makro veya mikro düzeyde etkilendiği piyasaların konjonktür eğrisinde depresyon döneminde veya dip noktasında olma durumu denilebilir. 2008 sonrası dönemde gerçekleşen ekonomik daralmalar fazla sık olabilmekte ve çok kısa bir sürede gerçekleşebilmektedir ve bunun temelinde bankacılık ve finansal krizlerinin hızlı etki göstermesinden olmaktadır. Bu sebeple piyasadaki para akımı ve mali kesim her etkiye kısa bir sürede tepki vermektedir. Bu tepkinin çeşitleri gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük yaşam şartlarına sahip olan ülkelerde piyasaların spekülatif hareketlere açık olması dolayısıyla daha fazla zarar verebilmektedir (Emirkadı, 2005).

IMF'ye göre ise krizlerin genel belirleyicileri olarak talebin düşmesi, üretim ve yatırımların sabit kalması, sürekli yükselen işsizlik oranları, dışarıya satımın azalması, ücretlerdeki yüksek seyir izleyen oranlar ve enflasyonun sürekli yüksek seyir izlemesi, gibi durumlardır. Yine yüksek seyir izleyen ve sürekli değişiklik gösteren döviz kurları, ülkenin yerli parasının döviz kuruna göre sürekli değer kaybetmesi, artan durgunluk ve diğer gelişen ülkelere göre durgunlukta olan ülke ekonomisinin küçülmeye gitmesi gibi örnekler

kriz belirtilerini ve krizin etkilerini göstermektedir. Krizlerin ortak özellikleri ise şöyle sıralanabilmektedir: Bilinmeyen ve tahmin edilemeyen bir zamanda oluşması, krizin çıktığı ülkeyi, ithalat ihracat yaptığı ülkeye sıçraması, ve piyasaları etkilemesi en bilindik ve en önemli özelliğidir. Krizler ekonomiyi tehdit ettiği gibi bir fırsata da sebebiyet verebilir 'krizi fırsata çevirmek' deyimi de bu şekilde yayılım göstermiştir. Ülkeden ülkeye yayılım gösterdiği gibi farklı üretim piyasalarına da sıçrayabilir. Krizlerin bu şekilde türetilecek birçok ortak özelliği bulunmaktadır, ortak olmayan farklı özellikleri de mevcuttur bu durumda farklı krizleri oluşturmaktadır ve krizler çeşitlerine göre bölünmektedir. Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere ikiye şekilde bölünmüştür (Kılıç, Savrul ve Bayar 2014). Reel sektör krizleri, mal ve hizmet piyasalarındaki kriz ve işgücü piyasasında işsizlik krizi olarak ikiye ayrılmıştır. Mal ve hizmet piyasalarındaki kriz kendi içinde enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak ikiye ayrılmıştır. Finansal krizler ise bankacılık krizi, döviz krizi ve borsa krizi olmak üzere üçe ayrılmıştır (Gökdemir,2021).

1.2.1. Reel Kesim Krizi

Reel sektör krizleri mal ve hizmet piyasasındaki krizler ve işgücü krizleri olarak iki şekilde incelenir. Mal ve hizmet piyasasındaki krizlerde enflasyon ve durgunluk krizi olarak ayrılmaktadır. Reel sektör tarım ve endüstri kesiminde üretim - tüketim yapan kısmı içinde bulundurur ve böylelikle de bu kriz sonucunda mal ve hizmet sektörü aksamaya uğrar, ayrıca finans sektöründe olan sorunlarda reel sektörü yine etkilemektedir (Öcal, 2011). Mal ve hizmet piyasasında meydana gelen bu durgunluklar üretimde meydana gelerek üretimde çalışan işçilerde istihdamı olumsuz etkilemektedir. Reel sektördeki krizler mal ve hizmet piyasasındaki enflasyonun sürekli artış göstermesi ve durdurulamaz olması halinde oluşur bu yüzden de enflasyon krizi adını da almaktadır (Erol, 2012). Fazla üretilmiş bir hammaddeye olan ilgi azalır, bu da o hammaddenin üretimini azaltacaktır üretimi azalan ürünlerin de fiyatlar genel seviyesi yükselecektir (Akın, 2022).

1.2.2. Finansal Krizler

Finansal krizler ise adından da anlaşılacağı gibi finans bölümünü ilgilendiren döviz kurlarının şok bir şekilde hızla yukarı seyir göstermesi, faizleri ve enflasyonu şişirerek yükseltir (Yayla,2022). Finansal ekonomik krizler, alıcılara sunulan yerlerdeki fonları aktif bir şekilde tasarruf yapan verimli yatırım yapan kişilere iletilmesini zorlaştırmakta, finansal

kesiminin aktif olarak işlenebilmesini kısmakta, ekonomideki akışı zorlaştırmaktadır ayrıca finansal krizler sebeplerine göre birçok sınıflandırmaya tabi olmuştur. Nicelikleri bakımından ve çıkış olaylarına göre ikiye ayrılmıştır fakat IMF'ye göre en yaygın kullanımı; para krizi, bankacılık krizi, dış borç krizi ve sistematik finansal kriz şeklinde sıralamak daha doğru olacaktır (Kılıç, Savrul ve Bayar, 2014).

1.2.3. Para Krizleri / Döviz Krizi

Döviz krizi olarak da literatürde adlandırılır. Para ya da döviz krizi, döviz kurlarında şok bir hareketle ve sermaye piyasalarında şiddetli bir dönüşme sonrası belirir(Kılıç, Savrul ve Bayar 2014). Bir ülkenin parası üzerinden uygulanan kurgusal amaçlı taarruza dayalı, ülke parasında önemli ölçüde değer kaybettiği (sharp depreciation) veya devletin önemli miktardaki milletlerarası kaynaklarını veya faiz yoluyla yırtıcı bir yükselişle ülke parasını korumaya aldığı ekonomik krizlerdir (Oktar ve Dalyancı, 2010). Finans kesimindeki adaletsiz yarış ülke ekonomilerini krizlere sürüklemekte böylece reel kesimi zorlayarak bankacılık krizinin finansal krize eğrilmesine imkan yaratmaktadır. Diğer bir şekilde ekonomik pazarda ve bankalarda gerçekleşen döviz krizi ya da para krizi de bankacılık krizine sebebiyet verebilmektedir (Gökdemir, 2021). Para ve banka krizlerinin beraber olduğu krizler ise ikiz krizler olarak tanımlanır. Fakat bankacılık krizleri ve para krizleri birbirlerinden farklıdır. Bankacılık krizinde daha detaylı anlatılacaktır. Para krizi döviz kurunda meydana gelen beklenmedik bir hareketlenme ile merkez bankasının döviz rezervlerinin bitmesi böylelikle sermaye piyasalarında meydana gelen ani düşüşler olarak para krizini tanımlanabilir.

1.2.4. Bankacılık Krizi

Bankaların temel işlevi; para sermaye ve kredi işlerinin yürütüldüğü bireysel ya da ticaret amaçlı kullanılan işlerin yürütüldüğü bir sistemdir. Bankaların bu görevlerini yerine getirememesi bankacılık krizi sonucunda oluşur ve birçok banka iflas eder. Bankacılık krizinde de işleyen bankacılık görevlerinin işlevini yapamaması kredi sağlayamama gibi düzeni bozan durumların yaşanması şeklinde ifade açıklanabilmektedir (Kılıç, Savrul, Bayar, 2014). Bir bankacılık krizinde ödemelerde zorlanan finans şirketleri, biriken borçlar ve ödenemeyen kredilerle bankalar da sermaye tükenir böylelikle bankacılık krizleri oluşur. İflas etme aşamasına varan ya da bu ihtimali barındıran bankaların, yükümlülüklerini/borçlarını, döndürme ihtimallerini yitirdiği veya hükümetin büyük

oranda piyasaya karışarak destek verme mecburiyetinde olduğu aşikârdır (Oktar ve Dalyancı, 2010). Eski zamanlardan içinde yaşadığımız zaman içinde olan periyodlarda fazla enflasyon oranlarının seyir izlediği dönemlerde yıllarda faiz oranları ile enflasyon arasındaki büyük açık faiz oranlarının merkezi hiyerarşi ile onaylanması siyasi sistemin zayıflaması ile meydana gelen bütçe açıkları, artan kamu borçları, döviz kurundaki ani değişimler, atlatılan ekonomik krizler bankacılık kesiminin düzenini de zayıflatmış ve bankacılık sektöründe krizlerin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir (Gökdemir,2021).

Doksanlı yıllarda yapılan araştırmalara gösteriyor ki, dünyada ülkelerinde 1970 yılından sonra gerçekleşen krizler genellikle parasal krizlerdir. 1980 yıllarından sonra yaşanan krizler ise genellikle bankacılık krizleridir. Bu durum krizlerin çeşitlilik göstermesinde ekonominin hangi sektöre ağırlık verdiği ve gelişmişlikle ilgili olduğu sonucunu doğurur. Böylelikle de sanayileşmiş ülkelerde meydana gelen krizler az gelişmiş ülkelere göre de daha azdır. Kunt ve Detragiache'nin 1997 yılında ''Bankacılık Krizinin Belirleyicileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler '' üzerine yaptıkları çalışmada bir krizin bankacılık krizi olması için koşulları belirlemişlerdir. Bunlar: Başta bankacılık düzeninde faydasız canlı varlıkların artan canlı varlıklara, verilerinin yüzde iki geçmesi gerekmektedir. Ekonomide gerçekleşen ziyan ve zayilerin ortadan kaldırılması için sağlanan tedbirlerin masraflarının Gayri safi yurt içi hasılaya oranla yüzde 2'den daha çok gerçekleşmemesi zorunludur. Bankacılık kesiminin problemlerinin yüksek bir oranı bankaların devletleştirilmesine neden olması. Son olarak ise, devletin krizi durdurması; mevduatların stabil kalması, yatırımlara sağlanan güven ortamı ve fazla süreli banka izinleridir. Kunt ve Detragiache'ye göre bu belirlenen şartlardan bir veya birden fazlasını gösteren bir durum olması halinde gerçekleşen kriz bankacılık krizidir. (Kunt ve Detragiache, 1997). Bankacılık krizleri devlet veya özel birçok bankanın etkilendiği krizdir bu süreç diğer krizlere göre daha şiddetli sürebilir bu yüzden bankacılık krizlerinin ekonomideki etkisi daha yankılıdır ve bu yüzden diğer krizlere göre daha uzun sürebilmektedir.

1.2.5. Sistematik Finansal Krizler

Kredi ödemesinin gecikmesi ya da hiç ödeyememe gibi durumları kapsar. Ekonominin düzenli olarak akışını kısıtladığı için ağır sonuçlar doğuran kriz çeşididir. Finansal pazarın, verimli bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirememe gibi önemli aksamaların yaşandığı en sonunda da özellikle üretici ve tüketicileri ilgilendiren reel piyasaya ciddi oranda yıkan

krizdir. Bu düzensel kriz, döviz krizini de içine alabilir, fakat aynı durum döviz krizi için geçerli değildir çünkü sadece döviz krizleri ödemeler bilançosuna şiddetli etkiler yaratmaz. Bu durumdan ötürü döviz krizi, sistematik finansal krizle bir değildir (Oktar ve Dalyancı, 2010). Sistematik finansal krizi, tanımlamak gerekirse finansal kesiminde görülen ortaya dolayısıyla finansal düzeneğin, varlık değerlerinin artması, kredi iletiminin kolaylığı, ödemelerin kolay bir şekilde gerçekleşmesi gibi işlerin aksamasına neden olan ve güncel akan düzenin yıkılmasına neden olan kriz olarak adlandırılabilir (Kılınç, Savrul ve Bayar, 2014).

1.2.6. Dış Borç Krizi

Devletin, kendine ait ya da özel sektöre dahil olan başka ülkelere karşı borçlarını sektörü borçlarını ödeme yapamaması durumudur. Bilhassa devletlerin dış borçların artması ve diğer ülkelerden farklı kredi bulup alma durumunda zorlukların olması sebebiyle başka bir ülkeden alınan yeni borcun yeni ödeme düzeninin belirlenmesi ya da görevlerinin sonraya bırakılması gibi durumlarda gerçekleşir (Delice, 2003). Başka bir ülkeden alınan borç krizi finansal piyasaya yayılım gösterdiği gibi ülkelerden diğer ülkelere sıçraması daha mümkün olan krizdir. Bu kriz adında da geçtiği gibi bir ülkenin dış borçlarını ödeyemediği durumlarda oluşur. Ülkeler dış borçlarını ödemeye çalışırken farklı ülkelerden aldıkları yüksek faizli krediler ve düzenlenen yeni yapılandırma düzenleriyle ilgili sorunların çıkması durumunda da oluşabilir.

Diğer ülkelerin ekonomileri gibi Türkiye ekonomisi de birçok defa kriz döneminden geçmiştir. Kriz dönemi öncesi veya kriz yaşanmadan atlatılan birçok resesyon dönemi olmuştur. Yirmi yıllık dönem içerisinde Türkiye'de, kriz öncesi ve sonrasında ekonomisini etkisi altına alan ekonomik dengesizlikler yaşanmıştır. 1999 yılının son çeyreğine varıldığı zamanlarda ekonomi piyasalarının yönünde zorluklar hüküm göstermiştir (Doğru, 2015). Bu resesyon kendisinden sonra gelen 2000 Kasım Krizi'ni ve dolayısıyla 2001 Bankacılık Krizi'ni de etkilemiştir.

1.3. Türkiye Ekonomisinde Gerçekleşen Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler ülkelerin politikalarını etkilediği gibi bireylerin yaşantısını da etkilemektedir. Küreselleşme ile krizlerin bulaşıcılık etkilerinin arttığı göz önünde bulundurulduğunda makro etkilerin mikro düzeydeki kırılımlarının ortaya çıkarılması daha

da önemli hale gelmektedir. Bu yapı ve ilişkiler sisteminin anlamlandırabilmek adına bu bölümde Türkiye ekonomisinde 1990-221 arasında görülen ekonomik krizler incelenmiştir. Türkiye ekonomisi daha önce de yaşanan birçok krizden etkilenmiştir. Yaşanan krizlerin çeşitlerine göre birçok nedeni vardır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine bakıldığında Asya Krizi ve Rusya Krizi, 2000 Kasım Krizi'ni etkileyen dış nedenlerdendir. Bu bölümde Asya ve Rusya Krizleri'nin Türkiye'ye etkileri incelenmiştir.

1.3.1. 1994 Ekonomik Krizi

90'lı yıllarda Körfez Krizi ve İran-Irak savaşları Türkiye'yi olumsuz etkileyerek ihracatını düşürmüştür. Bunun haricinde ekonomi piyasalarında önemli likidite artışı meydana gelmiştir. Faizlerin fazla artması piyasada zıtlık oluşmasına sebep olarak döviz kurlarını olumsuz etkilemiştir. Bu durumlar 1994 yılının ilk çeyreğinin başlarında finansal piyasalarda başlayıp reel kesime yayılmıştır. 1994 krizinin esas nedeni ise kamudaki finansal istikrarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bütçe açıklarını kapatmak için iç ve dış borç almak ya da piyasa kontrol edilmeden yapılan her türlü harcama kamu kesimindeki dengesizliklere sebep olabilir. 1990'lı yıllarda iç borçlanma artmıştır böylelikle faizlerde de bir artış gözlenmiştir. Milli gelir 1990 yılında %3,5 oranındayken 1993 yılında da değişmeyip yine %3,5 oranında kalmıştır. Yani ülkenin gideri gelirinden fazla olmuştur. Gelirin az olması da mali sıkıntıya sebep olup borçlanmaya yöneltmiştir. Bu durumu basit bir ev ekonomisine benzetebiliriz. Maaşlar aynı ama enflasyon yüzünden fiyatların artması giderleri de arttırır ve yetmediği durumlarda borçlanırız.

Türkiye ekonomisinde ekonomik konjonktür bu dönemde hareketlenmeye başlamıştır; dışarıdan alınan kredilerle birlikte gelir gider dengesi çözülmeye çalışılmış fakat ilerleyen zamanlarda ihracat düşmeye başlamış ve ithalat artış göstermiştir böylelikle ekonomik konjonktür daralma eğilimi göstermiştir. Yine artış gösteren ve günü gelen iç ve dış borçlar ve borçlara eklenen faizlerle ekonomiyi yine karmaşaya sürüklemiştir. Cari açığı arttıracak ve cari açığı kapatmak için gerçekleştirilecek yöntemlerle de enflasyonu arttıracaktır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi Merkez Bankası döviz varlıklarını arttırmıştır olup Merkez Bankası'nın iç kredileri hareketleri ciddi oranda yükselmesi ama aynı anda kurlar değişmiyor olması ise ekonomide kriz an meselesidir (Barutca,2000).

Gelişen şu durumlar ekonomide krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yaşanan 1994 krizi para krizi olarak geçmektedir para krizi literatürde döviz krizi olarak da geçerdi ve

Merkez Bankası'ndaki döviz rezervlerinin bitmesi ile oluşup döviz kurlarındaki ani değişimlerle oluşurdu. Bu dönemde yerli para yabancı para karşısında değerli tutulmaya çalışılmıştır fakat nominal kur oranı ve reel kur oranı arasındaki fark artmıştır. Ocak ayında 19.000 TL olan döviz kuru 30 Mart'ta 30.000 ve Nisan ayının başında 40.000'e çıkmıştır. Kur %180 oranında artış göstermiştir. Türkiye'de 1994 yılına kadar olan süreçte en büyük enflasyon artışı %150 ile yaşanmıştır. Büyüme hızı bir önceki dönemin eksilerine düşerek %-6.1 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon gibi iç borçlanmada da yaşanılan dönemin en yükseği olmuştur. İhracat hacmindeki fark 5.2 milyar olup diğer ülkelere olan borç 65.6 miyar dolardır. Kriz döneminde gecelik faiz ise %697 oranındadır.

1994 krizinin ekonomiye etkileri her krizde olduğu gibi negatif yansımıştır ve makroekonomik göstergelerde de olumsuz hareketlenmeler gözlenmiştir. Artan bütçe açıkları, iç ve dış borçlar, enflasyonun ve faizlerin sürekli artması, üretimin azalması ve bu yüzden işsizliği artması krizin sonuçlarının temel makro göstergeleridir. Para veya döviz krizi olduğu için ve önü alınamayacak bir şekilde döviz kuru artış göstermeye başladığı için 5 Nisan kararları alınmıştır. Bu dönemde enflasyon yüksek, ödemeler bilanço açıkları, işsizlik ve kamu borçlarıyla boğuşan ekonomiyi feraha erdirmek için bu kararlar alınmıştır. Türkiye ekonomisinde enflasyona bakıldığında enflasyonun yüksek olmasının iki nedeni vardır; parasal ve yapısal nedenlerden kaynaklıdır. Parasal neden para arzının düşürülmesi fakat sonra tekrar arttırılmak zorunda kalması ile ilgilidir. Yapısal neden ise üretimin tüketime göre düşük olması ve üretim olmayınca da fiyatlar genel seviyesinin artmasına karşılık gelmektedir. Üretim düşüktür ve işsizlik artmıştır. Bu dönemde yatırımlar düşmemiştir ekonomi canlıdır çünkü enflasyon yüksektir. 5 Nisan Kararları'nın hazırlanmasının en önemli sebeplerinden birisi de kamu borçlarının çok fazla olmasıdır. Bu dönem kamu borçlarıyla başlayıp kurun artmasıyla son bulmuştur. İkinci olarak da 1995'te IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır. Maliye ve para politikası araçları ile toplam talebi düşürerek dış ticareti serbestleştirmek önem arz etmiştir. Bu programda ilk kez kamu harcamaları detaylandırılmıştır ve birçok kurum özelleştirilmiştir. 1990'lı yıllardaki politikaların esas amacı ise yerli paranın yabancı para karşısında değerinin sabit tutulmaya çalışılmasıdır. Programın olumlu ilerlemeye başlayarak kamu kesimindeki farkı azaltıp büyümenin mali yapının itibarını korumaya başlaması ve güven arttırmasıyla yeniden makroekonomik göstergelerdeki dengeler dip noktasından çıkmaya başlamıştır. 1996 ve

1997 dönemleri genişlemeyle ilerlemiştir ve 98 yılında bu tutum sabit tutulmaya çalışılmıştır.

1.3.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler

1994 Yılında yaşanan krizle sıkıntılı bir döneme giren Türkiye ekonomisi 1999 yılında da gerçekleşen Marmara Depremi kırılgan yapıdaki Türkiye'yi daha da sarsmıştır (Aktoprak, 2017). Asya'da başlayan krizin 1998'de Rusya'yı da kapsaması ile Türkiye'de de finansal piyasaları etkileyip ihracat gelirlerinin düşmesine sebep olmuş ve Türkiye 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi de insanlara yarattığı acı ile birlikte ekonomiyi zarar uğratmış ve resesyon döneminin uzamasına neden olmuştur (Yayla, 2022). 1999 Aralık ayında Türkiye, Uluslararası Para Fonu ile Standby düzenlemeleriyle birlikte bir program uygulamaya başlamış ve programın temel amaçları arasında katı maliye politikaları uygulanarak kamuda mali disiplin sağlanması, yapısal reformların yapılması, özelleştirmelerin hızlandırılması ve temel hedefi olan enflasyonun düşmesine ek olarak enflasyonla uyumlu gelir imkânlarının sağlanması, faiz dışı fazlanın verilmesi amaçlanmıştır (Taşar, 2010). Programın ilk on ayı ülkede yabancı sermaye oranlarında önemli artışlar olmuştur. 2000 yılı Ağustos ayına kadar olumlu ilerleyen program Kasım 2000'de yedi buçuk milyar Amerikan doları cari hesaplardaki farkı ve kısa süreli sermaye girişimi ile zıt alaka krizin etkisiyle olumsuz ilerlemeye başlamıştır (Doğru, 2015). Enflasyonu Düşürme Programı alanında birinci önemli kriz 2000 yılında gerçekleşmiş ve çok fazla faiz oranı, önemli döviz kaynağı ziyanı ve yedi buçuk milyar Amerikan doları ekstra IMF tarafından alınan kredi ile üstesinden gelinmiştir (Kılıç, Savrul ve Bayar, 2014). Dalgalanan ekonomide enflasyonunda çok yüksek seviyelere çıkması 2000 Kasım Krizinin çıkmasını sağlamıştır (İbiş, 2013). Kasım Krizi ile ekonomi güven ortamının bozulması yurt dışı kaynakları gelirin düşmesi, bütçe açıklarının yükselmesi, günden güne vadesi geciken borçlar ve benzer sebeplerle Şubat 2001'de tekrardan kriz ortaya çıkmıştır (Yayla, 2022). 2001 Ocak ayında 678,7 TL olan USD şubat ayında 905,5 bin TL'ye yükselmiştir (Adanur, 2012). Merkez Bankası döviz kaynağı 23 Şubat 2001'de 22.58 milyar dolara kadar düşmüş ve ilerleyen yedi gün sonunda 5.36 milyar dolar rezerv zararı olmuştur; gecelik faizler yüzde 6200'e çıkmıştır (Kılıç, Savrul ve Bayar, 2014). Enflasyonu Düşürme Programı alanında birinci önemli kriz 2000 yılında gerçekleşmiş ve çok fazla faiz oranı, önemli döviz kaynağı ziyanı ve yedi buçuk milyar Amerikan doları ekstra IMF tarafından alınan kredi ile üstesinden gelinmiştir (Kılıç, Savrul ve Bayar,

2014). Bu durumların sonucunda enflasyonu düşürme programı uygulamadan kaldırılarak yerine IMF'nin ve WBG onayladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe girmiştir (Yıldız, 2019). Programda ihracat artışı için KDV iadesinin hızlandırılması, direkt yabancı para akışını canlandırıp, tarım kesimine ve küçük işletmelere devlet yardımları sağlatılması konusunda tedbirler sağlanmıştır (Yayla, 2022).

Süregelen ekonomi politikaları ülkenin kendisini toparlayamaması veya toparlamaya çalışırken gerçekleşen dış politikadaki değişimler Türkiye ekonomisini etkilemiş ve 2000 ve devamında 2001 Krizleri gerçekleşmiştir. 2000 yılının son aylarında yaşanan Kasım Krizi, devlet bankalarının iş hasarlarından, özelleştirme eylemlerinin yerinde ve etkili bir şekilde gerçekleşmemesinden, düzgün ve güvenli giden sistemin zarara uğratılması ile Kasım 2000 Krizi likidite krizine eğrilmiştir (Sertdemir, 2012). O dönemde yaşanan hem iç hem dış ekonomik ve politik zorluklar ülke ekonomisini de olumsuz yönde ilgilendirdiği gerçektir.
(Aydın, 2019). Aslında başlangıçta yaşanan 2000 Kasım Krizi önemli iki nedenden kaynaklanmaktadır. İlk olarak Asya ve Rusya krizi ikinci olarak da Türkiye'de yaşanan aksaklıklar olarak nitelendirebiliriz. Literatürde bu iki neden iç ve dış neden olarak ayrılmıştır.

Türkiye ekonomisi sırasıyla yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri'nden oldukça etkilenmiş olup krizlerin ardından önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yaşanan bu krizlerin nedenlerine bakıldığında o dönemde Türkiye'de yaşanan aksaklıklar ve uygulanan programlar gerçekleşen krizlerin iç nedenlerini oluşturmaktadır.

IMF desteğiyle uygulanan ''Enflasyonu Düşürme Programı'', üç yıl içinde enflasyonu tek haneleri rakamlara indirmeyi amaçlamaktaydı. Bu programda parasal taban net iç varlıklar baz alınarak hedeflenmiştir. Merkez Bankası yarı para kurulu uygulaması yapmıştır. İç borç stoku azaltılmak istenilmiş ve bütçe açıkları görev zararları giderilmek istenilmiştir. Sabit döviz kuru ile döviz kuru çıpası seçilmiştir. Yumuşatılmış sabit kur politikası gereği önce sepet 2001 yılına kadar sabit oranda değer kaybederken 2001 yılından sonra band sistemine geçilmiştir. 2001 yılı sonunda %7.5, 2002 Haziran ayında %15 ve Aralık 2002 de %22.5 olarak band aralığı belirlenmiştir. Programı destekleyen politikalar uygulanmıştır; net iç varlıklara üst limit getirilmiş, zorunlu karşılık oranları azaltılarak bankaların likidite ihtiyacına çözüm bulunulması istenilmiştir. Para politikası ve sıkı

maliye politikaları uygulanmıştır. Programda bu politikalar uygulanarak ekonomi canlandırılmak istenilmiştir. Sabit döviz kuru uygulamasına geçilmesi tüm ekonomide dövizle borçlanmaya sebebiyet vermiştir. Enflasyon yüksek olduğu için buna bağlı gelişen reel döviz kuru fazlasıyla artış göstermiştir. Bu durumda tasarruflar yerine tüketim artmış ve dışarıdan alım yükselip cari açığı arttırmıştır. Bu sebepten ötürü talep artışı yaşanmış ama enflasyonda hedeflenen nihai noktaya gelinememiştir. Program 2000 yılının Ağustos ayına kadar olumlu bir şekilde ilerlerken 2000 yılının son çeyreğinde cari ödemeler dengesinde 7.5 milyar açık vermiştir. .Biriken borçlar ödemeleri güçleştirmiş, iç ve dış borçlar arasındaki makasın açılması ekonomiyi zorlu sürece sürüklemiştir. Enflasyon ve faiz oranlarının artan seyirde durması ve kurun düşük olması nedeniyle iç talep yükselmiş ve dış ticaret açığı ve cari açık, arasındaki fazla fark bütçe açığının yüksek oranı; döviz girişi ile aynı TL' yi eşitleyerek yürürlüğe giren katı para politikası ve bankacılık kesimindeki farkların likidite krizinin oluşmasına kaynak sağlaması gibi ana nedenlerle beliren ekonomik krizin neticesinde, 2001 yılının Mart aynında eski program terk edilmiş ve yeni sistemli bir ekonomi planı yürürlüğe girmiştir (Karabulut, 2002).

Yine 2000 yılının son çeyreğinde sermaye çıkışları olmuştur. Dış etkileşim, hizmet ticareti, kaynak gelirleri ve cari iletişim düzeninde oluşan geçerli işlemler dengesinde açıklar artmaya başlamıştır. Kur sistemi, sermaye hareketleri ve para politikasında yaşanan karmaşıklıklar ekonomiyi etkilemiştir. Bunun nedeni aynı zamanda serbest para politikası, serbest sermaye hareketleri ve sabit döviz kuru sistemlerinin üçünün bir arada yürütülmek istenmesinden kaynaklanmaktandı (Doğru, 2015). Yabancı yatırımcıların piyasadan sermayelerini çekmesi ve yabancı yatırımların azalması faizlerin yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca 1999 yılından 2000 yılına kadar iç borç stoku %59 oranında artış göstermiştir. Dış borç stoku da yüksek düzeyde artış göstermiştir. 2000 yılında yüzde 24.3 ve 7.0 oranlarında olan dış borç stokları 2000 krizi sırasında ve 2001 krizi esnasında yüzde 31.6 ve 16.7 seviyelerindedir. 21 Şubat 2001 gecesi faiz oranı 7200'e çıkmıştır. 2000-2005 yılları arasında Sümerbank, Etibank gibi bankalar TMSF'ye devredilmiştir. Kapanan bankaların sayısı yirmi biri bulmuştur. Kapanan bankaların birçoğunun aidiyeti devlete devredilmiştir ve borçları 30 milyar doları geçmiştir. 2001 yılından sonra rahatlayan ekonomi de kapanan bankalardaki borçların büyük kısmı Merkez Bankasına kalmıştır bu yüzden iç borç stokunda fazlaca artış görünmüştür. Bu iç ve dış borçlar 2004 yılına kadar anca ekonomide toparlanabilmiştir. 2001 Krizi için genelde siyasi bir krizin ekonomik

krize dönüşmesi diye bir adlandırılma yapılmıştır fakat o dönemlerde bankalarda birçok döviz açığı vardır ve yaşanan siyasi olay ise yine krizin sosyal bir patlaması olup ülkede ekonomiye olan güveni sarsmıştır. Bu sebeple 2001 Krizi'ni tetikleyen iyi yönetilemeyen ve çok fazla açığı bulunan bankacılık sistemidir. Kapanan bankalar ve yaşanan sarsıntılarla birlikte bu dönemde 1,5 milyonu geçen işsiz sayısı giderek artmaya da devam etmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan durgunluk dönemleri devletin kendi içinde biriken problemleri ile ve yönetimdeki zorluklar nedeniyle üstesinden gelinen iç krizlerdendir. IMF ile yapılan Stand-by anlaşması programın iyi yönetilememesi gibi sebeplerle etkili bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu sebeple IMF ile tekrardan bir program hazırlanmıştır. 2001 yılının ikinci çeyreğinde ''Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'' adı altında tekrardan bir planlama sağlanmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEP) esas amacı ekonomiyi güçlendirmektir ve enflasyonu normale indirmek tekrar hedef konusudur çünkü Türkiye'de kronik bir enflasyon sorunu vardır. Bu programda bankacılık ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir ve bankacılık kanunu tekrardan düzenletilmiştir. Banka kurmak için gerekli olan bankaların öz sermayesi de arttırılmıştır. Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) ile ilgili düzenlemelere de yer verilmiştir.

Programın hedefi ekonomiyi daha güçlü bir hale getirmektir. Ekonominin daha güçlü hale gelmesi içinde sürdürülebilir gelişme, kaynakları verimli kullanmak, büyüme-yatırımı arttırmak, istihdamı arttırmak ve refah düzeyini kalıcı olarak arttırmak ve mali yapıdaki kırılganlığı en aza indirerek daha güçlü bir ekonomi elde edilebilmek için bu hedefler üzerinde durulmuştur. Bu hedefler içinde bankacılık denetlemelerinin arttırılması üzerine detaylı çalışmalar sağlanmıştır. Borçlanma, kamulaştırma, kamu ihale ve kamu zararlarının önlenmesi adına yasalar çıkarılmıştır. Şeker yasası kanunu, tütün yasası -kanunu, doğalgaz yasası -kanunu, sivil havacılık yasası- kanunu şeklindeki yasalar ve kanunlar ekonomideki verimliliği arttırmak adına çıkarılmıştır. Sosyal dayanışma içinde iş güvenliği yasası, sosyal konsey yasası çıkarılmıştır. Reel ekonomiye yönelik ise ihracat artışı için KDV iadesi hızlandırılmış, bürokrasi azaltılmıştır ve doğrudan yabancı sermaye girişi hızlandırılmıştır. Esnaf, zanaatkâr ve KOBİ'ler için bütçeden ek ödenecek verilecektir. 2001 yılında yüzde 5.7 oranında küçülen ekonomi kriz sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte 2002 yılından 2007 yılına kadar %6.1, %5.3, %9.4, %8.4, %6.9 ve %4.7 oranlarında toplam %42'lik bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2002 ve 2007 yılları arasında ortalama %0.7'lik artışlarla büyümeye gidilmiştir. Ekonomideki bu toparlanma

havası ve canlılık 2007 yıllarına kadar sürmüştür ve devamında küresel bir kriz olan 2008 *Mortgage* Krizi tüm dünyada etkisini sürdürmüştür.

1.3.3. Asya Krizi

Asya Krizi bir finansal krizdir çünkü Tayland'ın para birimi olan Baht'ın çökmesiyle Asya Krizi başlamış bulunmaktadır. Güneydoğu Asya Krizi olarak da geçer çünkü birçok Asya ülkesi ve devamında diğer ülkelerin ekonomilerine de etkisi bulunmuştur. Asya krizinin nedenleri arasında, sabit kur ve sermaye girişi nedeniyle paraların aşırı değerlenmesi, bunun sonucu cari işlemlerdeki açığın artması, hükümet garantisi ile yapılan aşırı borçlanma ve riskli yatırımlara yönelinmesi gibi faktörler sıralanmaktadır (Kanberlioğlu ve Kara, 2013). Kriz Tayland, Endonezya, Güney Kore gibi ekonomileri yüksek oranda büyümeye devam eden ülkelerin zamanla cari açıklarının yükselmesi ve bu açıkların kapatılamaması sonucunda oluşan krizdir. Milletlerarası alanda fon akımlarının yönünün şaşmasına sebebiyet veren durum oluşmuştur. Krizlerin bu olumsuzlukları küresel ekonomik bir kriz olarak yorumlatılmıştır (Sarımaden, 2021). Bu krizden sonra özellikle Tayland'daki birçok firma kapatılmış ve bankalar iflas etmeye başlamıştır. Diğer ülkelere de sıçrayarak ulusal bir krize dönüşmüştür denilebilir. Krizin etkisini azaltmak için özellikle bankacılık kesimi için IMF odaklı önlemler alınmıştır. Rusya Brezilya gibi ülkelerde hissedilen bu kriz Türkiye'ye de etkisi sanayi üretimini etkileyerek kronikleşen işsizliği o dönemde arttırmış bulunmaktadır.

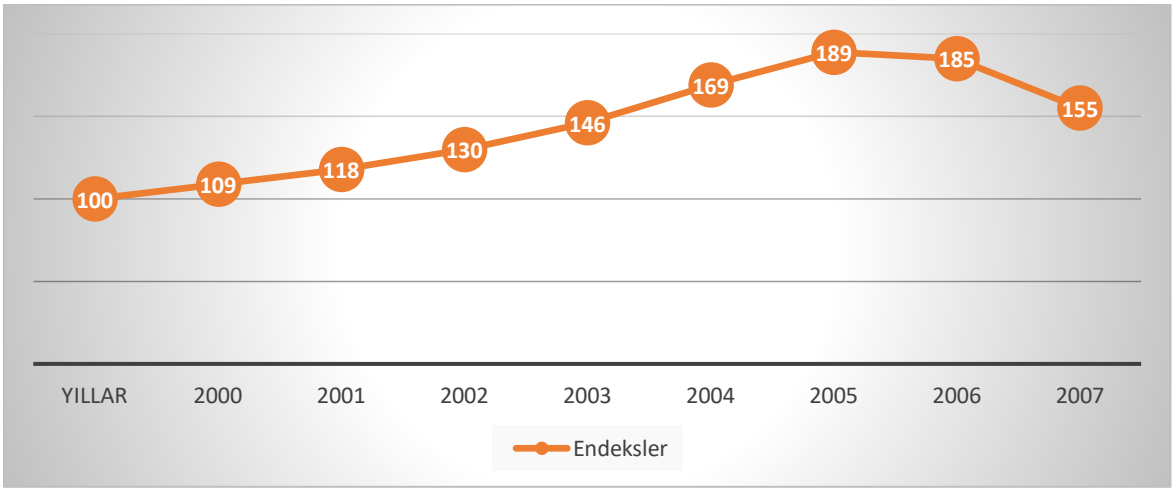
1.3.4. Rusya Ruble Krizi

Asya Krizinin etkisi ya da bir başka türevi olarak Rusya'da ortaya çıkan krizdir. Aynı Baht'ın değer kaybetmesi gibi Rusya yerli parası olan Ruble'nin değer kaybetmesiyle baş göstermiştir. Rusya'yı krize sürükleyen nedenlerde Asya Krizi dışında artan kamu borçları ve mali açıkları da krizin temellerini oluşturmuştur. Artan mali açıklar faizleri arttırmış ve döviz kurunu etkilemiştir. Sonucunda da bu açıkların kapatılması için gerekli olan kaynak yetersizliği nedeniyle ekonomi krize girmiştir. Elde edilen veriler haricinde Rusya'nın IMF'den destek alamaması da bu krizin önemli bir noktasıdır. IMF'nin Rusya'yı destekleyemeyeceği görüşü diğer ülkeleri de etkisi altına almış ve birçok ülke Rusya ekonomisinden uzak durmaya çalışmıştır. Bilindiği gibi Rusya'dan ihraç edilen doğal gaz petrol gibi önemli kaynaklar hem Rusya'nın bu kaynakları kullanarak diğer ülkelere karşı bir tehdit oluşturması sağlamıştır ve krizin kötü etkisinden daha çabuk bir şekilde

kurtulmasını sağlamıştır. Örneğin bir varilin 10 dolar olduğu petrol 1999 yılında krizin etkisi ile 35 dolara yükselmiş ve 2000 yılında tekrardan bir düşüşle yıllık ortalama 26 doları bulmuştur. Krizin etkisiyle devalüe olan Ruble Rusya ekonomisindeki enflasyon oranları yüzde 85 oranında arttırdı ve doğal kaynaklardan elde ettiği gelirlerle ekonomisini toparladıktan sonra enflasyon oranı yaklaşık olarak yüzde 20'lere kadar geriledi ve ilerleyen 2000'li yıllarda ekonomisini büyütmeyi başarmıştır. Yaşanan bu kriz Türkiye açısından ithalatı önemli derecede sarsmıştır. Bir tarafta ekonomisini tekrar düzeltmek için elindeki kaynağı fazla fiyattan satan Rusya ve almak zorunda olan Türkiye ayrıca gümrük vergisi ödenmeden Rusya'dan getirilen malların Türk pazarlarında satılmasına yarayan bavul ticaretine gümrük vergileri zorunluluğunun getirilmeye başlanması Türkiye Rusya ilişkilerini etkilemiştir. Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayıları da Türkiye'ye katkısı bulunan turizm gelirlerini etkilemiştir. Dolar sermaye ve yatırım getirisi olan potansiyel kaynakların azalması dış ticaretin zarar görmesi gibi nedenler Türkiye'nin 2000 yılından önce ekonomiye negatif etki gösteren dış etmenlerdir.

1.3.5. 2008 Küresel Finans Krizi Genel Sebepler

2008 Küresel Finans Krizi ABD'nin emlak balonunun patlaması ile oluşan bir borç krizidir ve ABD ile sık ticaret yapan devletlerde kriz fazlasıyla hissedilmiştir (Çalapöver, 2017).

Şekil 2. ABD Konut Fiyat Endeksi
Kaynak: (BDDK, 2008)

ABD, 2008 yıllarında konut fiyatlarında yüksek oranda bir iniş olmuş ve konut fiyatları aniden düşmeye başlayınca ''yüksek risk ve yüksek faizli'' diye adlandırılan konut almak isteyenlere kolay kredi sağlayan subprime Mortgage kredi piyasası çökerek ulusal krizi başlatmıştır (Parasız, 2009). Ev fiyatlarındaki azalış ve düşüş pek çok subprime

borçlusunun satın aldıkları evin değerinin Mortgage ev kredisinin değerlerinin astının olmasına sebebiyet vermiş bu yüzden de Mortgage ev konut kredilerinin ödenememe riski ve ihtimali de artmıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010). 2007 yılının ikinci çeyreğinde ABD ev- konut kredilerinin ödeme zorlukları yaşatması ile patlak veren mali kesimdeki hareketlilik 2008 yılının son çeyreğinden beri dibe gitme eğiliminde olmuş, mali kesimde etkileri görülen kriz üretim ve tüketimi içine alan reel kesimde de yankılanınca Avrupa bölgesi ile birlikte Asya Japonya tarafını da bulaşıcılık etkisiyle krize itmiştir (Karaca, 2014). Aslında kriz finans yönündeki sinyalleri Ağustos 2007'de gelmeye başlamıştır. ABD' de 2008 yılı öncesinde ekonomide çok büyük farkla cari açık olmaya başlamıştır (Afşar, 2011).

Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli üç yatırım bankalarından birisi Lehman Brothers Mortgage kredisini fazla vermiş ve türev piyasaya teminat gösterip işlem yapmış ve 2008 yılının eylül ayında iflas etmiştir (Parasız, 2009). Aynı şekilde Citi Group, AIG Sigorta, General Motors gibi birçok reel sektöre yatırım yapan kurum iflas etmiştir (Eğilmez, 2008). Finansla ilgili her şey reel sektöre geçiş yapmıştır bu sebeple de iflaslar başlamıştır. İflas eden şirketlerle birlikte işten çıkışlar baş gösteriyor ve toplam talep düşmeye başlıyor. Bunun yanında ekim ayında hisse senedi piyasaları düşmüş kredi daralması yaşanmaya başlamış ve ekonomi serbest düşüşe geçmiştir. Ekonomi açık vermeye başladı ve yaşanılan bunalımla birlikte güvensizlik baş gösterdi. Açık vermeye başlayan ekonomide hane halkları tasarrufa yöneldi çünkü ortada ne olacağı belirsiz bir durum vardı. Bu durumda yatırımlar durdu ve iç talep daralması yaşanıldı. Durumun giderek ciddileşmesi üzerine hükümet toplam talebin düşmemesi için ve üretimin durmaması için yardım paketleri hazırlamış olup vergi indirimine gidilmiştir.

Fakat etkili bir sonuç alınamamıştır buna karşılık Ekim 2008'de kriz ABD tarafından tam olarak kabul edilmiştir. Krize yönelik önlemler de Amerikan hükümeti tarafından özel sektördeki birçok kurum devletleştirildi, 700 milyar dolarlık yardım paketi düzenletildi bankalara yardım edilmeye başlanıldı, faiz oranları indirildi. Fakat yapılan yardım paketinin çoğu vergi kesintisi nedeniyle etkili olmadı ve faiz oranlarının düşmesi de ekonomide likidite bolluğuna sebebiyet verdi fakat ekonomideki nakit oranı dengede olmadığı için bu durum fazla faydalı olmadı ve ekonomideki fazla likidite enflasyon oranlarını da arttırdı. Bankalar kredi desteği sağlamayı azaltmış hatta durdurmuşlar ve bu etkilerle her ülkenin ekonomisinde likidite ve kredi desteği sağlayamama probleminin

tetiklemiştir (Polat, 2018). Vergi indirimleri yapıldı vergi indirimleri de gelir eşitsizliğine sebebiyet verdi çünkü en çok vergi Mortgage kredisi verdikleri düzenli geliri olmayan müşterilerden alındı. Bankaların ortaklarına da yardım paketi kapsamında yardımda bulunuldu. 2008 Ekonomik krizi finans kökenli olup Amerikan bankalarının kredi kullanımını kötü yönetmeleri sonucu ilk önce finans piyasası ardından da reel sektörün ciddi oranda etkilenildiği bir krizdir. Faizlerin düşük olduğu dönemlerde artan risk iştahıyla kişilerin kredi geçmişlerine bakılmadan verilen subprime Mortgage kredilerinde, faizlerin yükselmesiyle temerrutlar ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur (Uçar, 2017). Yapılan faizdeki indirimler, kişileri konut kredisi çekmeye yöneltmiştir durum böyle olunca da konut fiyatları hızla yükselmeye başlamıştır ve tek kalmayıp kar gösteren yatırım amacıyla ev miktarını arttırmak için daha fazla konut kredisi çekilmiştir. Başlarda konut kredileri güvenilir müşteri şartlarına uyan kişilere verilirken ilerleyen dönemlerde krediler her müşteriye yani aylık düzenli geliri olmayan müşterilere bile verilmeye başlanmıştır. Düşük gelire sahip olan tüketiciler değişken faizli konut kredisini tercih etmişlerdir ve FED kararlarına göre artan faizler sonucu kredilerin ödenmesinde zorluk çeken banka müşterileri aldıkları konutları satarak kredilerini ödemeye çalışmışlardır. Fakat 2007 yılından itibaren konut fiyatları aşırı derecede düşmüş ve satılan evlerle bankalara olan borçları ödemeye yeterli nakit sağlanamamıştır. Bu durumda bankalarda finansman ve likidite sorunu oluşmuştur. Banka ve finans kuruluşları konut haczini kısa dönemde paraya çevirememişlerdir. Kredi geri ödemelerinde yaşanan sorunlar; geri çağrılma ve vadesi gelen borcu ödeyemeyen yükümlülerin teminatlarının satışı, konut fiyatlarında ani bir düşüşe sebep olmuştur (Bağçe,2015).

Konut fiyatlarındaki yükselişler küresel finansal krizin nedenlerinden birisi iken konut fiyatlarının düşmesi bu krizin sonuçları arasında yer almaktadır (Uçar, 2017). Açıkçası Mortgage Kredisini alan müşteriler oluşabilecek krizden ve olan riski düşünmeden hareket etmişlerdir. Kriz öncesi ekonomide çok fazla yatırım yapılmamıştır böylelikle ekonomide likit çokluğu yaşanmıştır. Bu durum talep daralmasının yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Krizi öncekilerden ayıran belki de en önemli nokta, klasik bankacılık krizlerinin ötesinde, temelinde karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerinin yer alması ve bu ürünlere bağlı sorunların küreselleşen dünyada hızla yayılmış olmasıdır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009). Riskten korunmak amacıyla konut kredilerinin piyasada işlem gören diğer yatırım araçları

olan türev piyasalarla yer değiştirmiştir ve türev piyasalar fazlasıyla büyümüştür bunun sonucunda da kriz daha da şiddetlenmeye başlamıştır. Sorunu yaratan şey, bu türev ürünlerinin kişiler ve finansal kuruluşlar arasında elden ele inanılmaz bir hızla el değiştirmesi olmuştur (Göçer ve Özdemir, 2012).

Mortgage Krizinin diğer ülkelere yayılmasının en önemli nedenlerinden birisi de türev ürünlere dönüşen kredilerin Avrupa ülkelerindeki bankalara satılmasıdır. Bir ülkenin ekonomisi ne kadar büyük ise o ülkenin ekonomisinde yaşanan bir çöküş diğer ülkeleri de yüzsek bazda etkileyecektir. Global bir ülke olan ABD'den kriz hızla yayılım göstermiştir. 2008 yılından 2009 yılına kadar dünya ülkelerinin ekonomileri daralmış ihracat ve ithalat gelirleri düşmüştür. ABD'de işsizlik %10 oranına düşmüştür.

2008 yılının sonlarında büyüme, döviz kurları, varlık fiyatları ve emtia fiyatlarında yaşanan dramatik değişimin ardından, tüm dünyada cari işlemlerde keskin bir daralmanın yaşandığı 2009 yılında, makroekonomik göstergelerden anlaşılacağı üzere krizin yarattığı sorunlar tüm dünyada hissedilmektedir. Tüm dünyada hissedilen bu etki büyük ya da küçük bütün ülkelerin ekonomisini de sarmıştır. Güçlü ekonomilerde bir sorun oluşmaya başlanıldığında, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler doğrudan ve ithalat-ihracat ya da yabancı yatırımlar vasıtasıyla dolaylı olarak da etkilenir. Böylelikle uluslararası sermayenin gelişmekte olan ülkeden ayrılması yatırımların yok olmasına sebebiyet verir bu sebeple de gelişmekte olan ülkeler daha zayıf bir ekonomiye ve bağlı bir piyasaya sahip olduğu için krizden daha çabuk ve daha fazla etkilenir.

Krizden en çok etkilenen sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülke, genişletici maliye politikası uygulamalarına ağırlık vermeye başlamıştır. IMF dünya ülkelerine krizden çıkışın en etkin yolunun mali genişleme olduğunu duyurmuş ve son olarak 2009 Nisan ayında yapılan G-20 zirvesine katılan ülkeler, ekonomik büyüme için mali genişleme üzerinde anlaşmışlardır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009).

Devamında borç erteleme ilan edilmesiyle de IMF ve Avrupa yatırım bankası kredi yardımında bulunuyor. Krizden en çok etkilenen ülke Yunanistan olmuştur ve her ne kadar krizin Türkiye için teğet geçtiği iddia edilse de Türkiye 2008 Mortgage Krizi'nden büyük miktarda etkilenmiştir. Türkiye açısından bu krizle ilgili değerlendirmeler yapılması küresel finans sistemini konsolidasyonu açısında oldukça önemlidir.

Türkiye'nin kronik bir sorunu olan cari işlemler açığı ve olan borçları devam eden süreçle birlikte 2008 kriziyle birlikte devam göstermiştir. 2000 ve 2001 Krizinden sonra yapılan bankacılık denetlemeleri bu krizinde bankalara sıçramadan atlatılmasını sağlamış fakat Türkiye ekonomisi ihracat yoluyla ve yabancı yatırımların azalmasıyla birlikte 2008 krizinden ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca, iktisadi göstergelerdeki küçülmeyi arttıran diğer unsurda kriz döneminde yaşanan büyük miktardaki talebin düşmesi olmuştur (Kesebir, 2018).

Uluslararası finans kuruluşlarının iflas etmesi yani sıcak parayı yöneten kesimin durması Türkiye'nin gelirinin düşmesine sebep olmuştur. Kriz zamanında Türkiye'ye canlı paranın giriş çıkışını düşmüştür. Krizin etkisi döviz kurunu artırmaya başlamış, Türkiye'de Mortgage kredisinin verilmemesi ve bağlantılı piyasalarla da işlem yapılmaması Türkiye açısından krizi daha zor geçmesine engel olmuştur (Yayla, 2022). Türkiye'deki bankaların yabancı bankalara ait menkul kıymetleri ve türevlerini satın almaları mümkün değildir (Karaca, 2014). Mortgage krizi Türkiye'deki bankalara sıçramamış olması Japonya, Almanya ve ABD'deki gibi borsa kâğıtlarının çökmesi gibi sorunlar yaşanmamıştır. Bankacılıkla ilgili düzenlemeler güzel sonuçları getirmiş önden çözüm önerileri sağlamıştır. Ama dış ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmeler piyasalara tedirgin yaklaşılmasını sağlayıp talebi daraltmış ve üretimi de düşürmüştür bunun sebebi ise krizin bulaşıcılık etkisidir.

Türkiye ihracatının yüzde 70'den fazlasını Avrupa ve Amerika ile yapmaktadır bu krizinde ABD'de ortaya çıkması ve Avrupa'ya yayılması da bu ihracatın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır (Altunöz, 2013). 2008 finansal krizinin dünya genelinde hem gelişmiş ülkelerden hem de gelişmekte olan ülkelerden ekonomik faaliyetler çevresinde emek piyasası üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin en önemli problemi şu olmuştur; Türkiye'deki ürünlere olan talebin düşmesi, üretimi azaltmıştır, üretim azalınca da ithal edilen ve ihraç edilen mallardaki makasın açılması cari açığı arttırmıştır. Böylelikle hem gelişmemiş hem de gelişmiş olan ülkelerin ekonomilerinin reel ücretleri düşmüştür (Yayla, 2022). Ürünlerini pazara dahil edemeyen Türkiye'nin üretimi durmuş ve şirketler üretim yapamadıkları için işçi çıkarmaya başlamıştır (Erdoğan, 2020). 2008 Krizi Türkiye'de temel makroekonomik göstergeleri değiştirmiş, ekonomiyi durgunluğa sürükleyerek iç talebi daralmasına neden olarak reel sektörü negatif etkilenmiştir. Dış talep daralması en çok sanayi ve hizmet alanında

olmuştur. Türkiye küresel krize karşı dünya ülkeleriyle aynı şekilde politika izlemiştir. Türkiye, krize ilk olarak para politikasıyla tepki vermiş ve bu doğrultuda TCMB, çeşitli likidite tedbirleriyle finansal piyasaları rahatlatma yolunu seçmiş ve enflasyon görünümündeki düşüşe paralel olarak politika faizlerinde hızlı ve yüksek ölçekli faiz indirimlerine başvurmuştur (Bocutoğlu ve Ekinci 2009). Krizden etkilenen hane halklarında oluşan güvensizlik ortamından dolayı da bankalar kredi verme konusunda çekimser kalmış ve işini kaybetme ihtimalinin yüksek olduğu bir ekonomide de tüketiciler kredi almaktan uzak durmuşlardır bu durum güvensizlik ortamındaki kredi çekim oranlarını düşürerek iç kredi tabanını daraltmıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010).

Krizin etkilerinin azalması ile işsizlik sorunu da azalan Türkiye için bu durum geçici gibi duruyor olsa da yaşanılan bu dönemde hane halkı tüketimi etkilenmiş ve işsizlik oranları artmış bulunmaktadır. Krizlerin ortaya çıktığı ve etkilediği ülkelerde üretim ve tüketim hacminde bir düşüş gerçekleşir. Bu durum da üretimin düşmesi de işsizliği arttırır. Ülke ekonomisinin büyüyememesi ülke gelirini düşürmüş ve enflasyonun artmasına neden olmuştur (Yayla, 2022). Ülkelerde yaşanan resesyonun en önemli olumsuz yanı ise talep yetersizliği sonucu üretimin durması ve bireylerin işten çıkarılmak zorunda kalmasıdır. İhracat ve ithalattaki gelirlerin düşmesiyle hem devletin cari işlemler dengesindeki açık artmış hem de reel sektördeki şirketlerin iflasları artmıştır (Bağçe, 2015). Fakat dış ticarete konu olan mal ve ürünler veya değerli madenlerin fiyatlarındaki gerileme tüm dünya ülkelerinde ve dolasıyla Türkiye'de de enflasyonun düşmesini sağlamıştır. Fakat emtia mallarındaki fiyatların azalması bir çıkmaza neden olmuştur çünkü dış ticarete konu olan malların ucuzlaması çok etkili veya güzel bir sonuç olamamıştır çünkü hem devletin rezerv oranları azalmış hem de dış ticaretin yapıldığı ülkelerde yaşanan likidite sorunu ve talebin durması emtia ürünlere olan alım gücünü de azaltmıştır (Tiftik, 2020). 2000'li yıllarda yaşanan krizlerden en çok bankacılık ve finans kesimi etkilenirken 2008 Krizinden reel sektör büyük kayıplar yaşamıştır (Yayla, 2022).

Böylelikle ekonomide gerçekleşen iç ve dış daralma ve durgunluklarla beraber üretim hacmindeki azalma sanayi ve emek piyasasında gerileme ile başlamış ve uygulanan politikalarla birlikte 2009 yılında etkileri daha çok olan 2008 Küresel Krizi'nin etkileri 2009 yılında daha çok görülerek bankacılık kesiminden kriz teğet geçmiştir fakat dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı ülkeyi bunalıma sokmuş olup yaşanan ithalat ve ihracat daralması reel kesimi zayıflatarak istihdam oranlarındaki düşüşle hane halkını kötü

etkilemiştir. 2008 Krizi, Türkiye'de ekonomik büyümeyi durdurmuş, işsizlik oranlarını arttırmış ve cari açıkların artmasına sebep olmuştur (Ünvan, 2021).

Kriz zamanlarında yürürlükte olan programlarda her zaman kamudaki gelir ve gider dengesinin arasındaki fark diğer ülkelerden alınan borçlarla örtülmeye sağlanmıştır. Fakat yapılan yöntemler, girdi ve çıktı arasındaki makasın açılmasına ve yürürlükte olan eylemlerin arasındaki farkın daha da açılmasını sağlamıştır bu durum tekrar borçlanılarak bir döngü oluşturmuştur ve Türkiye'de meydana gelen 2000 Yılındaki Kasım Krizi ve devamındaki Şubat krizlerinin finansal işlevliğiyle sermaye hareketlerinin temel makroekonomik göstergelerle alakalarının fazla olması sonucunu doğurmuştur (Fırat, 2012). İleri ekonomili ülkelerde büyümenin azalması, talebinde düşmesine neden olunca; gelişmeye çalışan ülkelerin ekonomilerinde dıştan alım azalma (Afşar, 2011). Sadece gelişmekte olan ülkeler değil, gelişmiş ülkeler de küreselleşmeyle birlikte, konjonktürel devrelerden geçerken, nedenleri ve şiddetleri farklı olmak üzere birçok krizle mücadele etmişler, konjonktürel teoriler ışığında çeşitli politikalar uygulamaya koymuşlar, yeni strateji ve modeller geliştirmişlerdir (Fırat ve Demirtaş, 2012). Diğer yandan ailenin ekonomik sıkıntılar yaşaması ile birlikte eşler arasında da anlaşmazlıklar çıkabilecek ve hatta bu sorunlar boşanmalara yol açabilecektir (Taş, Doğan ve Önder, 2014). Cari farklılık devamında işsizlik katsayısını arttırmıştır (Uçar, 2017).

2000 yılı ve devamında gerçekleşen küresel ekonomik krizler üretim, istihdam ve işsizlik, dış ticaret, yatırım ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler üzerinde de etkili olarak bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısını çok önemli bir düzeyde etkilemiştir (Kılıç, Savrul ve Bayar, 2014). Türkiye ekonomisinde makroekonomik aktörler bazında bakıldığında ise, 2008 öncesi ve sonrası dönem için en dikkat çekici olan makroekonomik değişken işsizliktir (Balcı ve Çetin, 2020). İşsizliğin neden olduğu sosyal yapı olumsuzluklarından bir tanesi de boşanmaya kadar ilerleyen çözülemeyen sorunları teşkil etmesidir (Sandalcılar, 2012). Bir çekirdek ailedeki çiftlerin çalışması, evin ekonomik durumunu sağlayacağı yüksek artış neticesinde boşanma riski ihtimalini de görmezden getirtmektedir (Raeymaeckers, vd. 2006). Bir evlilikte kadının ve erkeğin alacağı doyum çok önemlidir eğer beklentiye giren çiftler evlilik hayatlarından istedikleri doyumu ve beklentiyi alamazlar ise çiftler arasında sorunlar baş gösterebilir ve evlilik birliği boşanmayla sonuçlanabilir (Tarhanacı, 2017). Ailenin işlevlerini yerine getirebilmesinin en önemli göstergesi, üyelerinin geleceğe dönük olarak amaçlarına ulaşabilmesine olumlu katkı

sunabilmesidir. Ailenin işlevini yerine getirememesi ise bireyin ekonomik, sosyal, kültürel, fiziksel, psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmayarak birçok risk faktörü ile karşı karşıya kalmasına neden olur (Cafri ve Çukadar, 2018). İşsizlik durumunun, çalışmayan kişide anksiyete, manik depresif yaşam, intihar vb. varyantlarının olması, boşanma durumunun yine ekonomik geçimsizlik sebebi durumunu yaratmaktadır (Bayrak, 2019).

South (1985), ‘’Ekonomik Şartlar ve Boşanma Oranları ‘’ adlı çalışmasında bir işte çalışmanın boşanma oranlarını olumlu etkilediğini anlatmıştır. Türkiye için boşanma olgusu, boşanma hızı bakımından araştırıldığında: Bazı bölgelerde kadının ekonomik özgürlüğünün daha düşük olması, eğitim düzeyinin de daha düşük olması, daha geleneksel yapı, töreler, gelenekler görenekler vb. unsurlardan dolayı boşanma hızının çok düşük olduğu gözlenmektedir. Bu durumda boşanma hızı için mekânsal bir etkinin var olabileceği göz ardı edilememektedir (Cafri ve Çukadar, 2018). Ekonomik sabitliğin yıkılmasını sağlayan iç ve dış faktörler toplumların boyun eğme güçlüğüne girmeleri ekonomik krizlerin şiddetli yırtıcı etkileri, ayrı açılarda bulunması ile beraber toplumun tüm kesimini politik ve sosyo ekonomik bakımlardan geçmişte ve şuan olduğu gibi gelecekte ki yaşamda da göstermeyi sürdürecektir (Cura, 2005).

1.3.6. 2008 Krizi Sonrası Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler

2009 yılı Türkiye ekonomisi için enflasyonun kontrol altına alındığı bir yıl olmuştur. TÜFE yıl içinde yüzde 5-6 arasında işlevlik taşımaktadır. ÜFE 2009 yılının temmuz ve ekim ayları döneminde 3.75’e gerilemiş ve 2010 yılı boyunca da enflasyon rakamlarında belirgin bir değişim olmadan devam etmiştir. TÜFE Aralık 2010’da yüzde 6’ya gerilemiş, ÜFE yıla yüzde 6 ile başlayıp yüzde 8 ile son bulmuştur.

2011 yılına bakıldığında ise Suriye’de çıkan iç savaş sonucu, Türkiye’ye çoklu halde mülteci gelmiştir. Yaşanan göç akımı ile Türkiye’de yoğun miktarda Suriyeli göçmenler yerleşmeye başlamıştır. Ülkede göçmenlerin çok miktarda bulunması da ucuz iş gücüyle kayıt dışı çalışma oranını arttırmıştır. Ayrıca bu göçün sebebi olan Arap Bahar’ının başlangıcında, Türkiye bu durumu olumlu yönde içselleştirmiştir fakat Arap Baharı yaşandıktan sonra Arap ülkeleriyle yapılan dış alım ve dışa satım ya da Türkiye’ye tatil amaçları gelen turistler, Türkiye’den o ülkelere yatırım yapmak, için gönderilen kişiler yaşanan iç savaş nedenleriyle düzen bozulup olumsuz ekonomik koşullar oluşmuştur (Güvenç, 2021). Petrol fiyatları 30 dolardan 109.2 dolara yükselmiştir. Bir varil petroldeki

bu değişime ek olarak ithalat oranı 1.65 oranında aşağıya düşmüştür (Buzkıran ve Kutbay, 2013). Bu dönemde bu ülkelere yapılan ithalat ve ihracattaki ciddi düşüş, gelir kaybı olarak görülmüştür. 2008 krizinden üç sene sonra %13.33'e oranına yükselen enflasyon, 2013 yılında kadar olumlu olarak %7 gibi tek hanelere inmiştir. İleri ki dönemlerde normal seyrinde giden bu oranlar Türkiye ekonomisini zorlamak için planlanmış olan 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile ekonomiyi kısa vadede negatif olarak etkilemiştir.

2016 yılında Ocak ve Mart ayları boyunca işsizlik oranı yüzde 11.1 oranından yüzde 9.5 oranlarına ulaşmıştır. 2016 yılında Nisan ve Haziran aylarında ikinci çeyreğinde içsel sorunlara karşın büyüme sağlayan ülke ekonomisi, yapılan darbe hareketinin kötü etkisiyle son Nisan ve Aralık ayı boyunca ekonomide küçülme yaşanmıştır. Darbe hareketi atlatıldıktan sonra ki ileri ki dönemlerde Türk Lirası, döviz kurunda değer kaybetmeye başlamış ve 15 Temmuz öncesi 2.88 miktarındaki dolar kuru yaşanan durumdan sonra 3.05'e yükselmiştir. Devam eden tarihlerde dolar kuru 2.95'e düşmüştür. Merkez Bankasının da faizleri düşürmesi tekrardan döviz kurunu yükseltti ve ABD doları 3.06'ya, Euro 3.34 ve İngiliz Sterlini 3.977'ye yükselmiştir (Hawes, 2021).

15 Temmuz Darbe Girişimi Türkiye'nin hem makroekonomisi hem de dış ticaret hacmi açısından önem arz etmektedir. Makro düzeydeki ekonomiye etkisi dolar dışında ülkenin kredi notunu BB+ dan BB'ye indirilmesidir (Moody's Investors Service, 2017). Yaşanan bu olaylardan dolayı Türkiye'nin dışarıdan görünümü ülkeye yabancı sermaye girişinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle borçlanma arttırılmış olup yabancı yatırımlar azaltılarak yabancı para girişi azalmış ve döviz kurları yükselmiştir. Bu bağlamda ülke ekonomilerinin makroekonomik göstergeleri, demokrasiye zarar veren ve siyasi istikrarsızlığa sebep olabilecek, darbe ve terör girişimlerinden etkilenmektedir (Gülcan, Akgüngör ve Kuştepeli, 2020).

2017 yılında işsizliği azaltılması ve istihdamın arttırılması 'Milli İstihdam Seferberliği başlatılmış olup işsizlik yüzde 11.7 seviyelerine getirilmiş fakat bir sonra ki sene olan 2018 yılının Eylül ayında TÜFE yine 2018 Ağustos ayına göre %6.3 artmıştır. ÜFE değerinde de %10.88'lik bir artış yaşamıştır. Oranlardaki bu yükselişler, 2018 yılının Ağustos ayında doların ciddi miktarda yükselmiş olması temellidir. 2018 Temmuz ayında dolar 4.78'e çıkmış ve 2018 Ağustos ayında, 6.12'ye yükselmiştir (TÜİK, 2019).

2019 yılının ilk üç çeyreğin enflasyonun yükselişi beklenirken enflasyon oranının ilk altı ayı 2018 Ağustos dönemine göre 2019 Ağustos ayında enflasyon oranı düşmüştür. 2019 yılının son çeyreğinde ise ekonomi genişlemiştir (Adıgüzel, 2020).

2020 yılında, ilk çeyrekte dolar kuru 5.95 civarında bir seyir izlerken son çeyrekte bu oran 7.5'lere kadar yükselmişti. Dolar kurunun bu kadar artmasına rağmen enflasyon oranı döneme göre fazla artış göstermeyerek yıllık temel tabanda yüzde 1.25 artmıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022). Fakat 2019 yılının Kasım ayında ilk Çin'de görülen COVID-19, 2020 yılının Mart ayında Türkiye'de de görülerek tüm dünyayla beraber kısıtlanmalara başlanmıştır. Salgın hastalık küresel bir boyutta tüm dünyayı etkileyerek ülkeleri yeni bir krizle karşı karşıya bırakmıştır (Üstün ve Özçiftçi, 2020).

1.3.7. COVID-19 Krizi

Yeni tip COVID-19 salgını 2019 yılının son çeyreğinde Çin'de Vuhan şehrinde bulunan deniz mahsulleri pazarında meydana çıkmış ardından da büyük bir hızla dünya geneline yayılmıştır (Zileli, 2021). Bu virüsün insanlara bulaşma sebebi yarasa çorbasının içindeki yarasaların hiçbir parçası çıkarılmadan ve iyi pişirilmemesinden dolayı yarasanın içindeki mikroorganizmanın yok olmadığı ve insanlara bulaşıldığı iddia edilmiştir. Doğal yaşamın bir parçası olan virüsler, bakteriler ve diğer mikroorganizmaların yayılması dinamik bir süreçtir, önemli olan insanların bu süreci ne ölçüde kontrol altında tutabildiğidir (Alpago ve Alpago, 2020). Salgına yakalanan bireylerde normal grip gibi başlayan yüksek derecede ateş, boğaz ağrısı, yoğun öksürük ile başlayan yansımalar en belirgin özellikleridir. Eklem-sırt ağrıları, göğüs kafesinin sıkışması, tat veya koku kaybı ise devamında gelen ayırıcı özellikleridir. Hastanın belirtileri hissettiği ilk beş gün içerisinde bulaşıcılığın en yoğun olduğu virüsün kritik dönemidir. Devamında testlerin pozitif çıkması ile birlikte hastayı başlarda üç hafta süren daha sonra on güne düşen izolasyon dönemi beklemektedir. Korona salgını dünyada insanlarda yayılma göstermeye başladığından beri hızla artış göstermiş ve astım koah hastalığı gibi kronik hastalığı olan kişilerde ise virüse yakalanma riskleri en fazla olan grubu oluşturmuştur. Bunun yanında bağışıklık sistemi düşük olan bireylerde de hastalığın şiddetinin hem yoğun yaşanacağı hem de hastalığa yakalanma sürecinin diğer insanlara göre daha çabuk olacağı doktorlar tarafından anlatılmıştır. Bu kronik rahatsızlıkların yanında yaşı 60 ve üzeri olan grup ise riskli grup sayılıp buna karşın tedbirler alınmıştır. Zayıf ve korunmasız vücudu daha fazla etkileyerek kişilerin ölümüne

sebebiyet vermektedir. Bağışıklık sisteminin daha düşük olduğu kişiler özellikle yaşlı nüfusun daha fazla korunması gerektiği vurgulanmıştır.

COVID-19 bir insandan diğer bir insana çok hızlı bir şekilde bulaştığı için ve genç nüfusun bulaşıcılık oranları daha fazla olduğu için başta 18 yaş ve altına daha sonra da 20 yaş ve altına sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Hasta sayılarının çoğalması sokağa çıkma yasaklarının olmasını ve şehir değiştirme imkânlarının kısıtlanmasını gerektirmiştir.

Sosyal mesafe ve maske kullanımı zorunlu hale getirilip, birçok mesleğe sınır getirilmiştir. Yaşanan bu süreçte insanların birbirlerinden uzak durduğu bir dönem olduğu için yüzey temasına bile olan mesleklerde durdurulma yaşanmıştır. Nakit paradan daha çok temassız ödeme yapılabilen kredi kartları yoğun bir şekilde kullanıma geçilmiş ve dijital ortam tüm dünyada daha da işlevli bir şekilde kullanılmaya başlatılmıştır. Ayrıca hastalığın yoğun bir şekilde tüm dünyada hissedilmesi borsa ya da yatırım yapan kişileri güvensiz bir belirsizliğe sürüklemiş ve yatırım araçlarını Dolar ve Euro gibi değişen oranlardan daha çok insanlar kıymetli maden olan altına dönüştürmüşlerdir. İnsanların toplu bir şekilde görüşülmeleri engellenmiş, sinema alışveriş merkezleri tiyatrolar kapatılmıştır. Birçok işyeri kapatılmış çalışmaya devam eden firmaların ise durgunluğa girmesine neden olan COVID-19ü çalışmayı sürdüren iş kollarının ise çalışanlarına maaşlarını tam verememesini ve kiralarını ödeyememesine neden olmuştur. Bu durum ülke de bir panik havasının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Çalışma sürdürülebilirliği süren meslekler de pandemiden önce ki kapasitede devam edemedikleri için kendi içlerinde küçülmeye yaşanmıştır (Karacık, 2021).

21. yüzyıl ekonomileri gerek finansal gerekse üretim açısından ayrı bir risk teşkil etmektedir (Alpago ve Alpago, 2020). Bu sebeple COVID-19'u insan nüfusunun en yoğun olduğu şehirlerde yayılım göstermiş olup ve ekonominin en işlek yürütüldüğü metropol şehirlerde olumsuz etkisini göstermiştir. COVID-19 salgınından esas korunma yönteminin temastan kaçınmak olduğu bilinen bir gerçektir bu yüzden kimi insanlar çevrelerinden uzakta karantina kurallarına uygun bir yaşam sürdürebilmişlerdir fakat çalışma zorunluluğu olan insanlar ise kapatılan iş yerlerine karşın dışarıda çalışmak zorun kalmışlardır. Meslek gruplarından da örnek vermek gerekirse, kuaför olan bir çiftin iş yerlerinin bu süreçte kapatılması bir zorunluluktur fakat tek mesleği bu olan bir çift için bu süreç oldukça zor geçmiştir. Aynı şekilde eczacı olan bir çift için ise bu süreç daha farklı olmuştur. Bu durum

65 yaşında evine bakmakla sorumlu olan servis şoförü için de zor bir dönemdir. Kısıtlamalarla geçen bu dört aylık zorlu süreç kısıtlamaların kaldırılmasıyla iş yerleri geri açılmış olup bir dönem daha eskisi gibi işlek olamamış ve ekonomik durgunluk devam etmiştir. Bu dönemde hükümetler; asgari ücret desteği, kısa çalışma ödeneği, emeklilik maaşını yükseltme, uygun faiz oranları gibi hane halklarına ve bireylere yardım paketleri hazırlamışlardır. COVID-19 ağır solunum yolu hastalığı adı verilen virüsler gibi aynı semptomlara dâhil diğer virüslere göre yayılım olasılığı ve bulaşma ihtimali oranı çok fazla olduğundan hem öldürme oranı hem de ekonomik çıktıları diğer griplerle karşılaştırılmayacak şekilde fazladır (Alpago ve Alpago, 2020).

COVID-19 salgın hastalığı hayatta tedbirlerin alınması sonucu insanları yeni yaşam alışkanlıklarına tabi tutmuş ve ekonomi piyasalarını da etkilemiştir. COVID-19'un etkisiyle yaşanan kriz makro düzeyde dünya çapında ve diğer krizlerden farklı bir krizdir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler arasındaki Türkiye bu doğrultuda artan büyümesiyle devamında gelen bu hastalığın iş yerlerini kapatmasıyla gelecekte önemli hasarlar bırakacaktır. Güçlü ekonomiye sahip ülkeler salgın sürecini en az hasarla atlatmayı amaçlamışlardır. Fakat bu durum gelişme gösteren ülke standartları için pek mümkün olmamıştır. Yaşanan olumsuz gelişmeler güçlü ekonomiye sahip ülkeler için az oranda etkilerken kendi kapasitelerinden düşük ülkeler için ise büyük ve ciddi ekonomik kayıplara neden olabilmektedir. Bu durumda krizin ağır etkisi küçük ekonomiye sahip ülkelerin ekonomilerinin daha da küçülmesi krizi daha şiddetli bir hale getirecektir. Bu doğrultuda büyüme verileri incelenirken ekonominin hangi konjonktürde ve karşılaştırılma yapıldığı ülkelere dikkat edilmelidir. Türkiye'ye gelen ilk COVID-19 vakası 10 Mart 2020'de yayılım göstermiştir. Vakanın görülmesinin ardından 12 Mart 2020'de alınan tedbirler açıklanmıştır (Sülkü, Coşar ve Tokatlıoğlu, 2021).

Ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler, COVID-19'la mücadele kapsamında uygulanan genişletici para ve maliye politikaları Türkiye ekonomisinin ''V'' şeklinde bir trende sahip olacağını öngörmeyi mümkün kılmaktadır (Soylu, 2020). Pandemi öncesinde Türkiye ekonomisi bir önce ki döneme göre fark atmıştır. Fakat korona salgının hızla yayılması ile değişen dünya, piyasaları durgunluğa sürüklemiştir. Çünkü COVID-19 salgınını gelişmiş ülkelerde dahil olmak üzere ekonomideki her sektörü daraltıcı yönde etkilemiştir. Bu dönemde pek fazla dünya ülkesi birçok krizle karşılaşmıştır: Sağlık krizi, finansal kriz ve birçok karmaşık fiyatlarda etkileşim içinde olan emtia fiyatlarında bir

çöküş şeklinde yaşanmıştır (Türk, Bingül ve Ak, 2020). Küreselleşen dünya ile birlikte artan ticaret trendi ülkeler arasındaki birlikleri sağlamaya ve yapılan alışverişle birlikte kar marjını yükseltmiştir. Ama COVID-19 ülkeler arası tatil yapan turist sayısının azalmasına neden olarak turizmi durdurmuştur. Belli sektörlerin kısıtlanması sonucu iş imkanları azalmış ve ihracat miktarı azalmıştır. Türkiye'nin ilk sırada dışa satım yaptığı ülke olan Almanya, ABD, Irak ve İngiltere COVID-19 en çok vaka sayısının görüldüğü ülkelerden olması nedeniyle de ihracat miktarı azalmıştır. Vaka sayısının artış gösterdiği ülke ekonomilerinde de dolayısıyla üretimde bir düşüş yaşanmış ve yapılan uluslararası ticarette de bu daralma gözükmüştür. 2020 yılının ilk çeyreği ile 2019 yılının ilk çeyreğine oranla %13.7 azalış olmuştur. İthalattaki değişim ise yine aynı çeyreğe göre %1 yükselme sağlamıştır. Yine 2020 yılının ilk çeyreği ve 2019 yılının ilk çeyreğine kıyasla dış ticaret açığı yüzde 102.3 oranında artış göstermiştir (TÜİK ve T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2021).

Küresel piyasalarda hasar gören, benzin fiyatları çökmüş durumda, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için durgunluk bekleyiş süreçleri artmıştır. Global ekonomi piyasalarını enjekte eden COVID-19, dünya çapında pazara bütünleşik olmuş bir Türkiye ekonomisi piyasası için de ekonomiyi yıkıcı sonuçlar doğurmuştur(Soylu, 2020). COVID-19 vakasının Türkiye'de daha geç görülmesi bir avantaj sağlamış ve geliştirilen ön tedbirlerle birçok ülkeye yardımda bulunulmuştur. Türkiye hem kısa vadeli hem orta vadeli program uygulamalarının yanı sıra ülke içinde ve küresel boyutta düzeni sağlama noktasında kontrollü davranması kamu sektörünün servis bakımlarının sürekliliğini sağlayarak, hızlı destek ve sosyal yardımlar konusunda güzel paydalar sunmuştur (Soylu,2020).

COVID-19'un yüksek ölçüdeki belirtileri ise iş gücündeki düzenin değişmesine neden olmuş ve kapanan iş yerleri ve kısıtlamalarla birlikte kötü etkilenmiştir. İş gücü alanından zayıflaması nedeniyle etkisi ile bir arz şoku şeklinde oluşan COVID-19, devamında talep şoku da yaşatarak güvensiz bir ortam sağlamıştır (Soylu, 2020). 2020 yılının Mart ve Haziran ayına kadar alınan yasaklar ve tedbirlerle birlikte turizm ve hizmet sektörü geniş anlamda etkilenmiştir. Turizm gelirleri azalmış düşen gelirle beraber turizm sektörü daralmaya başlamıştır. Mart ve Haziran ayına kadar geçen bu süreçte geçmiş yılın aynı dönemine göre turizm gelirleri %51.40 oranında azalmıştır. Pandeminin yaratmış olduğu ekonomik durumlardan, TUİK verilerine göre 2019 yılı Aralık ayına göre TÜFE, 2018

yılının Aralık ayına göre yüzde 11.84, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) yüzde 7.36 ile artış göstermiştir. 2019 yılının ekim ayına göre işsizlik oranı, 2018 yılının ekim farkla 1.8 puan yükselerek yüzde 13.4'e gelmiştir. Yani 2019 yılında çalışmayan kişi miktarı 608 bin kişi yükselmiş olup 4 milyon 391 bin şahıs olmuştur. 2020 yılında işsizlik oranı 2019 yılının Aralık ayına kıyasla 0.5 puan azalarak yüzde 13.2 seviyesine düştü. 2020 yılında 2019 yılına göre işsiz sayısı 408 bin kişilik azalışla 4 milyon 61.000 şahıs olmuştur. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) 2019 yılının Aralık ayında yüzde 14.60 artmıştır. On iki aylık ortalamada ise yüzde 12.28 ile artış göstermiştir. 2020 yılının Aralık ayına farkla yüzde 22.15 ile bir artış sergilemiştir. On iki aylık ortalama ile yüzde 12.18 seyrinde artmıştır (TÜİK, 2020)

Bu verileri ve oranları geniş tanımlı olarak incelersek bu oranlar değişmektedir. Çünkü dünya genelinde COVID-19 sebebiyle olağan durumun dışında yaşam faaliyeti sürdürülürken bütün dünya ülkelerinde zincirleme işsizlik yaşanmaktadır. TUİK verilerine göre Ocak 2020'de bu oran 25.6 seviyelerine düşerek dört ayda yaklaşık 1 milyon azalmayı ifade etmektedir. Bu veriler incelenirken bankacılık sektöründeki gibi iş başında çalışanlar 1.2 milyar saat çalışırken ortalama 92 milyon farkla Nisan 2020'de 808 milyon saat çalışıldı. Çalışma hayatı devam edip fiilen çalışamayan grup ücret almadan izinli sayıldı ya da şartlara uygun gelir desteği ödeneğinden faydalanmıştır (TÜİK, 2021).

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun Ek 2. Maddesi ve Kısa Çalışma Ödeneği Hakkında Yönetmelikte geçen genel ekonomik kriz gibi sebeplerle iş yerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak kısmen veya tamamen kapatılmasına karşılık iş yerinden üç ay sınırını geçmemek üzere işsizlik fonu üzerinden gelir desteği ödeneği verilmesi firma sahibinin işçi çıkarmasına engeldir (Uğraş, 2014). İşveren bu süreç boyunca işçilere maaş ödemeyerek sigorta primi ve gelir vergisi ödeme zorundalığı da olmayacaktır. Kısa çalışma ödeneğinin amacı hem işverenin kriz dönemindeki zorlayıcı sebepleri daha rahat atlatabilmesi hem de işten çıkarılmayı düşürmek esas amaçtır. Kısa çalışma ödeneği, işsizlik maaşı, ücretsiz izin genel ekonomik kriz gibi finansal zorluk çekilen dönemde işten çıkarma yasağının uygulanması ile birlikte işveren ile işçi arasındaki bağında bu durumda kopmamasını sağlamaktır. Ayrıca yine bu dönemde kısa çalışma ödeneğinden faydalanamayıp ücretsiz izne ayrılan, pandemi döneminde iş sözleşmesi iptal edilen çalışanlar için üç aylık dönemde günde 34.24 TL işsizlik ödeneği ödenmiştir. (Kurnaz, 2020).

Pandemi döneminde alınan tedbirlerle birlikte hizmet sektörünün durması insanların evlerinde salgın hastalıktan korunma mücadelesi vermesi ile birlikte birçok sektörde daralma yaşanmıştır. Özellikle hizmet sektöründe kafe ve restoranların kapatılması, gişe görevlisi ya da resepsiyonist gibi müşterilerle yüz yüze iletişim kurulan mesleklerin bu süreçte hiçbir işlev gösterememesi, sinemaların ve tiyatroların kapatılması insanları başta psikolojik ve sonra da ekonomik açıdan etkilemiştir. Bu durum devlet açısından da zordur çünkü salgın hastalık yurt dışından ham madde tedarik edilememesi ya da siparişlerin iptal edilmesi hastalığın yayılasını önlemek için üretim yapanların evde kalma zorunluluğu ile pekişmesi alınan önlemlerle birlikte üretim bir süreliğine durma noktasına gelmiştir. Özellikle tatil seyahat gibi aktivitelerin durması, ülkelere giriş ve çıkışın yasaklanması turizm gelirlerini önemli derecede azaltmıştır. Turizmin haricinde havacılık, petrol ve enerji sektörlerindeki istihdamın üzerine de olumsuz etkileri mevcuttur. COVID-19'un etkilediği en büyük alan meslek grupları olmuştur.

Bu dönemde genişleme gösteren sektörlerde elbette vardır. Durumdan dolayı özellikle sağlık sektörüne olan yatırımlar daha da artmıştır. Bunun yanında kapanan restoran ve kafelerin çoğunun eve sipariş hizmetleri başlamış ve kuryeye olan talepte artmıştır. Marketlerin ve bazı internet üzerinden kurulan yemek şirketlerinin Pandemi döneminde yoğunluk kazanması hem şirketlerin kendisini geliştirmesine hem de gelirlerini yükseltmesine katkı sağlamıştır. Okulların çevrimiçi sisteme dönmesi ise bilginin tam işlenememesi tartışmalarını başlatmış özellikle ilkokula yeni başlayan ve sınava hazırlanan öğrenciler için özel ders verecek öğretmen talebi artmıştır. Hijyen ve temizliğin her zamankinden daha da öncelikli olduğu Pandemi döneminde, takviye vitamin ve maske üretimlerinin artması yoğunluk kazanmıştır.

Bu dönemde geçim sıkıntısı çeken bireyler ve işten çıkartılmak zorunda kalan bireyler için kayıt dışı çalışma oranın da artış göstermesi muhtemeldir. TÜİK verilerine göre 2018 yılında 9.520.000 olan kayıt dışı çalışan kişi sayısı 2019 yılında 0.2 puan artış göstererek 3.141.600 kişi daha artmıştır (Ekiz, 2019).

COVID-19 Türkiye'de görülen 2001 krizi ya da tüm dünyada etkisinin görüldüğü 2008 Mortgage krizinden daha da sert olmasıyla birlikte götürüleri dünya piyasasında ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde hissedilmeye başlanmıştır. Çünkü bu dönem diğer krizlerden farklı olarak bir virüs salgın hastalık belirsizliği ve insanları ölüm gerçekliğiyle

yüzleştirdiği için dünyanın tepkisiz kaldığı ve insanların psikolojisine doğrudan etkisi bulunan ekonomik ve sosyal bir çöküştür. Fakat dünyada İspanyol gribi, kolera gibi birçok salgın hastalığın yayılım gösterdiği ve atlatıldığı dönemlerde vardır. 2000 yılından itibaren krizlere ve salgın hastalıklara bakıldığında, salgın hastalıkların yarattığı problemler devlete birçok etkisi olmasının yanında bireylere de çok büyük etkileri vardır. Kişilerde görülen bu etkiler ruh sağlığını olumsuz derecede etkilenmesine sebep olabilmekte ve sosyal çevresine de bu durumu yansıtabilmektedir. İlk defa karşılaşılan COVID-19 tehdidi ile insanların korkması tabiidir. Böyle bir duruma ek olarak çalışma yükümlülüğü ya da işsiz kalma sorunu insanları yüksek oranda anksiyete yani kaygı bozukluğu, depresyon, olumsuz davranışlar, manik depresif, somatizasyon ya da hostile gibi psikolojik rahatsızlıklar belirmeye başlamıştır. COVID-19'un insan hayatlarına yayılmaya başlaması ile birlikte çalışan ve çalışmayan kişilerde ayrı etkilerin oluşmasına sebep olmuştur. Çalışmayan kişilerde gözüken endişe, kaygı, stres ya da depresyon ortamı kişilerin eve kapanmasıyla birlikte kendi içlerine de kapanmasına sebebiyet vermiş ya da çevresindekilere düşmancıl tavır sergilemesine sebebiyet vermiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte daha yoğun kullanılan sana dünya insanların birbirinden uzaklaşmasına neden olarak da normal insan davranışları ile arasındaki farka sebep de olmuştur.

Evde çalışılan kesim için ise daha normal bir şekilde geçilen bu süreç insanların belli noktadan sonra değişik hobiler edinip kendi gelişimlerine önem verdiği bir zaman olmuştur. Fakat çalışmayan kesim ve evde kalmak zorunda olan kesim için durum daha farklı olup umutsuz düşüncelerin arttığı ve kendi zihinsel kontrollerini kaybettiği bir dönem olup hastalık psikolojisi ile de birleştiğinde kişiler de ciddi hasarlara sebep olmuştur. Böyle tutum sergileyen hane halklarında ise sonuçlar geçimsizlik ile sonuçlanmıştır. Geçimsizlik gösteren bireylerde oluşan tahrip duygusu çiftlerin birbirlerinden nefret etmesine kadar olumsuz hislerin oluşmasını sağlayabilir. Böyle bir durumda çiftlerin destek alması ilk öncelikle kendilerine zarar verici davranışlardan kaçılmalı ve çevresine verdiği tehditten arındırılmalıdır. Tüm desteklere rağmen geçimsizlik devam ediyor ise aile hayatlarına son verilmesi çiftler için en doğru seçenek gibi görülmektedir.

Boşanma evresi sadece COVID-19'dan kaynaklı olmayıp COVID-19 ile gelen olumsuz etkenler ile birleştiğinde bazı çiftler üzerinde kaçınılmaz bir son olarak görülmektedir. Bireylerde görülen olumsuz tutum ve davranışlar sadece hastalığa yakalanma korkusuyla

ilgili değil hastalıkla birlikte işsiz kalma durumu ekonomik çöküşlerle birlikte insanlık üzerinde negatif etkileri çevrelerine de yansıyarak gerek arkadaş ilişkileri gerekse de ev içindeki romantik ilişkileri bozulmaktadır. Sağlam bir psikolojide farklı etkiler gösteren bu etkiler aslında sağlam olan psikolojide de devamlı negatiflik duygusunun empoze edilmesi kişilerin üzerinde tahribata neden olmaktadır ki bu durum domino etkisi gibi yayılım gösterebilir. Yani salgın hastalıkların baş göstermesi, kişiler üzerinde bir korku yaratabilir devamında gelen aksaklıklar işsizlik, ya da işli olup ama çevresel faktörlerin olumsuz etkileri, ekonomik huzursuzluk ortamı, kişiler üzerinde negatif algıların oluşmasına sebep olup insan ilişkilerini kötü etkiler ve eşler arasında yaşanan bu durum boşanma ile sonuçlanabilir.

2. EKONOMİK KONJONKTÜRÜN DARALMASININ SOSYAL ETKİLERİNDEN BOŞANMA

Ekonomide krizlerle birlikte oluşan yeni makroekonomik değişimler mevcut ekonomik düzeni bozarak finans piyasası, reel kesim gibi birçok alana etki eder niteliktedir. Bunun yanında krizlerin işsizlik, enflasyon, yabancı sermayenin hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmesi, döviz kurlarında ve faiz oranlarında artış, üretimde daralma, ekonomik durgunluk, iflasların artması, gelir dağılımının bozulması, satın alma gücünün azalması ve reel sektörün küçülmesi şeklindeki makroekonomik etkilerinin yanı sıra sosyo ekonomik etkiler şeklinde adlandırılan çok geniş bir alanda da olumsuz etkileri söz konusudur (Ayla, Karış ve Kızıltan, 2018). Bu nedenle krizlerin önemi giderek artmaktadır. Çünkü krizler toplumun tüm kesimini hükümetleri, kurumları, kuruluşları, işletmeleri, bankaları, aileleri, bireyleri olumsuz etkileyebilmektedir (Özdemir, 2014). Ekonomik krizlerin makro büyüklükler üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumsal ve sosyal yaşam üzerindeki etkileri de azımsanmayacak boyuttadır (Kanberlioğlu ve Kara, 2013). Geçirilen ekonomik kriz sadece ekonomik bir kriz değil sosyal hayatı da en uçtan etkileyen, fakirlik, suç sayısındaki artış, kendi canına kıyma ve toplum arasından soyutlanma şeklinde sonuçlar verebilen sosyal problemdir (Adak, 2010). Krizlerin sosyal sonuçları incelendiğin de işsizlik, yoksulluk, sağlık, suç, intihar, aile içi sorunlar ve boşanma, iş hayatında oluşabilecek sorunlar, bireyin psikolojik ve fiziksel rahatsızlıkları, insan ilişkileri, beyin göçü gibi çok yönlü etkileri vardır.

2.1. İşsizlik ve Geçinememek

Krizlerin etkisiyle yavaşlayan ekonomilerde küçülmeye gidilmiş ve işletmeler ekonominin küçülmesiyle doğrudan etkilenmiştir. Yavaşlayan ekonomide üretim kapasitelerini düşüren şirketler çalışanlarını işten çıkarmaya başlamıştır. Krizler, emek gelirlerini azaltarak reel ücretlerin düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olur (Eroğlu, Özbek ve Özbek, 2022). İnsanların işsizlikle yüzleşmeleri karşısında kendi ekonomik düzeyleri düşmüştür (Kurt, 2006). Yaşam şekli ve gelir oranında doğrudan bir orantı olduğu gerçektir. Bir bireyin geliri arttığı miktar kadar yaşam tarzında da doğru orantı da değişim meydana gelir. Bu yüzden krizler sonucunda işsizliğin oluştuğu ortamda bireyin yaşam tarzındaki alışkanlıklarına kısıtlama gelmektedir. Dolayısıyla ekonomik krizler yalnız işsizliğe neden olmaz bireylerin yaşam tarzlarını da değiştirir.

Krizlerin derinliği her ülkeye göre farklı etkiler gösterir bu nedenle her ülkenin krizden çıkma süresi farklıdır. Bu sebepler krizlerin uzun sürdüğü ülkeler işsizlikten daha fazla etkilenecektir. Çünkü kriz işsizliği arttırdığı gibi aynı zamanda işsizlerin yeniden iş bulma süresini de arttırmaktadır (Yaprak, 2009). İşsizliğin süresine göre de hem bireyler üzerindeki psikolojik etkiler hem de yoksulluk gibi birçok sosyal sorunlar artmaktadır.

2.2.Yoksulluk

Kişinin olağan veya sosyal olarak kabul edilebilir miktarda paradan veya maddi mülkten yoksun olma durumu olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk kavramı, çağımızda insanoğlunun yüz yüze kaldığı ve çözüm üretmesi gereken önemli bir beşeri ve toplumsal sorundur (Eroğlu, Özbek ve Özbek, 2022). Fakirlik genel olarak insanların temel gereksinimlerini alabilecek yeterli gelirlerinin olmamasını ifade eder. Yoksulluk insanın ilk yaşam evresi kadar eski bir tarihi sürece sahiptir fakat o zamanlar bu kadar etkisi yok iken, gelişen ve küreselleşen dünya ile hem önemi vurgulanmış hem de daha çok dikkat çekmeye başlamıştır (Topgül, 2013). Yoksulluk türleri değişebildiği gibi yoksulluk nedenleri de değişmektedir. İktisadi, siyasi, ekolojik, demografik veya sosyolojik gibi birçok nedenden dolayı yoksulluk yaşanabilir. Yüksek enflasyon ortamında gündeme gelen reel ücret Kayıpları yanında kriz döneminde oluşan yüksek orandaki işsizlik yoksullukla sonuçlanabilir ya da var olan yoksulluğu arttırabilir. Günümüzde yoksulluğun önemli nedenlerinden birisi ekonomik krizlerdir (Orhan, 2006). Kriz sonucunda reel ücretlerin düşmesi ya da ücretli çalışanların işten çıkarılması sonuçları yaşanır. İşsizlik, sonuçta yoksulluğun yaşanmasına neden olur. Aralık, 2001'de Arjantin'de yaşanan kriz sonucu yoksulluk oranları dünyanın dikkatini çekecek bir şekilde artmıştır. Ekonomik krizler devamında yoksulluk oranlarında büyük artışlar meydana getirmiştir (Koyuncu ve Şenses, 2004). Ekonomik krizin yaşandığı zamanlarda ilk önce maddi etkisi bulunulan ana göre farklılık gösteren toplumun temel ihtiyaçları giderilememesi olarak tanımlanan yoksulluk yükselirken fakirliğin direkt çıktısı olan açlık ile kişiler hayata karşı buhranlık duygusuna kapılır. Bireyler yaşam desteğinin tehdit edildiği duygusunu yaşarlar (Bakan, Akyüz, Eyitmiş ve Doğan, 2011). Yoksulluk sonucu yeterli ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilerde yoksulluğa bağlı olarak sağlık sorunları oluşmaktadır.

2.3. Sağlık

Ekonominin daraldığı veya genişlediği dönemler de sağlıkla ilgili önemli bağlantılar vardır. Ekonominin bu süreçlerinde devletin sağladığı sağlık imkanları artıp azaldığı gibi bireylerinde sağlık imkanlarına ulaşmaları da ve sağlıklı yaşam koşullarında yaşamaları bu dönemlere göre değişiklik gösterir. Giderek artan işsizlikle birlikte gelirlerini kaybeden bireyler başka bir gelir kaynaklarının olmaması durumunda zaman içinde yoksullaşmaya başlar ve hayatlarında fiziksel bir takım sağlık sorunları yaşanır. Yoksullukla beraber artan beslenme bozuklukları ve sağlık alanındaki harcamaların azalması ile birleşince krizin yaşandığı ülkede ciddi sağlık sorunları görülmeye başlar. Kriz sonrası ilaç satın almanın azalması veya yeterli tedavi imkanlarının olmaması krizlerin sağlık üzerine negatif etkilerindendir. Ekonomik krizler sonrası reel gelirde meydana gelen düşüş sebebiyle tüketimlerin azalması, sağlık harcamalarının da bununla birlikte düşmesi sağlık üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır (Orhan, 2006).

2.4. Suç

Yoksulluk ya da fakirliğin açlık konusu dışında insanın ruhaniyetindeki derin izlerinden en önemlisi fakirlik yüzünden bireylerin suça mahal verecek davranışlar göstermesidir. Kötü bir durum olarak ekonomik krizler yüzünden zahmet çeken insanların birçoğu suça eğilim göstermişlerdir (Kızmaz, 2006). Suç terimi tüm dünyada ortak kabul edilmiş davranışlardır. Bu sebeple de kişileri suça yönelten birçok faktör ortaya çıkmaktadır. Krizlerin yaşandığı dönemlerde suç oranlarının artma durumu muhtemeldir çünkü yoksullukla birlikte bireylerin temel gereksinimlerini bile karşılayacak güçlerinin olmaması kişileri suça hırsızlığa, yolsuzluğa teşvik edebilir (Ata, 2011).

2.5. İntihar

Yaşanan krizler bireyler üzerinde çok farklı etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerden birisi olan intihar düşüncesinin sebepleri çok çeşitli olmakla birlikte krizler sonucu oluşan umutsuzluk ve inanç kaybı intihar düşüncesini tetikleyebilir. İntihar sebepleri kişiden kişiye farklılık gösterir fakat toplumu ilgilendiren sosyal bir konudur. Krizlerin bireyler üzerindeki tahribatlarına göre de şekil almaktadır. Krizin neden olduğu olumsuz ve zorlayıcı ortam kişilerin endişe, çaresizlik, ümitsizlik, isteksizlik, korku, öfke, kaygı, gerginlik, yalnızlık, yetersizlik ve güvensizlik şeklindeki duygularını artırarak intihar vakalarının ortaya

çıkmasına neden olabilir (Ayla, Karış ve Kızıltan 2018). Öyle ki; Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 2000 yılında geçim zorluğu sebebiyle intihar edenlerin sayısı 323 olarak gözükmesine rağmen 2001 yılında bu sayı 525, 2002 yılında bir miktar azalarak 327 ve 2003 yılında 385 olarak belirtilmiştir (Orhan, 2006). İşsiz bir bireyin ya da krizler nedeniyle iflas etmiş bir kişinin intihar etmesi doğru olmasa da muhtemel bir etkidir.

2.6. İş Hayatında Oluşabilecek Sorunlar

Kriz döneminde, yaşanan kaygı ile beraber psikolojik baskı ve kişiyi yıldırma çabaları iş yerlerinde artmaktadır (Kapar, 2012). Ekonomik kriz iş hayatında bireyler üzerinde stresli bir ortam yaratır. Bu durum hem iş verenler hem de çalışanlar için geçerlidir. Kriz sonucu maaşlarını ödeyemeyen yöneticiler bu durumdan etkilenirken çalışanlar üzerinde de hem maaşlarını alamama kaygısı hem de iş çıkarılma korkusu etkili olabilir. Ekonomilerin küçülmesi sonucu özellikle istihdamı negatif etkileyecek olan ekonomik krizler iş hayatında çalışanlar arasında çatışmalar veya kendi içlerinde olumsuzluklar yaratabilmektedir. İşine odaklanamayan bireyler verimli performans sağlayamayacaklardır. Çalışanlar krizle gerginleşen ve zorlaşan iş hayatı sebebiyle motivasyonlarını ve özgüvenlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir (Orhan, 2006).

2.7. Bireylerde Oluşabilecek Psikolojik ve Fiziksel Rahatsızlıklar

Ekonomik krizler sonucunda insanların işten çıkarılmaları, artan borçlar, icra gibi işlemler, insan ilişkileri arasındaki olumsuz durumlar kişilerde hem psikolojik hem de fiziksel rahatsızlıklar oluşturabilmektedir. İşsiz kalan bireyde yaşam şartlarının değişmesi ile alışamadığı şartlara karşı negatiflik belirecek ve depresyona yönelme eğilimi artma gösterebilmektedir. Bununla birlikte strese bağlı olarak mide rahatsızlıkları, tansiyon, kalp gibi rahatsızlıklarda görülmektedir. Ekonomik krize ilk duyulan ortak tepki öfkedir. Devamında gelen anksiyete stres bozukluğu kişileri umutsuzluğa sürükleyebilir.

2.8. Beyin Göçü

Uluslararası işgücü hareketlerinde özel bir alanı oluşturan ve yüksek nitelikli beyin olarak adlandırılan bilim adamlarının, kendi ülkelerinden başka ülkelere göç etmeleri ''beyin göçü'' olarak tanımlanabilir (Kurtuluş, 1996). Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerden sonra işsizlik ve beyin göçü oranlarında artış görülmüştür (Işığıçok, 2002). Yaşanan

krizlerle birlikte toplumun kalifiye kesimi daha iyi imkanlar sağlayan gelişmiş ülkelere gitmeyi tercih etmiştir. Nitekim Türkiye'de yaşanan krizlerle birlikte artan işsizlik iyi eğitim görmüş, kalifiye ve yetenekli işgücünün yurt dışına gitmesine sebep olmuştur (Orhan, 2006).

2.9. Boşanma

2000 yılı ve devamında gelen krizlerle birlikte üretim, istihdam, dış ticaret açıkları, enflasyon oranlarının yükselmesi ve aile hayatına en büyük etkisi dokunan işsizlikle birlikte ülkenin makroekonomik değişkenleri evlenme-boşanma ve ruhsal bunalım gibi sosyal değişimleri de etkiler. Böylelikle ülkelerin sosyo-ekonomik temelleri bu etmenler üzerine kuruludur.

Ekonomik krizler sonucunda bireylerin ekonomik koşullarının yetersiz kalması durumunda sosyal statüdeki ani bozulmalar, gelir kaybı, beklentileri karşılayamama gibi güçlükler sonucunda evlilikte anlaşmazlıkların çıkacağına ve aile hayatının bozulmasının boşanma oranlarını arttıracağı ön görülmektedir.

İki kişinin kanunlara uygun ve gerekli prosedürleri yerine getirdikten sonra karı ve koca rollerini üstlenerek resmi bir şekilde hayatlarını birleştirilmesine evlilik adı verilir. Evlilikle birlikte aile olma olgusu bireylere işlenir. Aile kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. En kuvvetli ve en önemli kurumlardan biri olan aile hayatının sağlam ilerleyebilmesi bireyler arasındaki, güçlü bağlarla birlikte sağlanır (Doğan, 2016). Bireyin kendisini güvende hissettiği, birlikte yaşamayı ve paylaşmayı öğrendiği aile, toplumdaki en önemli sosyal yapıdır (Kaplan vd. 2018). Kişilerin gelişimi aile içinde yaşandığı ve toplumu ilgilendirdiği için aile kavramı birçok alanda odak noktası olmuştur. Aile kavramı ve yapısı geçmişten günümüze kadar evirilmiştir, yani köyden kente göç artarak kent yaşamına uyum sağlanarak toplum dinamiklerin kısıtlamaları da azalmıştır (Eşsizoğlu, 2012). Geçmiş dönemlerde geleneksel geniş aile tipi yaygınken günümüzde modern çekirdek aileler yaygındır (Uru, 2021). Yaşanılan bu evrilmede temel kaynak değişen ve gelişen dünya ile birlikte insanların ekonomik şartlara önem vererek bakabilecekleri kadar çocuk dünyaya getirmesinden olmuştur. Aile kavramının değişmesi ile birlikte günümüzdeki boşanma konuları ve davaları da değişmiştir. Evlilik ilişkisi içinde çiftler birbirlerini tamamlayıp, eksiklerini kapattıklarında uyum içinde ilerler ve temelleri güçlü bir aile ortamı oluşur fakat modern zamanın getirmiş olduğu sosyal farklılık, ekonomik

durum, eğitim farkı gibi çeşitli sorunlar insan ilişkilerini etkilediği gibi çiftlerin birbirleriyle olan iletişimlerini de etkiler. Bu ve benzeri problemler çiftler arasında evliliği çekilmez boyutlara taşıyarak boşanma kararı almaya yönlendirebilir. Literatürde boşanma çeşitli evrelerden geçer bunlar; ‘’manevi olarak boşanma, kanun önünde, anne ve babalık görevlerinden ayrılma, psikolojik olarak boşanma şekline göre ayrılmıştır. Manevi olarak boşanma, boşanmanın çok daha sıcak olduğu yeni karşılaşılan bir durum olarak hislerinin düşmeye başladığı dönemdir. Kanun boşanma ise hukuki prosedürlerin olduğu dönemdir. Her şeyin yasal yolla çözümlendiği seviyedir. Psikolojik boşanma ise, en çok özgür hissedilen ve boşanmanın esas o zaman kabul edildiği evresidir.

Boşanma gerçekleşmesi yasal temellere dayalı sonuçlar doğurduğu nedeniyle hukikidir, tarafların fiilen duygusal bağlarını koparması nedeniyle psikolojik, sahip oldukları mal paylaşımı nedeniyle ekonomik, sosyal çevrede bulunan kişilerle kurdukları iletişim ve ilişkilerdeki değişimlerin meydana getirdiği problemler nedeniyle de sosyolojik bir kavramdır (Avan, 2019). Evlilik hayatı çiftler arasında olumlu gelişirken beklenti ve doyumun olmadığı durumlarda evlilik çiftler arasında katlanılması çok zor bir hal almaktadır (Gökçe, 2019). Sonuçları ise kişiden kişiye değişebilmekle birlikte beklentilerini karşılayamaması şeklinde olabilir. Evliliğin ardından çeşitli sebeplerle evli kalmayı durdurma eylemine ise boşanma adı verilir. Evliliğe atılan adımlarda çiftlerin amacı hayatlarının sonuna kadar evliliklerini sürdürmektir. Zamanla ortaya çıkan pürüzlükler, yanlış tutum ve davranışlar daha da ileri boyutlara gittiğinde evlilik boşanma ile sonuçlanabilir. Evlilik iki farklı kişiliğin beraber yaşamak için karar vermesi ile başlayan sürecin adıyken boşanma bu iki bireyin arasındaki duygusal bağın kopması ile oluşan ayrılık sürecinin resmi adıdır (Humbatova, 2021). Ailelerin işlevlerini yerine getirememesi, aile içi ilişkilerinin bozuk olması, çiftlerin evlilikten beklentilerini alamaması gibi birçok sıralı nedenle boşanmalar gerçekleşir. Boşanma eylemi, eşlerin her ikisinin de hala yaşamlarını sürdürdüğü zamanda hukuk çerçevesinde evlilik birliklerini sonlandırmalarıdır. Boşanma, karı ve kocanın, yeni bir evlenme yapabilecek şekilde ayrılması ve hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmesidir (Yıldırım, 2004). Bu nedenle boşanma eylemi çeşitli nedenlere göre ayrılarak ve bu nedenler sebep gösterilerek evlilik birliği sonlandırılabilir. Buna göre taraflar genel boşanma sebeplerine dayanabileceği gibi özel boşanma sebepleri ile de evlilik birlikteliklerini sonlandırabilirler (Bozdağ, 2019).

Boşanma kavramı evlilikle birlikte insanların bütünleştiği bir kavram olup boşanmada kullanılan sistemler, boşanmanın dayandığı ilkeler ve sebepler zamana, dine, topluma göre şekil almıştır.

2.9.1. Boşanmada Kullanılan Sistemler

Geçmiş zamanlardan günümüz toplumlarına kadar boşanmada kullanılan sistemler farklılık göstermiştir. Bu sistemlerin sebepleri farklılık göstermekle birlikte toplumların benimsediği ilkeler mensup olduğu dine göre de değişmektedir. Boşanmada kullanılan sistemler; boşanmaya izin verilmeyen sistem, boşanmaya izin verilen sistem ve sebeplerine göre hakim kararıyla boşanma sistemi olarak üç şekildedir.

2.9.2. Boşanmaya İzin Verilmeyen Sistem

Katolik kilisesinin uyguladığı bir hukuk kuralıdır. Bu sistemde boşanmaya izin verilmez ve dolayısıyla çiftler boşanma hakkından mahrum edilir. Evliliğin bozulması ancak eşlerden birinin ölmesi sonucunda gerçekleşir.

2.9.3. Boşanmaya İzin Verilen Sistem

Roma Hukuku, Cermen, İbrani ve Arap Hukukunda uygulanan bir sistemdir. Bu sistemde ölüm gibi veya daha başka bir nedene gerek olmadan eşler birbiriyle anlaşarak evlilik birliğine son verebilirler.

2.9.4. Sebeplerine Göre Hakim Kararıyla Boşanma Sistemi

Bu sistem modern hukuk kurallarının uygulandığı bir sistemdir. Bu sisteme göre boşanma gerçekleşebilir fakat evlilik birliğinin bozulması için kanunda yer alana sebeplere göre dayandırılması gerekmektedir. Kanunda dayandırılan sebeplere uygunluğu hakim tarafından verilen kararla boşanma gerçekleşir.

2.9.5. Boşanmanın Dayandığı İlkeler

Kanunda belli nedenlere göre gerçekleşen ilkelere dayandırılmıştır. Bu ilkeler; İrade İlkesi, Kusur İlkesi, Evlilik Birliğinin Sarsılması İlkesi, Elverişsizlik İlkesi ve Eylemli-Fiili Ayrılık İlkesidir. İrade İlkesi: Eşlerin beraber veya herhangi birinin tek taraflı olarak boşanma talep etmesi halinde, mahkeme veya yetkili makam tarafından boşanma hükmü

kurulacaktır (Gelmez, 2019). Evlenme eylemi, çiftlerin kendi özgür arzuları ile başlatılmış olup yine çiftlerin kendi özgür durumları ile de bitirilebilir. Kusur İlkesi: Kusur ilkesine göre evlilik birliğinin sürdürülüp sürdürülememesi çiftlerin birbirlerine karşı kusurlu davranışlarına göre şekil alır. Eşlerden biri bile kusurlu olursa evlilik birliği bitirile bilinir. Evlilik Birliğinin Sarsılması İlkesi; paylaşılan ortak hayatın artık katlanılabilir düzeyde olmaması durumudur. Eşlerin evliliği sürdürmeye hiçbir tahammülünün kalmamasıdır. Elverişsizlik – İşe Yaramama İlkesi: Fiziki ya da mental açıdan yaşanılan zorluklar sebebiyle kişi de oluşan rahatsızlıklar nedeni yüzünden evlilik birliği işlevini yitirmesi durumunda boşanma gerçekleşebilir. Eylemli-Fiili Ayrılık İlkesi: Bu ilkede ise, resmi olarak boşanmadan ayrı yaşama kararı alması ile evliliğin sorumluluklarını üstlenememesi sonucunda boşanma gerçekleşebilir.

2.9.6. Medeni Kanun'a Göre Benimsenen İlke

Türk Medeni Kanunu'na göre sayılan boşanma sebeplerinden zinaya, terke, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranışa, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürmeye dayalı boşanma davaları kusur ilkesine dayanır. Evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayalı boşanma davaları temelden sarsılma ilkesine, anlaşmalı boşanma davası irade ilkesine, akıl hastalığı sebebine dayalı boşanma davası ise elverişsizlik ilkesine, fiili ayrılık sebebine dayalı boşanma davaları da fiili ayrılık ilkesine dayanmaktadır. Böylelikle TMK'ya göre boşanma sebepleri tek bir nedenden değil birçok ilkeye bağlanmıştır. Türkiye'nin İslam Hukuku'ndan ayrılıp seküler Avrupa Hukuku'nu benimsemesiyle 17 Şubat 1926'da kabul edilen 743 sayılı Türk Medeni Kanunu olarak Türk Hukuk sisteminde yerini almıştır. Boşanmak isteyen her bireyin Türk Medeni Kanunu'na göre sebepleri belirlenmiştir.

2.9.7. Türk Medeni Kanunu'n 'da Boşanma Sebepleri

Türk Medeni Kanunu'na göre boşanma nedenleri çok çeşitli, boşanmada yaşanılan olaylara göre belirlenmektedir. Boşanma nedenleri belirlenirken iki farklı türde ayrım çeşidi belirlenmiştir. İlk ayrım ''Özel Nedenlerle Boşanma ve Genel Nedenlerle Boşanma'' iken ''Mutlak Boşanma Nedeni ve Nisbi Boşanma Nedeni'' şeklindeki ayrımda mevcuttur. Özel boşanma nedenleri; bilindiği üzere zina, hayata kast, pek kötü ve onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl hastalığı olarak ayrılmıştır. Genel boşanma nedenleri ise; yine bilindiği gibi evlilik birliğinin temelden sarsılması, anlaşmalı boşanma

ve ortak hayatın yeniden kurulamaması olarak ayrılır. Diğer mevcut olarak ayrımda mutlak boşanma nedenleri; zina, hayata kast, pek kötü onur kırıcı davranış, terk, anlaşmalı boşanma, ortak hayatın yeniden kurulamaması şeklindedir. Nisbi boşanma nedenleri ise; suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, evlilik birliğinin temelden sarsılması, akıl hastalığı sebepleridir. Nisbi boşanma sebeplerinin gerçekleşmiş olması halinde ayrıca bu sebeplerin evlilik üzerindeki etkilerinin ve söz konusu sebeplerin ortak hayatın öteki eş bakımından çekilmez hale gelip gelmediğinin de araştırılması gerekecektir (Gelmez, 2019).

2.9.8. Özel Boşanma Nedenleri

Zina nedeniyle boşanma, özel ve mutlak boşanma nedenidir. Eğer eşlerden biri diğerini aldatıyorsa boşanma gerçekleşir. Hayatına kast edilmesi, kötü ya da onur kırıcı davranış İle boşanma davası ise bir eşin diğer eşin yaşam hakkını elinden almaya çalışılması, teşebbüs etmesi veya bu duruma yönlendirilmesi hayata kasttır. Bir eşin diğer eşe eziyet çektirmesi, işkence etmesi bedensel ve psikolojik sağlığını bozan davranışlar pek kötü muamele olarak geçmektedir. Eşlerden birinin toplum karşısında hakaret vb. şeklinde küçük düşürülmesi eleştirilmesi onur kırıcı davranış olarak geçer. Tüm bu yaşanan sebepler eşliğinde boşanma gerçekleşebilmektedir. Suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme nedeni ile boşanma davası ise özel ve nisbi boşanma nedenlerindendir. Hırsızlık, dolandırıcılık, yasaklı madde kullanımı veya yasaklı madde satmak yüz kızartan suçlardandır. Hakimin somut delillerle birlikte bu suçlardan birini onaylaması halinde evlilik sonlanmış olur. Alkolik hayat sürme, kumarbazlık gibi itibar zedeleyen durumlar boşanmaya neden olabilecek hayat sürme olarak nitelendirilir. Terk edilme nedeniyle boşanma davası da özel boşanma nedeni ile ve mutlak boşanma nedenleri olarak sayılmaktadır. Evli çiftlerden bir tanesi yaşadıkları evi terk edip gitmesi durumunda boşanma eylemi gerçekleşebilmektedir. Eğer ayrılık en az altı ay sürmüşse ve mantıklı bir sebepten dolayı da gitmedi ise boşanma işlemi gerçekleşir. Fakat terk edilen eş terk eden eşin eve geri dönmesine mani oluyorsa da dönüşü engelleyen eş de suçlu sayılır. Akıl hastalığı nedeniyle boşanma davasında ise akıl hastalığının boşanma davası sebebi olabilmesi için akıl hastalığına yakalanan eşin rahatsızlığının evlenme sonrası ortaya çıkması gerekmektedir. Çiftlerden bir tanesi eğer akıl hastası ise ve diğer eşin hayatını zorlaştırıyor ise kanıtlanabilirliği ile ispatlanırsa boşanma gerçekleşmektedir.

2.9.9. Genel Boşanma Nedenleri

Genel boşanma davaları; ‘’Evlilik birliğinin sarsılması nedeniyle boşanma davası, anlaşmalı boşanma davası ve eylemli ayrılık nedeniyle boşanma davası’’ şeklinde genel boşanma nedenleri üçe ayrılmıştır. Genel boşanma davaları ile özel boşanma davaları arasındaki fark özel boşanmalarda bir olay barındırmasıdır. Özel boşanma nedenleri belirli olgulara göre belirlendiği için özel boşanma nedenlerine konu olan nedenler bellidir fakat genel boşanma nedenleri birçok olguyu içine dahil eder. Bu sebeple genel boşanma nedenleri çok kapsamlıdır. Yargıtay kararlarıyla belirlenen genel boşanma sebeplerinden, şiddetli geçimsizlik, kadının çalışmasına engel teşkil etmek, ailenin ekonomik zorluk yaşamasına neden olmak, aşırı borçlanma, icra takibi ya da aşırı cimri olmak ekonomik şiddet içeren boşanma davalarıdır ve bu nedenlere bağlı olan boşanma davaları genel boşanma nedenlerini içerir.

Genel boşanma nedenlerinde evlilik birliğinin sarsılması nedeniyle boşanma Bu durumda evlilik; evlilik birliğinin sarsılması nedeniyle boşanma adı altında sonlandırılır. Evlilik birliğinin sarsılması nedeniyle boşanma da evlilikte eşler arasındaki beklentilerin farklı olması, bir türlü uzlaşılamaması, evliliği devam ettirme istekleri yok ise evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Burada önemli olan hakimin kararı ve durumu tarafsız görüp uygun bulup bulmamasını bildirmesidir. Bu durumda boşanma sebebi olarak evlilik birliğinin temelinden yıkılması durumu içinde birçok sebep bulundurur. Çiftler aralarındaki problemleri çekişmeli davaya sürüklemeden anlaşmalı olarak da boşanabilmektedir. Anlaşmalı olarak boşanma da en az bir yıl evli kalan çiftler birlikte karar alarak boşanmak istiyorlarsa bu durum anlaşmalı boşanmadır. Eşlerin ortak karar alarak anlaşmalı boşanmak istemeleri evliliğin temelden sarsıldığının ispatıdır. Anlaşmalı boşanmanın haricinde fiili olarak ayrı kalarak boşanma da mümkündür. Bu durum ise eylemli ayrılık sebebiyle boşanmadır. Eylemli ayrılık sebebiyle boşanma**,** eşlerin fiili olarak ayrı kalması birbirine iyi gelmediği ve evlilikten istenilen faydayı birbirlerine karşılayamadıkları için kusur şartı olmayan mutlak boşanma nedenlerindendir. Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak üç yıl geçmesi halinde, her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulmamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir (TMK. Madde 166/4).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Ekonomik Krizler Sonucu Oluşan Boşanma Analizleri

3. EKONOMİK KRİZLER VE BOŞANMA

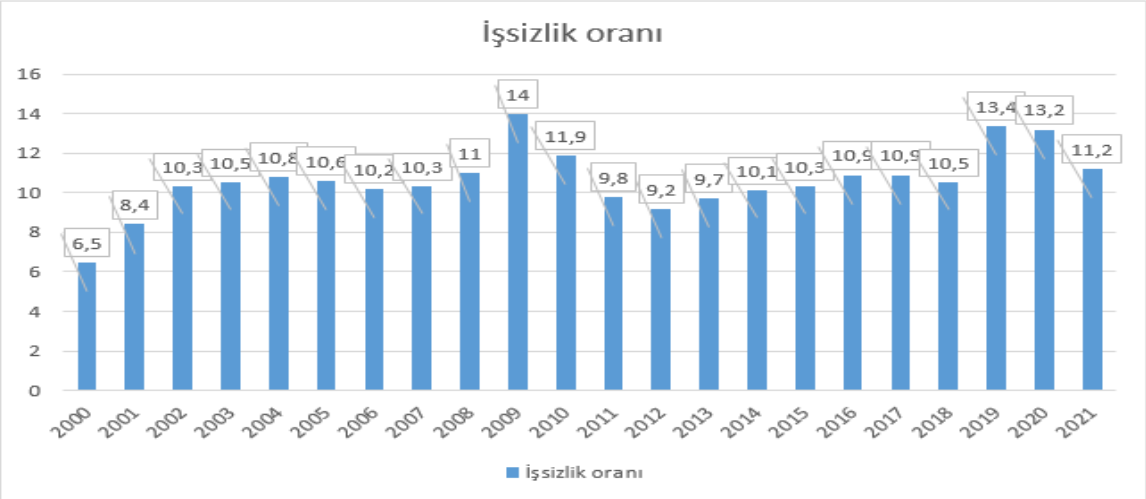
Ekonomik krizlerin ülkeler üzerindeki etkilerini daha önce ki bölümlerde işlemiştik. Ekonomik krizler çıktığı ülkede ya da en çok yayılım göstererek etkilendiği ülkedeki göstergelerle bireyin hayatına yıkıcı etkiler yapabilmektedir. Önemli bir makroekonomik sorun olan enflasyon da kriz zamanında negatif seyir yönü takip eden ve çözüme ulaşılması için mühim makroekonomik belirleyicilerdir. Enflasyon, döviz kuru, cari açık gibi tüm piyasayı negatif yönde etkileyen krizler toplumu da doğrudan negatif olarak etkilemektedir. Ekonomik konjonktürün daralması sonucu ve özellikle depresyon dönemlerinde ortaya çıkan ve güçlendirilmesi önem arz eden önemli durumlarladır. Krizler insanları işsizlik sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. İhracatın kısılması, iç talebin daralması, üretiminde kısılmasına neden olmuş olup ve iş yerleri küçülmeye gitmek zorunda kalmıştır (Yaprak, 2009). Krizler sonucu kapanan iş yerleri toplumda büyük bir işsizlik sorunu oluşturmaya başlamıştır. Oluşan bu durum sosyal hayatta da gözle görülür bir şekilde fark yaratmaya başlayacaktır (Yüksel, 2003).

İşsizliğin sonuçları üzerinde etkili olan bir faktörde işsizliğin süresidir (Yüksel, 2003). Bireyin ev geçindirmesi işsiz kaldığı zaman sorumluluklarını yerine getirememe bilinci yaşanan negatif durumun daha da şiddetlenmesini sağlayacaktır (Kümbül, 2005). Yani, uzun süreli işsizlik ve ekonomik sıkıntılar, psikolojik sıkıntıları artmış ve eşler arasındaki anlaşmazlığı alevlendirmiştir (Amato ve Beattie, 2011). İşsizlik sebebiyle maaşı olmayan kişi, varsa bakmakla yükümlü olduğu kişilerin de geçimini sağlayamayacak ve bu da kişide baskı oluşturacaktır (Taş, Doğan ve Önder, 2014). Bireyin hayatına olumsuz etkisi olan işsizlik zamanla bireyin çevresini de etkilemeye başlayacaktır. İlk olarak aile üyeleri kritik makroekonomik zamanlarda olumsuz ekonomik koşullar bildirdiğinde aile dinamikleri olumsuz değişikliklere uğrar (Fonseca, Cunha, Krespo, Relvas, 2016). Bununla birlikte, kriz sonrası ekonomik sıkıntı tüm modellerde ve tablolarda önemli ölçüde hüküm sürmekte ve faturaları ödemede ve diğer hane halkı masraflarını karşılamada yaşanan zorluğun hem erkek hem de kadınlar için önemli bir zihinsel sıkıntı olduğunu düşündürmektedir

(Bayraktar, Aytaç ve Rankin, 2018). Geçim sıkıntısı aile içine yansıyarak çatışmalara neden olabilir. Gelir yetersizliği ve gelire bağlı diğer konular eşler arasında gösterilen en önemli sorun alanlarıdır (Avcı ve Aksoy, 2016). Bu olumsuz durum eşler arasında boşanmalara kadar uzanan bir probleme de neden olmaktadır.

Hukuksal bir süreç olan boşanma olgusunun birçok faktörde yıkımı mevcuttur. Düşük ücretler ya da çalışmama durumu normal hayat koşullarında düzgün geçinme isteği ile sınırlanan aile ekonomisinin verdiği geçinememe ekonomik boşanma türlerindendir (Ersöz, 2011). Evlilik eyleminin sonlandırılmasının ana kaynağı ekonomik temellidir (Aksu, 2018). Türkiye'de ve dünyada yaşanan ekonomik krizler ülkelerdeki makro değişkenleri negatif olarak değiştirdiği için krizler ekonomik olumsuzluklarla birlikte yanında sosyal olumsuzlukları da getirerek düzeni bozmaktadır. Türkiye'de özellikle 2000'li yıllar öncesinde daha düşük olan boşanma oranlarının günümüz de daha da arttığı görülmektedir (Tarhanacı, 2017). Ayrıca Thomas'ın 1980 yılındaki çalışmasında ailedeki erkek işsizliğinin aile içi çatışmalara daha çok sebep olduğu sonucuna varılmıştır (Thomas, 1980). Erkeğin evine bakıp geçindirmek zorunda olma koşulu o dönemlerden beri hala etkisini sürdürmektedir. Böylelikle işten çıkarılması ya da çalışmak istememesi, özellikle ataerkil toplum tarafından aykırı karşılanacak bir davranış olarak görülmektedir.

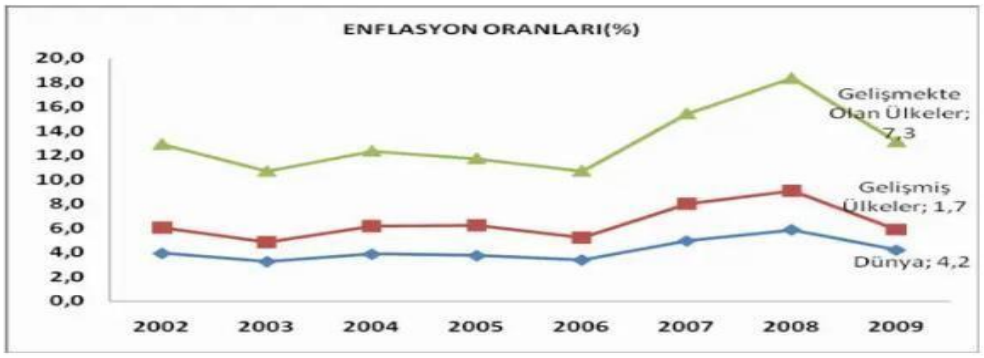
Boşanmalardaki yoğunluk açısından bakıldığında ''zina'' gerekçeli boşanmaların yanı sıra, 2004 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sürecinde ilk iki yılda büyük bir orana ulaştığı görülmüştür (Doğan, 2016).

Şekil 3.Türkiye Ekonomisi 2000-2021 İşsizlik Oranları
Kaynak: TÜİK İşsizlik Oranları, 2021

Gerçekleşen ekonomik krizler, Türkiye Ekonomisinin gelişmesini azaltmış ve 2001-2009 yıllarında ekonomi gerilemiştir. Yeni faaliyet gösteren şirket miktarı ve krizlerden önce oluşumunu devam ettiren firmalar, krizlerin olumsuz etkilerinden tesir olmuşlardır. Krizden dolayı şirketlerin kapanması durumunda ve protesto edilen senetlerde artışlar gerçekleşmiştir. 2001 yılının ikinci çeyreğinde yayınlanan rakamlara göre toplam 738.866 kişi işten ayrılmıştır (Turan, 2011). Türkiye'de 2001 krizine kadar işsizlik oranı %6.5 - 7.5 iken, ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılından sonra %9.5 - 10.5 seviyesine yükselmiş ve bu aralıkta süreğen bir hal almıştır (Altaşlı ve Işık, 2017).

Yaşanan Şubat Krizleri'nin ardından Türkiye ekonomisi uygulanan ağır para politikalarını ve makro iktisadi önlemlerle birlikte 2003 yılında ekonomi büyümeye başlamıştır fakat işsizlik oranları önemli bir düşüş yakalayamamıştır. 2003 yılı ve devamında normale dönen ekonomi tabloya göre de 2004 ve 2005 yıllarında işsizlik 10.8 ile 10.6 oranlarındadır. Bu durum Türkiye ekonomisinde kronik işsizlik problemini doğrulamaktadır bunu nedeni ise ekonomi toparlanmaya başladığı zamanlarda tekrardan krizlerin baş göstermesi olabilir. Çünkü 2007 yılının sonuna doğru ABD'de öncesinden hissedilen küresel ekonomik kriz olan Mortgage Krizi Türkiye'de de hissedilerek işsizlik oranlarını yine arttırmıştır. 2007 yılında 10.3 olan işsizlik oranı 2008 yılında 11.0 ve krizin en fazla tepki verdiği sene, 2009 yılında 14.0 olmuştur. Krizin bulaşıcılık etkisiyle kriz Türkiye'de de hissedilmiştir. İş yerlerinin kar oranlarının azalmasıyla küçülmeye gidilmesi, üretimin düşmesi, üretimde kullanılan hammaddelerin işlevliklerinin de düşülmesinden doğmaktadır (Kol ve Karaçor, 2012). İşten çıkanların sayısının artması, üretimin azalması, fiyatların artması ekonomiyi yine çıkmaza sokmuştur. Üretimin azalması ile enflasyon oranları da artış göstermiştir. Reuters araştırma raporuna göre küresel ekonomik krizin devamında petrol ve gıda fiyatlarının artışı da vardır ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde enerji talebi enflasyonu daha da arttırmıştır (Bağçe, 2015).

Şekil 4. 2002 ve 2021 Yılları Enflasyon Oranları
Kaynak: (TÜİK, 2021)

Grafiğe göre 2002 yılından sonraki yıllarda gelişme gösteren ülkeler için enflasyon oranları azalma göstermiştir. 2001 yılında IMF stand-by anlaşmaları gereğince dalgalı kur rejimine geçiş yapan Türkiye, parasal ve mali disiplinin korunmasını ön planda tutarak yabancı para oranlarındaki hedefi bırakıp kapalı bir enflasyon türüne geçiliştir. Yapılan farklılıklar ile 2001 yılı sonunda %54.8 olan enflasyon verisi, üç sene sonra %9.4 oranında düşmüştür. 2000 yılı sonu için beklenen ortalama TEFE enflasyonu %50'lerden %40'ların altına çekilmiş, ancak daha sonraki aylarda enflasyon %37'nin altına inmemiştir (Kılıç vd. 2014). 2003 ve 2004 yıllarında yüksek olan enflasyon 2005 yılında stabil kalmıştır. 2006 yılında düşmeye başlayan enflasyon yine 2007 yılına kadar artmaya başlamıştır. 2007 ve 2008 yıllarında tüm dünya da artmaya başlayan enflasyondan sonra 2008 küresel krizi meydana gelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler içindeki Türkiye için durum ise 2008 yılında enflasyon çift rakamlara ulaşmıştır (TÜİK, 2022). 2007 yılının ilk döneminde %9.93 olan enflasyon oranı 2007 yılının son döneminde %8,39 oranına inmiştir. 2008 yılının ilk çeyreğine %8.17 olan enflasyon oranı krizinde etkisiyle %12.6 oranına yükselmiştir (TCMB, 2022).

Şekil 5.Türkiye 2000-2021 Boşanma Verileri
Kaynak: (Nüfus Ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2021)

Dolayısıyla fiyatların yükselmesi sürekli bir durumdur ve buna göre de ücretlerde artış gösterir fakat ekonominin kriz dönemlerinde oluşan işsizlik problemi ve süreklilik gösteren enflasyon ile birlikte ekonomi dar boğaza girer ve burada en çok etkilenen toplumdur. Yine bu dönemde istihdamın düşmesiyle hane halkları olumsuz etkilenmiştir. Enflasyon oranlarının yükselmesi, alım gücünün düşmesi toplumda olumsuz bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çalışma ve çalışamama verilerinde oluşan negatif değişimler piyasadaki para ödemelerini ücret ödemelerini baskılayacak olması kullanabilir geliri ve yerel isteği kısıtlayacaktır (Öztürk ve Gövdere, 2010). Yaşanan bu gelişmeler bireylerin sosyal yaşamını etkileyerek ekonomik krizlerin gerçekleştiği ve devamında süre gelen yıllarda boşanma sayılarında da artışlara neden olmuştur.

Tablo 1. 2000-2021 Yılları Arası Evlilik Oranı Kaba Evlilik Hızı Oranı Boşanma Sayısı Kaba Boşanma Hızı Oranı Verileri

Yıllar	Evlenme Oranı	Kaba Evlilik Hızı Or.	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı Oranı
2000	461,417	8,1	34,862	1,4
2001	510,322	8,3	91,994	1,4
2002	510,155	7,7	95,323	1,4
2003	565,468	8,5	92,637	1,4
2004	615,357	9,1	91,022	1,4
2005	641,241	9,4	95,895	1,4
2006	636,121	9,2	93,489	1,4
2007	638,311	9,1	94,219	1,3
2008	641,973	9	99,663	1,4
2009	591,742	8,2	114,162	1,6
2010	582,715	8	118,568	1,6

2011	592,775	8	120,117	1,6
2012	603,751	8	123,326	1,6
2013	600,138	7,9	125,305	1,6
2014	599,704	7,8	130,913	1,7
2015	602,982	7,7	131,830	1,7
2016	594,493	7,5	126,164	1,6
2017	569,459	7,1	128,417	1,6
2018	554,389	6,8	143,573	1,8
2019	542,314	6,6	156,587	1,9
2020	488,335	5,9	136,570	1,6
2021	561,710	6,7	174,085	2,1

Kaynak: TÜİK-Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021

Bir ülke ekonomisinin temel problemlerinden biri olan işsizlik sadece ülkenin üretim-tüketim dengesinin değişmesi ya da ülkenin refah seviyesinin düşmesi olarak tanımlamak doğru değildir. Tablo 1'e göre krizlerin yaşandığı 2000, 2001, 2008 ve krizlerin yaşandığı yıllardan sonra ki ilk yıllarda önemli boşanma artışları yaşanmıştır. Ayrıca 2021 yılında görülen yüksek boşanma oranı da COVİD-19 salgın hastalığı ile tüm dünyada görülen pandeminin yarattığı olumsuz koşullar ve kişiler üzerinde yarattığı etkilerle boşanmalar artış eğilimindedir. Evlilik oranlarına bakıldığında yine kriz dönemlerinde evlilik hızının düştüğü görülmüştür. 2020 yılında salgın hastalıktan ötürü her yerin kapanması ve insanları bilinmezliğe sürüklemesi nedeniyle evlilik hızı düşmüştür.

Tablo 2. Enflasyon İşsizlik Boşanma Oranı ve Boşanma Sayısı Verileri

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Boşanma Oranı (%)	Boşanma Sayısı
2000	39,1	6,5	26,4	34,862
2001	68,53	8,4	16,9	91,994
2002	29,75	10,3	18,7	95,323
2003	18,36	10,5	16,4	92,637
2004	9,32	10,8	14,8	91,022
2005	7,72	10,6	15	95,895
2006	9,69	10,2	14,7	93,489
2007	8,37	10,3	14,8	94,219
2008	10,06	11	15,5	99,663
2009	6,53	14	19,3	114,162
2010	6,4	11,9	20,3	118,568
2011	10,45	9,8	20,3	120,117
2012	6,16	9,2	20,4	123,326
2013	7,4	9,7	20,9	125,305
2014	8,17	10,1	21,8	130,913

2015	8,81	10,3	21,9	131,830
2016	8,53	10,9	21,2	126,164
2017	11,92	10,9	22,5	128,417
2018	20,30	10,5	25,9	143,573
2019	11,84	13,4	28,9	156,587
2020	14,60	13,2	28	136,57
2021	36,08	11,2	31	174,085

Kaynak: TÜİK- Boşanma ve İşsizlik İstatistikleri, 2021

Boşanmalardaki yoğunluk açısından bakıldığında ‘’zina’’ gerekçeli boşanmaların yanı sıra, 2000 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sürecinde ilk iki yılda büyük bir orana ulaştığı görülmüştür (Doğan, 2016). Verilerine göre 2000 yılında evlenen bireylerin sayısı, 461 bin 417 kişi ve yine 2000 yılındaki boşanan bireylerin sayısı 0.54 artış miktarıyla 34 bin 862 kişidir. 2001 yılı göstergelere göre krizin etkisiyle evlilik oranları azalma göstermiş olup boşanma oranları artış göstermeye başlamıştır. 2000 yılına göre 1.41’lik artış göstererek 2001 yılında ki boşanma verilerine göre boşanana çiftler 91 bin 994 kişi sayısı olmuştur. Krizlerden sonra ki yaşanan ilk yıllarda bu oran takiben artarak 2002 yılında yüzde 3.6’lık bir artış gerçekleştirmiştir. Bu oranlar 2002 yıllarının sonlarına doğru azalma sağlamış 2003 yılına gelindiğinde ise 92 bin 637 kişi sayısına inmiştir. 2008 yılına kadar ciddi miktarda yükselme yapmayan rakamlar 2008 yılına gelindiğinde 99 bin 663 kişi olan boşanan kişi sayısı olmuştur. 2009 yılında ise krizinin etkisi hala devam ederek, evlenen kişilerin oranı 7.8 oranında azalmış ve boşanma miktarları yüzde 14.5 artışla 114 bin 162 kişi sayısına çıkmıştır. 2020 yılında pandeminin de baş göstermesiyle boşanma miktarı 136 bin 570 kişiye yükselerek 2019 yılına göre yüzde 27.46 oranına yükselmiş ve 2019 yılına göre yüzde 27.46 oranına yükselmiş boşanan birey sayısı 156 bin 587’ye çıkmıştır. 2021 yılında 0.2 artışla, 174 bin 85’kişi boşanmıştır (TÜİK, 2022).

2020 yılının ilk çeyreğinden beri soyutlanmış bir yaşam süren tüm dünya pandeminin getirmiş olduğu belirsizlikle kişilerin adapte olmada zorluk çektiği bir sisteme girmiştir. Ekonomik, psikolojik, sosyal nedenler pekişme göstererek boşanmayı tetiklemiştir. Yaşanan döngüsel krizlerle birlikte işsizlik, enflasyon oranının da artıp geçim sıkıntısının baş göstermesiyle beraber insanların tahammül sınırlarını zorlayarak eşler arasında şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar olumlu sonuçlanmadığı sürece özel nedenler hariç ‘’şiddetli geçimsizlik’’ adı altında boşanma nedenleri baş göstermiştir. 2020 ve devamında gelen senelerde COVID-19’u salgın hastalığının sonuçlarından ortaya çıkan nedenlerle boşanma oranları artış göstermiştir. Boşanma oranlarında gerçekleşen artışın

yaşandığı yıllar göz önünde bulundurulduğunda ise ülkemizde bu dönemde gerçekleşen ekonomik krizin boşanma oranlarını etkileyebileceği düşünülebilir (Avan, 2019). Ekonomik Krizlerin evlilik hayatı üzerine yıkıcı etkileri vardır bu durum ise 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan kriz zamanlarında boşanma oranlarının yüksek olması ile açıklanmıştır.

Ekonomik krizler nedeniyle boşanmalar vardır fakat boşanmak için tek nedenin ekonomik kriz olması kişiye göre de farklılık gösterir. Çünkü çiftler zor zamanlarda birbirlerini daha iyi tanır ve birbirlerine karşı gösterdikleri davranışlara göre şekil alırlar. Ekonomik krizler her ülkede her toplumda olan aslında doğal bir durumdur. Doğal bir durum olan ekonomik krizin ise aile hayatında nasıl atlatıldığı önemlidir.

Ekonomik krizlerin etkisiyle de birleşen ve boşanmaya neden olan birçok faktör vardır. Hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yapılan incelemeler, boşanma oranlarındaki artışı çoğunlukla sanayileşmenin toplumsal yapı üzerinde yarattığı etkilere bağlamaktadır (Cafri ve Çukadar, 2018). Toplumsal değişmenin aile üzerine olan etkilerinden biri de evlenme ve boşanmaya yönelik tutumların değişmesidir (Avcı ve Aksoy, 2016). Toplumla ilgili varılan bu yargı modernleşme ve kentleşme sonucu olduğu görüşü yaygındır (Kaya ve Eren, 2020). Kırsal yerleşim alanlarında, tüm toplumlarda tarihsel süreç incelendiğinde kadınların yerinin ailesi içinde ev işleri ile uğraşmak olduğu, ücretli çalışma yaşamının dışında kaldığı ve cinsiyet temelli bir rol ayrımının yapıldığı görülmektedir (Gençtürk, 2022). Sanayileşme, kentleşme sonucu yaşanan hızlı yapısal değişmeler, kadının ekonomik ve sosyal hayata katılması, eşlerin evlilikten beklentileri artması, boşanma konusundaki toplumsal direncin azalması ve boşanma konusundaki olumsuz yargılar konusundaki zihniyet dönüşümü, boşanmaları arttırıcı etki yapmıştır (Ersöz, 2011).

3.1. Kadınların İş Gücüne Katılması ve Boşanma Oranları

Gelişen toplumlarla beraber sanayinin artması yaşamın çeşitlenmesi eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte iş hacmi gelişmeye başlamıştır ve iş hayatına kadınların katılımı da artış göstermeye başlamıştır. Kadının iş hayatına giriş yapması kararlarını almasına ilişkin çeşitli etkiler göstermeye başlamıştır. Kadının iş hayatına katılım oranları ise medeni durumuna göre çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 3. Medeni Duruma Göre Kadın İş Gücüne Katılım Oranları

Yıllar	Hiç Evlenmemiş	Evli	Boşandı	Eşi Öldü
2000	35	25.2	41	11.5

2001	35.1	25.9	43.5	12.8
2002	36.8	26.4	42.1	12.4
2003	35	25.3	41.2	11.5
2004	33.2	21.6	40.9	9.1
2005	33.6	21.2	42.7	9.2
2006	34.3	21.5	41.4	8.7
2007	34.4	21.6	40.6	8.1
2008	35.3	22.4	42.9	8.6
2009	36.2	24.3	45.8	9
2010	36.6	26.4	47.8	9.2
2011	36.5	28.1	49.1	10.1
2012	35.8	29.4	49.5	9.4
2013	37.9	30.5	50.9	9
2014	38.2	30.1	48.2	8.2
2015	40.6	31.3	48.8	7.9
2016	41.4	32.5	51	7.9
2017	43.1	33.7	50.8	8
2018	43.6	34.1	51.7	8.7
2019	45	34	50.8	7.8
2020	39.7	30.7	46	7.1
2021	31.9	29.3	47.7	6.7

Kaynak: TÜİK, 2021

Yukarıdaki tablodaki verilere göre boşanan kadınların iş gücüne katılım oranları daha yüksektir. Bu durum kriz dönemlerinde ortalama aynı oranlarla birlikte olmasının yanında, hiç evlenmemiş olan kadın iş gücüne katılım oranı ise evli kadınların iş gücüne katılım oranlarından daha yüksektir. Yukarıdaki tabloya göre belirlenen gruplar arasında iş gücüne katılım oranı en düşük olanı ise eşi ölen kadınların iş gücüne katılım oranlarıdır. Burada konumuz gereği evli kadın iş gücüne katılım oranı ile boşanan kadın iş gücüne katılım oranı önemlidir. Evli olan kadın ev uğraşları ile ilgilenmesi gerek çocuk bakımı dolayısıyla dönemsel olarak çalışmaması muhtemeldir. Fakat boşanan kadınların iş gücüne katılım oranı artması ise kadınların iş hayatına katılımının boşanmaya neden olması gibi durumu ortadan kaldırarak boşanma oranlarının kadınların işgücüne katılmasını arttırdığı sonucunu doğurmaktadır. Boşanma ile gelir kaybını olması ya da erkeğe bağlı bir ekonomik yaşantısı olan kadının boşanma ile bu durumun ortadan kalkması sonucu iş hayatına katılarak maddi durumunu yükseltmesi boşanmış kadının iş gücüne katılım oranını arttırmaktadır.

Ataerkil toplum yapısındaki evliliklerde tüm aile yönetimi erkeğe bağlı iken gelişen ve değişen dünya ile birlikte bu kavram da değişmiştir. Bu durum kırsal alandan ayrılıp kente göç etme, aile yapısında ve aile içi ilişkilerde birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir

(Zeren ve Savrul, 2017). Kentleşme olgusuyla birlikte iş hayatına katılıp istihdam edilen kadınların toplumda ve ailede statüsü değişmiştir. Kadınlara istihdam imkânı sağlamaları, kadınları ekonomik gücü ellerinde tutmayı sağlar (Yılmaz ve Zoğal, 2015).

Gösterilen çalışmalar; kadınların meslek sahibi olup iş hayatında bulunması, çiftlerin eğitim seviyelerindeki artışlar toplumsal, ekonomik ve kişilere ilişkin sebeplerin varlığı, kadınlara hukuki açıdan eskiye göre daha fazla rahatlık sağlamaları, birbirini anlayan insanların duruma göre boşanmayı tercih etmesi ya da birbirlerine şans vermesi durumları artmıştır. Bu durum sadece ekonomik krizler sonucu ekonomik zorluk çeken çiftlerin boşanma nedeni olması dışında ekonomik özgürlüğü olan kadın veya erkeklerin diğer boşanma nedenleri içinde tahammülü düşürücü bir durum olmasına sebebiyet verir (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Çünkü sadece kadınların ekonomik gücünün elinde olması bir boşanma nedeni olarak değil zaten kötü giden bir evliliğin boşanma ile sonuçlanma ihtimalini arttırıcı bir nedendir. Bu şekilde olunca kadın evlilikte aradığını bulamadığında, boşanma kararını vermek için ekonomik özgürlüğü olmayan kadından daha az düşünmektedir (Tarhanacı, 2017). Birbirlerine ekonomik olarak bağlı olan evli çiftler için boşanma durumu çiftleri bu yönden boşanma ihtimalini daha düşürücü etmendir (Çiçek, 2014). Özellikle kadınlar ataerkil dönemlerde erkeğe bağlı bir yaşam tarzı var iken birçok sorunu görmezden gelerek hayatlarını idame ettirmişlerdir fakat kadının ekonomik gücünü elinde olduğu dönemde ise bu durum çok mümkün değildir. (Sarpkaya, 2013). Ayrıca ekonomik kriz kadınların çalışma hayatına giriş yapmasında daha hızlı bir etkisi vardır. Fakat ekonomik krizlerin kadınların iş hayatına katılımına hem negatif hem de pozitif etkisi vardır. Pozitif etkileri kriz dönemlerinde ek gelir olarak kadınların iş bulması aile bütçesine katkısı olumlu etkidir (Çatalbaş, 2015). Negatif yönü ise her bireyde olduğu gibi iş yerlerinin kapanması sonucu çalışma alanlarının kısıtlanması kadın iş gücünde de iş bulma ümidinin yitirilmesine neden olmaktadır. Bu durumda işten çıkarılmak zorunda kalan bireylerle birlikte iş gücüne katılımı azaltmaktadır. Böylelikle ekonomik krizlerin yıkıcı etkileri kadın erkek fark etmeksizin bir probleme dönüşebiliyor.

Geçim sıkıntısı yaşayan bireyler ailesine bu durumu öfke, sinir, üzüntü veya depresyon şeklinde de belli edebilir ya da yakın çevresinin yaptığı baskı da bireyleri bu yöne eğilmesine neden olabilir. İşsizliğin yaşatmış olduğu bu durumlar dikkate alındığında krizlerin yaratmış olduğu olumsuzluklar daha da artmaktadır (Çondur ve Bölükbaş, 2014). Burada durum bireylerin kendilerine yaptığı baskıdan başlayıp çevresinin yaptığı baskı ile

de birleşince yaşanan ekonomik krizler aile krizlerine dönüşebilmektedir. Bu noktada aile içi şiddetin ve geçimsizliğin artması yanında iletişiminde zayıflamasıyla boşanma oranları artabilmektedir (Ayla, Karış ve Kızıltan, 2018). Boşanmanın nedenleri, eşlerden birinin veya her ikisinin kişisel psikolojik özelliklerinden ekonomik sıkıntı ve toplumun parçalanması gibi çeşitli faktörlere kadar değişebilmektedir (Coontz, 2007). İşsizlik sonucu eşlerin boşanma kararı vermesi de bu durumlara örnektir (Topbaş ve Kurt, 2007).

Ekonomik krizler ciddi bir boşanma nedeni olmakla birlikte çiftlerin atlatabileceği evliliklerini sağlam adımlarla yürütebilmeye katkı sağlayacak bir basamak olarak da görülebilir. Ancak geçmişten günümüze kadar ekonomik rahatlık insanlar için bir güç kaynağı iken gelişen ve değişen dünyada özellikle günümüz koşullarında ekonomik refah insanlara güç sağlamaya devam etmektedir. Çünkü işsizliğin birçok etkisi diğer sosyal sonuçlarında oluşmasına neden olmaktadır. Boşanma bunlardan biri olduğu gibi boşanma sonrası yaşanılan zorluklarda buna bağlıdır. İşsizlik sonucu aile yaşamının zor dönemlerden geçmesi, yaşamın pahalılaşması ve tüketimin her geçen gün arttığı dönemde bireyler geçim sıkıntısı ile mücadele etmektedir. Çiftler ekonomik krizden işsiz kalarak olumsuz etkilenebilir, çiftlerin özel hayatını ilgilendiren olumsuz durumların etkisi birbirlerine yansıyabilir. İşsizlik yüzünden bireyin psikolojik sorunlar yaşaması bu gibi ve benzer sebeplerle eşine şiddet göstermesi eşinin ekonomik sorunlarını bir neden olarak görmeyip kendisine uygulanan şiddeti esas boşanma sebebi olarak baz alması şiddeti uygulayan tarafında psikolojik sorunlarının olması ama aslında esas sebebinin işini kaybetmesi nedeniyle bu ve buna benzer kötü tutumlar birbirleriyle bağlantılı olabilmektedir. Ekonomik zorluk çekmek boşanmak için mühim bir sebep olmasının yanında boşanmak için tek bir neden yoktur birçok neden birleşerek boşanma kararı verilebilmektedir. Ekonomik kriz sonucu yaşanan zorluklar da bu etkiyi güçlendiren sebeplerden biridir. Evlilik içerisinden en önemli problemlerin başında ekonomik sorunlar gelmektedir (Kucur ve Kelebek, 2021). Ekonomik kriz, salgın hastalık vb. yaşanan durumlar refah kaybı işsizlik gibi sorunlara sebep olduğunda bu sebeplerle aile hayatını olumsuz etkileyerek boşanma riskini arttırmaktadır.

TUİK verilerine bakıldığında günümüzdeki boşanma oranları giderek artış eğilimi göstermektedir. Bu oranlar güncel dönemleri içerirken ülkece ve küresel taban da yaşanılan krizler boşanmanın genel sebeplerinin oranını değiştirebilmektedir. Mahkeme kayıtları incelendiğinde en fazla paya sahip olan neden evlilik birliğinin temelden sarsılmasıdır

(Tarhanacı, 2017). Fakat bu çok geniş bir kavram olup birçok nedeni içinde barındırmaktadır. Bu kavramın içine boşanmanın çekişmeli ya da anlaşmalı olmasına bağlı olarak boşanmanın özel nedenlerini ya da genel nedenlerini de içine alabilmektedir. Böylelikle 2001 ve 2008 yıllarında krizlere bağlı olan boşanma nedenleri de evlilik birliğinin temelden sarsılması ilkesi içinde bulunabilir. Bu nedenlerin yıllar içindeki dönüşümüne baktığımızda ise farklılıklar vardır fakat ekonomik nedenlerle boşanma her zaman önemli bir sebep olmuştur. TUİK verilerine göre nedenlerine göre boşanma yapılarına bakıldığında bu nedenlerin oranları 2016 yılında; başta eşlerin sorumsuz ve ilgisiz davranması 61,5, devamında evin ekonomik geçimini sağlayamama, 36,4 oranında, devamında dayak ve kötü muamele, 8.1 oranında yine devamında diğer nedenler, 4.3, madde kullanımı 3.1, çocuk olmaması, 2.9, hırsızlık dolandırıcılık, gasp taciz vb. suçlar 2.8 aile içi cinsel taciz, 2.5, eşin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması olarak belirlenmiş ve cinsiyete göre boşanma nedenlerinin oranları da değişiklik göstermektedir. Bu oranları tablo 4'teki 2021 verilerine göre karşılaştırdığımızda ise en çok karşılaşılan boşanma nedeni sorumsuz ve ilgisiz davranmadır.

Tablo 4. 2021 Yılın Nedenlerine Göre Boşanma Oranları Yüzdeleri

Boşanma Nedenleri	Toplam	Erkek	Kadın
Sorumsuz ve İlgisiz Davranma	32,2	41,2	24,2
Aldatma	14,1	8,2	19,3
Evin Ekonomik Olarak Geçimini Sağlayamama	9,8	9,7	9,9
Dayak/Kötü Muamele	8,1	0,8	14,6
Aile Büyüklerinin Karışması	8	11	5,4
İçki	5,1	1	8,7
Evi Terk Etme	2,8	4,1	1,7
Aile Büyüklerine Karşı Saygısız Davranma	2,4	3,6	1,4
Hakaret Ve Küfürlü Konuşma	2,2	3,1	1,4
Ruhsal Bozukluklar	2,2	2,9	1,5
Ailenin Ekonomik Durumunun Bozulması	2,1	2,9	1,4
Kıskançlık	1,7	2,1	1,4
Kumar	1,1	0,2	2
Madde Bağımlılığı	1,1	0,1	2
Çocuk Olmaması	1,1	1,2	1
Diğer	6	7,8	4,3

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

2021 yılında Türk Aile Yapısı (TAYA) verilerine göre, %32,2 oranı ile en yüksek boşanma nedeni oranı 2016 yılındaki nedenle aynı olarak; eşlerin birbirlerine karşı mesuliyetsiz ve alakasız davranması olmuştur. %14,1 oranı ile aldatma nedeniyle boşanma ikinci en önemli neden iken %9.3 oranı ile üçüncü en önemli boşanma nedeni ekonomik olarak geçimini sağlayamama olmuştur. Çiftlerin yaşadıkları evde ekonomik zorlanma yaşanıyor ise ve bu durum işsizlikten kaynaklı ya da ülkedeki makro göstergelerin yüksek olması ve kazanılan paranın tüm tasarruflara göre yetmemesi durumu bireyde endişe üzüntü sağlayarak çiftler üzerinde depresyon boşanmaya kadar uzanan sistematik bir düzene çevirmektedir. Bu durum işsizlik nedeniyle ve ekonomi dar boğazda iken çiftler arasında boşanmaların olabileceğine örnektir (Bayrak, 2019).

Örneklerden görüldüğü gibi ekonomik zorluk ve evin geçiminin sağlanamaması önemli bir boşanma nedeni olmakla birlikte ekonomik krizlerin yıkıcı etkileri ve yüksek işsizlik aile hayatını derinden etkileyerek boşanma oranlarını pozitif oranda arttırmaktadır.

SONUÇ

Krizler hem gelişmiş ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeleri kapsayıcı refah kavramından ve ekonomik gelişim süreçlerinden uzaklaştırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler özellikle kalkınma dönemlerinde derin ekonomik buhranlarla karşılaşabilmektedir. Politika yapıcılar bu tarz dönemlerde yeni politikaları adapte ederken bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmeye odaklanmaktadır. Ekonomik krizler yalnızca makroekonomik aksaklıklara değil bireylerin yaşamlarına doğrudan sirayet etme ihtimalini taşımaktadır. Türkiye'de 2000 yılından itibaren görülen krizler incelendiğinde krizlerin art arta yaşanması da kişileri buhrana olumsuz durumlara itebilmektedir. 2000 yılından itibaren yaşanan krizlere bakıldığında da krizin olumsuz havası bireylerde sağlık sorunu, intihar ve boşanma gibi benzer sorunları arttırmıştır. Oluşan bu sosyal sorunların derinliklerine gidildiğinde krizlerin etkisi yadsınamaz bir özelliktedir.

Geçmişte ülke içinde ya da küresel boyutta etkilenen birçok krizle karşı karşıya kalınmıştır. Bu krizler 2000 yılından itibaren ele alındığında; o yılda ki ekonomi Türk Lirası'nın düşük enflasyona uygun olarak belirlenmiş ve ülke borçları düşük faizle alınmıştır. Enflasyonun ve faizlerin düşük olması ise bireylerin tüketici kredisi çekme oranlarını arttırmıştır. Bu durumda da kredi fazlası ortaya çıkmıştır. Bankaların çekilen kredilerin açıklarını kapatamamasından dolayı da bu kriz likidite krizine dönüşmüştür. 2001 Krizi sonrasında bir ülkeden diğer ülkeye rahatça geçebilen sermayenin sınırlarının kaldırılması ve mali kesimdeki düzensizlikler sonucunda toplumdaki insanlar ve sermayedarlar itimat edilmeyen bir duruma sürüklenmiştir. Ayrıca döviz kuru çapası politikasından vaz geçilmiş olup dalgalı kur politikasına geçilmesi de ülkenin kendi parası olan TL'nin değer kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum sonucunda Merkez Bankası rezervlerini azaltmış ve dövize yönelmiştir. Kısa zamanda da piyasaya para akışını durdurmuştur. Kasım Krizi ile ekonomiye olan güvenin azalması, ithalat ve ihracattaki farkın artması, döviz problemlerinin yaşanması ve artan borçlarla birlikte Şubat 2001 Krizi yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan krizlerle beraber işsizlik 1.5 milyon insan sayısını geçmiştir. Yaşanan işsizlik sosyal sorunların da artmasına sebebiyet vererek boşanma oranları da artış göstermiştir. Bu dönemde uygulanan politikalarla birlikte ekonomiyi daha güçlü hale getirmek amaçlanmıştır ve ekonomi gibi sosyal sorunlarda 2008 krizine kadar fazla farklılık göstermeden kendi seyrinde ilerlemiştir. Oluşan bu toparlama dönemi 2007 yıllarının sonlarına doğru farklılık göstermiş ve 2008 Küresel Ekonomik Krizi

gerçekleşmiştir. Ekonomilerin bütünlüğü ve krizin bulaşıcılık etkisiyle tüm dünyada görülen 2008 Küresel Ekonomik Krizi, ABD'deki Mortgage kredilerinin faizlerinde oluşan farklılıklar düşük ücret alan kişilerin yüksek faizli konut kredisi borcunu ödeyememesi sonucuyla kredi problemlerinin oluşmasına neden olarak krizi başlatmıştır. Bu dönemde FED faiz miktarlarını azaltmış ama azalan faizler kısa dönemde etkisini göstererek *Mortgage* kredisiyle alınan evlerin değerlerini de azaltmıştır.

2008 yılında yaşanan bu krizin Türkiye'ye etkileri iç talebin azalması ve ihracatın düşmesine neden olarak yansımıştır. Bu yansımalarda en çok emek piyasasını etkilemiştir. Bankacılık kesimini çok fazla etkilemeyen kriz; üretimi, sanayiyi etkileyerek ekonominin küçülmesine neden olmuştur. Üretimin durması iş yerlerinin kapanması yine en çok istihdamı etkilemiştir. 2000 Kasım ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan krizlerle birlikte 2008 Küresel Ekonomik Krizi de yine işsizliği arttırarak bireylerin sosyal hayatlarını olumsuz olarak etkilemiştir. Yaşanan krizlerin ardından ülke içinde gerçekleşen darbe girişimi gibi olumsuzluklar da yine piyasaların değişmesine neden olmuş ve son zamanlarda etkisinin yine tüm dünyada gösterdiği COVİD-19 salgın hastalığı başlamıştır. Bu dönemde kapanan iş yerleri ile bireylerin çalışamama durumları ve salgının getirdiği sonuçlarla sağlık sorunu tüm dünya için yaşanan diğer krizlerden farklı olmuştur. Yaşanan krizler ve ülkede etkisini gösteren olumsuzluklar ekonomiyi etkilemiş ve etkilenen ekonomi ile de bireylerin sosyal hayatlarını etkilemiştir. Artan sosyal sorunlardan olan boşanma oranları krizlerin yaşandığı dönemlerde artış göstermiş ve evlenme oranları düşüş göstermiştir. Boşanma oranlarının artış göstermesinde ise bireylerin işsiz kalması ve evini geçindirecek gücünün olmaması en önemli nedenlerdendir. Küçülmeye giden ya da kapanan firmalar sonucu işsiz kalan bireyler sorumluluklarını yerine getirememe baskısını kendi içlerinde yaşayıp aynı şekilde de kendi çevresinden bu baskıyı görmesi kişinin önemli psikolojik sorunlar yaşamasına da neden olmaktadır. Tüm bu sorunların üst üste gelmesi geçimsizlik gibi nedenlerle evli bireylerin boşanma kararı alması böyle hassas dönemlerde daha da çok yaşanan durumdur.

İncelenen veriler ve literatürdeki çalışmalar sonucunda ekonomik krizlerin, ülke ekonomisine negatif etkileri doğrudan bireyleri de negatif etkileyerek aile içinde çatışmalara anlaşmazlıklara sebep olması olağan bir sonuçtur. Krizlerin haricinde TÜİK verileri incelendiğinde boşanma oranları eskiye oranla daha yüksektir bu durumda nüfusun etkisinin olması yanında toplumun dinamiklerinin ve özelliklerinin değişmesinin rolü de

büyüktür. Zamanın getirmiş olduğu koşullar doğrultusunda bireyler kendilerini değersiz hissettikleri evlilik yaşantısını sonlandırmak isteyerek boşanma eğilimi göstermektedirler. Ayrıca bu oranlar olağan dönemlerin dışında, ülkece ve küresel çapta oluşan kriz veya salgın hastalıklarla birlikte boşanma oranlarını ve boşanma ihtimallerini daha fazla arttırmaktadır.

Yapılan müdahaleler ve alınan önlemlerle ekonomik kalkınmayı sağlamak ülke ekonomisini rahatlattığı gibi toplumunun refahını ve mutluluğunu arttırır ve dolayısıyla aile kurmak isteyen bireyler ekonomik zorluk çekmeden eşleriyle yeni bir hayata başlayabileceği gibi işsizlik ve yüksek enflasyon kaynaklı boşanma oranları da azalma eğilimi gösterir. Fakat boşanma nedenlerine bakıldığında ekonomik zorluk önemli bir boşanma nedeni olması ile birlikte bunun yanında farklı nedenler eklenildiğinde ise daha güçlü bir neden oluşturmaktadır. Yani evlilik birliğinin sürekliliğinin sağlanması için sadece maddiyat değil daha başka manevi özelliklerin de farkındalığına vararak süreklilik göstermelidir.

Ekonomik zorluk çekerek istenilen hayat koşullarına sahip olamamak boşanmayı arttırıcı bir neden sayılsa da bireyi boşanmaya yönlendiren tek neden olmamakla birlikte nedenlerin içinde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca bireyin boşanma nedenleri birbiriyle bağlantılı da olabilmektedir. İşini kaybeden bir bireyin maddi olarak aile içi görevlerini yerine getirememesi sonucu çektiği suçluluk duygusu ile çeşitli psikolojik sorunlar yaşaması ve eşiyle yaşadığı psikolojik sorunlar nedeniyle boşanmasının temelinde işinden ayrılması sonucu vardır. Eşlerin boşanması için birçok neden vardır bu nedenler içinden işsizlik önemli bir nedeni içinde barındırır ve birçok nedeni de tetiklemektedir. Bu durumda çiftler bir swot analizi yapar gibi evlilikleri içindeki farkındalıklara vararak hareket etmelidirler. Alvin Toffler'in '' Şok'' adlı kitabında belirttiği gibi; '' Aşka karşı oluşan gelişmeler, ileri teknolojili toplumların çoğunda yüksek boşanma oranı ve ayrı yaşamlarla sonuçlanmaktadır''. Çünkü dünyada mutlu olduğu için evliliği süren çiftler giderek azalmaktadır. Bu durumda bireylerin ilk önce kendilerini tanımaları daha sonra ise hayatlarına alacakları insanı çok iyi tanımaları gerekir. Bunun yanında ekonomik, sosyal nedenlere bağlı olarak birçok kişi ne yapacağından emin olmadığı için mutlu olmadıkları evliliklerini sürdürmeye devam etmektedir. Gelişen ve değişen dünya da bu farkındalıkları arttırmak için evlilik terapisti gibi evliliğe yapıcı bakış açısı kazandıran ya da yolunda gitmeyen evliliğin nasıl bir yol izlenilmesi gösteren uzman görüşlerinin önemlerinin daha

da arttırılması sağlatılmalıdır. Bunun yanında daha bilinçli olmaya önem gösterilerek Türk hukukundaki yasal düzenlemelere dikkat ederek buna uygun bir şekilde hukuksal süreç başlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abanoz, N. (2012). Ekonomik Kriz, Kapitalizm ve Suç. İstanbul: Legal Yayınevi.

Abel, Andrew B., Bernanke, Ben S. (2001*), Macroeconomics,* (4. Baskı)., New York: Addison Wesley

Abdioğlu, S. (2015). *Ekonomik İstikrar ve Konjonktürel Dalgalanmalar.* Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Trabzon

Adak, N. (2010). Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(2), 105-116.

Adanur, S. (2012). *Türk Bankacılık Sisteminde 2001 Krizi ve 2008 Finansal Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 37(Covid-19 Özel Sayı), 191-221.

Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBB Dergisi*, 6(2), 143-171.

Akoğlu, A., ve Küçükkaragöz, H (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. Toplum Sosyal ve Hizmet Dergisi, 29(1), 153-172.

Aksu, L. (2018). İşsizlik, Suç, Boşanma İntihar Oranları İle İktisadi Büyüme İlişkisinin; Nedensellik Testleri ile Analizi: Türkiye Örneği. *İktisat Politikaları Araştırma Dergisi,* 5(2), 58-100.

Aktoprak, S. (2017). 2001 Ekonomik Krizi ve Makroekonomik Dengeler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi,* (3), 23-27.

Akın, A. (2022). Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyon Belirsizliğinin İktisadi Büyüme Üzerine Asimetrik Etkileri: Eşik Değer Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Alpago, H. ve Alpago, D. (2020). COVID-19 Salgınının Sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 99-114.

Altaşlı, Y. ve Işık, M. (2017). Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,* 4(1), 56-80.

Altunöz, U. (2013). *Finansal Krizler Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi İçin TR-ABD Örneği.* Ankara: Beta Yayınevi.

Amato, P. ve Beattie, B. (2011). Does the Unemployment Rate Affect the Divorce Rate? An Analysis of State Data 1960-2005. *Social Science Research,* 40, 705-715.

Ata, A. (2011). Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişkisi: Yatay Kesit Analizi. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* (4), 113-134.

Avan, E. (2019). *Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Ekonomik Özellikleri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri İle İlişkili Faktörlerin Tanımlanması.* Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Avcı, N. ve Aksoy, E. (Ed.). 2016. *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Aydın, A. (2019). *Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Ekonomik Krizlerin Sonuçları Bakımından Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ayla, D., Karış, Ç. ve Kızıltan, A. (2018). Ekonomik Krizlerin Sosyal Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2016). *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 33(2), 415-434.

Bağçe, S. (2015). 2008 *Küresel Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri: Temel Makro İktisadi Göstergelerdeki Değişim.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bakan, İ., Akyüz, M., Eyitmiş, A, M. ve Doğan, İ, F. (2011). Ekonomi Krizin İnsan Davranışları Üzerine Etkilerine Yönelik Malatya'da Bir Alan Çalışması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(1), 1-24.

Balcı, Y. ve Çetin, G. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(37), 40-58.

Barutca, H. (2000*). Parasal Konjonktür Teorileri: Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Para Politikalarının Konjonktürel Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Bayrak, S. (2019). Türkiye'de İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi İçin Nedensellik Analizi. *Çalışma İlişkileri Dergisi,* 10(1), 39-54.

Bayraktar, Y, A., Aytaç, A, I. ve Rankin, H, B. (2018). Economic Distress, Social Support, And Depression in Turkey. *Journal of Social Sciences,* 3(1), 45-64.

Bocutoğlu, E. (2015). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar* (12. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.

Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009). Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası. *Maliye Dergisi,* 156.

Bozdağ, C. (2019*). Türk Hukukunda Boşanma Sebepleri ve Kusurun Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Buzkıran, D. ve Kutbay, H. (2013). Arap Baharı'nın Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), 147-161.

Byrns, R. ve Stone, G. (1995). *Economics.* Illinois: Scott Foresman Company

Cafri, R. ve Çukadar, P. (2018). Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri Üzerine Mekansal Ekonometrik Bir İnceleme. *Uluslararası Avrasya Dergisi,* 7(9), 406-413.

Coontz, S. (2007). The Origins of Modern Divorce. *Family Process,* 46(1), 7-16.

Cura, S. (2005). Kriz Ekonomileri ve Çözüm Yolları: IMF İstikrar Programları. *Muğla Üniversitesi İİBF Tartışma Tebliğleri,* 2(1), 1-37.

Çalapöver, A. (2017*). Türkiye'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemlerine İlişkin Uygulama Açısından Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çatalbaş, G. (2015). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 6(10), 1309-4289.

Çiçek, Z. (2014). *Boşanmanın Sosyolojik Analizi: Denizli Kent Örneği.* Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Çondur, F. ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Amme İdare Dergisi,* 80, 231-266.

Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 0(20), 57-81.

Doğan, Ş. (2016). Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Arttırıcı veya Engelleyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi,* 5(4), 991-1011.

Doğru, B. (2015). *Türkiye'nin Yakın Dönem Ekonomik Krizleri* (1. Baskı). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

E. ve Demirtaş, C. (2012). Konjonktürel Teoriler Işığında Türkiye'de Yaşanan 2000-2001 Krizinin Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* 4(1), 23-32.

Eğilmez, M. (2008). *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi* (18. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ekiz, S. (2019). *Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Yapılan Denetimlerin Analizi: Ankara İli Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Emirkadı, Ö. (2005). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Sosyoekonomi Dergisi,* 2(2), 36-62.

Erdoğan, N. (2020). Küresel Krizin 10 Yılı 2008'DEN 2018'E. Ankara: Eymir Kitabevi

Eroğlu, İ., Özbek, M. ve Özbek, Ö. (2022). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Yaklaşım. *Ekonomi-tek,* 11(1), 41-61.

Erol, S. (2012). *Krizler ve Kriz Yönetimi.* İstanbul: Barış Kitabevi.

Ersöz, A. (2011). Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Kadına Yönelik Aile Şiddet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 43(1), 259-264.

Eşsizoğlu, A. (2012). *Aile İle İlgili Temel Kavramlar* (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Fırat, E. (2012). Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye'deki İktisadi Dalgalanmalar. *Uluslararası Avrasya Dergisi,* 7(9), 406-413.

Fonsea, G., Cunha, D., Crespo, C. ve Relvas, P, A. (2016). Families in the Context of Macroeconomic Crises: A Systematic Review. *Journal of Family Psychology,* 30(6), 687-697.

Gelmez, E. (2019). *Boşanmanın Mali Sonuçları.* Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gençtürk, Z. (2022). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 43, 361-394.

Göçer, İ. ve Özdemir, A. (2012). 2008 Küresel Krizin Yayılma Süreci ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 192-210.*

Gökçe, B. (2020). *Boşanmış Ebeveynlerin Boşanma Nedenleri ve Boşanma Kararlarına İlişkin Bir Nitel Araştırma*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gökdemir, S. (2021). *1980 Sonrası Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Krizlerin İşsizliğe Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Gülcan, Y., Akgüngör, S. ve Kuştepeli, Y. (2020). 2023 Hedefleri Kapsamında 15 Temmuz Darbesinin Türkiye Ekonomisine Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Özel Sayı, 107-131.

Güvenç, C. (2021). Arap Baharı Öncesi ve Sonrasına Yönelik Türk Dış Politikası: Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen Örneği. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi,* 5(5), 354-381.

Hawes, J. (2021). *Kısa Almanya Tarihi.* İstanbul: Say Yayınları.

Helvacı, S., & Erlüle, F. (2016). *Medeni Hukuk* (4 b.). İstanbul: Legal Yayıncılık.

Humbatova, G. (2021). *Boşanma Nedenleri ve Boşanma Kararlarına İlişkin Bir Nitel Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Işığıçok, Ö. (2002). Türkiye'de Yaşanan Son Ekonomik Krizlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları: Kriz İşsizliği ve Beyin Göçü. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 4(2).

İbiş, E. (2013). *2001 Krizi Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri.* Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kanberlioğlu, Z. ve Kara, O. (2013). Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği. *Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (31), 35-48.

Kapar, R. (2012). Ekonomik Krizlerin Çalışanların Sağlığı ve Güvenliği Üzerindeki Etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 3(34), 73-100.

Kaplan, S., Abay, H., Bükecik, E., Şahin, S., Düzgün, A, A. ve Karabulut, B, A. (2018). Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Bağlamında Kadınlarda Boşanmanın Nedenleri (2000-2018): Sistematik Derleme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi,* 3(2), 821-833.

Karabulut, G. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri (1. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Karaca, C. (2014). Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5(1), 263-286.

Karacık, M. (2021). *COVID-19 Döneminde Psikolojik Belirti ve Psikolojik Sağlamlığın Çalışma Durumuna Göre Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Kartal, K. (2010). *Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye'de İş Çevrimler ve Uygulanan Ekonomi Politikaları.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.

Kaya, K. ve Tan, E, G. (2020). Boşanma ve Erken Boşanmanın Artış Nedenleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi,* 3(9), 708-728.

Kaya, K.(2002). Ekonomik Krizin Yaşama Tarzı Üzerindeki Etkileri: Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi,* 7(2), 2007-226.

Kesebir, M. (2018). 2008 Küresel Finansal Kriz ve Bu Krizin Türkiye'deki Ekonomik Göstergelere Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(4), 531-538.

Kılıç, C., Savrul, B. ve Bayar, Y. (2014). Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı ve Sonrasında Yaşanan Finansal Krizlerin Evlenme Boşanma ve İntiharlar Üzerindeki Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (40), 131-146.

Kızmaz, Z. (2006). Suçun Önemli Belirleyicileri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış. *Polis Bilimleri Dergisi,* 8(1), 73-90.

Kol, E. N. ve Karaçor, Z. (2012). 2021 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri. *Maliye Dergisi,* 16: 379-395.

Kol, E. ve N. ve Karaçor, Z. (2012). 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri. *Maliye Dergisi,* (162), 379-395.

Koyuncu, M. ve Şenses, F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 3(3), 11-52.

Kucur, F. ve Kelebek, Ö. (2021). Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 47(2), 77-93.

Kunt, A. ve Detragiache, E. (1997). The Determinants of Banking Crises: Evidence from Devoloping and Developed Countries. *IMF Working Paper*, 1997 International Monetary Fund.

Kurnaz, Z. (2020). *Türk İş Hukukunda Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği.* Yüksek Lisans Tezi, T.C. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi, İstanbul.

Kurt, Ş. (2006). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* (51), 357-379

Kurtuluş, B. (1996). Beyin Göçü: Geçmişte Günümüzde ve Gelecekte. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 46.

Kümbül, G. (2005). İşsizlik ve Yarattığı Psiko-Sosyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası,* 55(1), 373-394.

Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2010*). Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi,* 29(2), 1-22.

Orhan, M. (2006). *2001 Şubat Krizinin Türk Toplumu Üzerindeki Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öcal, M. (2011). Küresel Ekonomik Krizin Reel Sektöre Etkileri Kapsamında Türkiye'nin Dış Ticaret Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(36), 204-225.

Özdemir, L. (2014). 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Örgütsel Etkileri ve Bir Ölçek Geliştirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 12(23), 79-105.

Özer, M. ve Taban, S. (2006). Modern Konjonktür Teorileri. Ankara: Ekin Kitabevi.

Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 15(1), 377-397.

Parasız, İ (2009). *Finans Krizinin Güven Krizine Dönüşmesi Küresel Kriz* (1.Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parasız, İ. (2014). *İktisat Tarihi* (1.Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parasız, İ., ve Bildirici, M. (2006). *Modern Konjonktür Teorileri.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Polat, M. (2018). Küresel Finans Krizinin Nedenleri. *AL-FARABİ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(1), 2564-7946.

Raeymaeckers, P., Snoeckx, L., Martelmans, D. ve Ourti, S. (2006).Marriage and Divorce in Belgium: The Influence of Professional, Financial and Educational Resources on the Risk for Marriage Dissolution. *Article in Journal of Divorce and Remarriage,* 46(1/2), 151-174.

Sandalcılar, A. (2012). İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor mu? Bölgesel Panel Nedensellik. *Ege Akademik Bakış Dergisi,* 12(2), 225-238.

Sarımaden, H. (2021). *2008 Küresel Krizi ve 1997 Asya Krizi Karşılaştırmalı Analizi.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sarpkaya, A, O. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van İli Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(26), 29-50.

Sertdemir, S. (2012). *2008 Finansal Krizin Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

South, S. (1985). Economic Conditions and the Divorce Rate: A Time – Series Analysis of the Postwar United States. *Journal of Marriage and Family*, 47(1), 31-41.

Soylu, Ö. (2020). Türkiye Ekonomisinde COVID-19'un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 7(5), 169-185.

Sülkü, S., Coşar, K. ve Tokatlıoğlu, Y. (2021). COVİD-19 Süreci: Türkiye Deneyimi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 29(49), 345-372.

Şen, C. ve Aktan, C. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi,* 2(42), 1225-1230.

Tarhanacı, M. (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatasıyla Trabzon'da Aile ve Boşanma Olgusu. *İmgelem Dergisi,* 1(1), 89-100.

Taş, N., Doğan, A. ve Önder, E. (2014). İşsizlik Takibe Düşen Kredi ve Boşanma Oranı Değişkenlerinin Suç Sayısı Üzerine Etkisinin Belirlenmesi: Türkiye İçin Bölgesel Panel Veri Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,* 7(1), 13-35.

Taşar, O. (2010). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi.* 3(1), 76-97.

TCMB. (2023, Ocak 30). Enflasyon Raporu: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB%20TR/Main%20Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon%20Raporu.

Thomas, L, E. (1980). Unemployment and Family Stress: A Reassessment. *Family Relations,* 29(3), 517-524.

Tiftik, C. (2020). *2008 Yılı ABD Kaynaklı Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri Hakkında Bilgiler.* İstanbul: Hiperlink Yayınları

Toffler, A. (2006). Şok. İstanbul: Koridor Yayıncılık

Topbaş, A. ve Kurt, S. (2007). İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970-2005 VAR Analizi. *Yöntem ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi,* 5(7), 30-43.

Topgül, S. (2013). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 14(1), 277-296.

Turan, Z. (2011). Dünyada ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,* 4(1), 56-80.

TÜİK ve T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021). Türkiye aile yapısı araştırması. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

TÜİK. (2022, Ocak 11). İstatistik Portalı: TÜİK. TÜİK: https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=d%C4%B1%C5%9F%20ticaret

Türk, A., Ak Bingül B. ve Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19 (COVID-19 Özel Sayısı),612-632.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022, Ocak 15). 2021 Yılı Ocak ayı Dış Ticaret Verileri açıklandı: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/2021-yili-ocak-ayi-dis-ticaret-verileri-acikland02022021/ adresinden alındı

Uçar, K. (2017). *Kriz Kavramı ve Türkiye Ekonomik Krizleri.* Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, Adıyaman.

Uğraş, B. (2014). İş Hukukunda Kısa Çalışma Kavramı ve Kısa Çalışma Ödeneğine Hak Kazanmanın Koşulları. *Çalışma İlişkileri Dergisi,* 5(1), 49-68.

Uru, K, M. (2021). *Yeni Medyada Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Damgalanmanın Sosyokültürel Çevre İle İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Ünüvar, İ. ve Aktaş, H. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 25(1), 124-140.

Ünvan, A, Y. (2021). İktisadi ve İdari Bilimler: Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler. (1. Baskı). Aksaray: IVPE Yayınevi.

Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzenleme Üzerine Etkileri: Bir Derleme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi,* 25(1), 142-153.

Yaprak, Ş. (2009). Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* 1(2), 41-54.

Yayla, S. (2022). Türkiye Ekonomik Konjonktürünün 2000-2021 Arası Boşanmalar Üzerine Etkisi. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5(2), 305-335.

Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri. *Bilig Dergisi,* (28), 59-81.

Yıldız, R. (2019). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Türkiye Ekonomisine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Yılmaz, M. ve Zoğal, Y. (2015). Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği, Econworld2015, 18-20 Ağustos 2015, Torino, İtalya.

Yücel, F. ve Kalyoncu, H. (2010). Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi,* 159, 53-69.

Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği). *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 4(2), 21-38.

Zeren, F. ve Savrul, K, B. (2017). Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 15(30), 87-103.

Zileli, K. (2021). *Kriz Dönemlerinde İnsan Kaynakları Yönetimi: Yeni Tip COVID-19 Pandemisinde, Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Firmaların Aldıkları Tedbirler İle Beyaz Yaka Çalışanların Motivasyonları Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.